

ผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของ เมืองภูเก็ตตั้งแต่ปี พ.ศ. 2396 - 2475

ในบทนี้ผู้เขียนศึกษาและวิเคราะห์ถึงผลการขยายตัวทางเศรษฐกิจของ เมืองภูเก็ต จากเมืองเล็ก ๆ ไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด จนกระทั่งเริ่มมีความสำคัญทาง เศรษฐกิจเพิ่มขึ้นในด้านกิจการเหมืองแร่ การเกษตรกรรม และการค้าขาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2396 เป็นต้นมา ตามลำดับ ซึ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจได้มีผลสะท้อนโดยตรงต่อ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ภายในเมือง เพื่อสอดคล้องกับการ ขยายตัวทางเศรษฐกิจ ผู้เขียนแบ่งขอบเขตการศึกษาหัวข้อดังกล่าวออกเป็น

- การเปลี่ยนแปลงฐานะเมืองภูเก็ตในด้านการปกครอง
- การเพิ่มรายได้ให้แก่ภาครัฐบาลและภาคเอกชน
- การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมภายในเมือง

การเปลี่ยนแปลงฐานะเมืองภูเก็ตในด้านการปกครอง

ดังกล่าวดำเนินว่าสภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตก่อนปี พ.ศ. 2396 เป็นลักษณะพอเลี้ยง ตัวเองเท่านั้น แต่เมื่อคึกคักเป็นความต้องการของโลก การทำเหมืองแร่คึกคักในเมือง ภูเก็ตจึงขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ¹ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2396 ทางรัฐบาลได้ยกฐานะของ เมืองภูเก็ตในด้านการปกครอง จากการเป็นเมืองอยู่ใต้การดูแลปกครอง ของ เมืองกลาง ให้เป็นเมืองใหญ่เทียบเท่าเมืองกลาง ดังปรากฏในพระบรมราชโองการยกฐานะเมืองภูเก็ต ให้มีฐานะเทียบเท่าเมืองกลางในปี พ.ศ. 2396 ตอนหนึ่งว่า

¹ดูรายละเอียดในบทที่ 1

. . . เมืองกลาง เมืองภูเก็ตอยู่ในเกาะกลางทั้งสองเมือง เมืองกลางเจ้าเมืองเป็นพระยา เมืองภูเก็ต เจ้าเมืองยังเป็นพระ พระภูเก็ตคนนี้รักษาราชการบ้านเมืองมาแต่ปีจอโทศก พ.ศ. 2393 . . . มาจนถึงจุลจอมเกล้า (พ.ศ. 2396) ใต 4 ปี บ้านเมืองก็ปรกติเรียบร้อย . . . ทำภาชนะอ่างูรที่ปากของหลวงไค้มาขึ้นกว่าแต่ก่อน ถึงกำหนดทวงวคปีก็ส่งอ่างูรที่ปากและส่วยหางขาว . . . ตามาครบตามจำนวนทุกปี มิได้ขาดค่าง . . . สมเป็นผู้ใหญ่ จึงได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานบัตรแต่งตั้งให้พระภูเก็ตเลื่อนขึ้นเป็นพระยาภูเก็ตโดยพระกรุณาเจ้าเมืองภูเก็ต ใหม้เกียรติยศใหม่ขนสมอกกับเมืองกลาง . . .¹

จะเห็นได้ว่า เมืองภูเก็ตเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2393 จนกระทั่ง พ.ศ. 2396 ได้ถูกยกฐานะเทียบเท่ากับเมืองกลางในช่วงเวลาเพียง 4 ปีเท่านั้น เจ้าเมืองภูเก็ตได้เลื่อนยศเป็นพระยาเช่นเดียวกับเจ้าเมืองกลาง ซึ่งในระยะแรก ๆ ที่มีฐานะเทียบเท่าเมืองกลาง ทั้งภูเก็ตและกลางนี้ก็ยิ่งขึ้นกับเมืองพังกาตามระบบวิธีการปกครองแบบเก่าอยู่ และพร้อมกับการประกาศยกฐานะเป็นเมืองภูเก็ตตามการปกครองให้เท่ากับเมืองกลางนั้น รัฐบาลได้ประกาศแบ่งเขตแดนเมืองภูเก็ตและเมืองกลางให้เท่ากัน ดังปรากฏในพระบรมราชโองการ คำว่า

. . . เมืองภูเก็ตนี้เขตแดนสั้นกว่าเมืองกลางถึง 2 ส่วน เมืองกลางและเมืองภูเก็ตอยู่ในเกาะอันเดียวกัน พระภูเก็ตก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาสมอกกับพระยากลางแล้ว เขตแดนบ้านเมือง จะตองแบ่งมันให้พอกคล้ายคลึงกันจึงจะชอบ เมืองกลางและเมืองภูเก็ตก็ขึ้นอยู่กับพระยาบริรักษ์ภูธรทั้ง 2 เมือง ให้พระยาบริรักษ์ปักปันเขตแดนเมืองกลางให้พระยาภูเก็ต . . . ให้เท่ากัน พระยาภูเก็ตจะใ้กล่าวราชการภาษาอ่างูรของหลวงโดยสะดวกสืบต่อไป แล้วให้พระยาบริรักษ์ภูธรวากลาวกับพระยากลางให้คิ อยาให้มีอิริวิวาทกับพระยาภูเก็ต ให้ตั้งใจทำการราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยกันทั้งสองบ้านเมือง . . .²

¹ กจร. ร.4 กท. จ.ศ. 1214 - 1215 เล่ม 5, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึง พระยาบริรักษ์ภูธร

² กจร. ร.4 กท. จ.ศ. 1214 - 1215 เล่ม 5, ว่าด้วยให้แบ่งเขตแดนเมืองกลางและเมืองภูเก็ต.

แสดงว่าทางราชธานีได้เห็นความสำคัญของการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมือง
ภูเก็ตอย่างเร็ว จึงได้แบ่งเขตแดนระหว่างเมืองถลางและเมืองภูเก็ตใหม่ ให้เมือง
ภูเก็ตมีอาณาเขตเท่าเมืองถลาง ทำให้เมืองภูเก็ตมีฐานะโดยอาณาเขตและความสำคัญ
ทางการปกครองเทียบเท่าเมืองถลางซึ่งเคยเป็นเมืองใหญ่กว่า และคารยฐานะของเมือง
ภูเก็ตให้สูงขึ้นเช่นนี้ ทำให้เมืองเคียบโต มีระบบงานที่กว้างขวาง ต้องรับแต่งตั้งข้าราชการ
เพื่อช่วยเจ้าเมืองในการปกครองเพิ่มขึ้น เช่นตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าเมือง¹ และพร้อมกับการ
ประกาศตั้งผู้ช่วยเจ้าเมืองนี้ ทางรัฐบาลเกรงว่าราษฎรในเมืองภูเก็ตอาจได้รับการกดขี่
หรือถูกเกณฑ์แรงงาน กระทั่งล่าส่วยเกินพิกัดอัตรา หรือไม่ก็ต้องถูกเกณฑ์และเสียเงินค้ำย
เป็นการกดขี่ราษฎรมาก ของเจ้าเมือง กรมการเมือง² จะทำให้ราษฎรไทยที่มีอยู่น้อยใน
เมืองภูเก็ต พากันหลบหนีไปอยู่ที่อื่น บ้านเมืองจะมีราษฎรน้อย เป็นการกระทบกระเทือน
เศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวดังกล่าว รัฐบาลจึงต้องดำขยับออกมาให้เจ้าเมืองได้เอาใจใส่
ดูแลราษฎร ทั้งเสนาบดีของเจ้าพระยามหาเสนาฯ สมุหพระกลาโหม ซึ่งดูแลหัวเมืองฝ่าย
ใต้ขณะนั้น มีไปถึงพระยาบริรักษ์ภูธร เจ้าเมืองพังงาในฐานะเป็นเมืองที่ดูแลบังคับบัญชา
เมืองภูเก็ต ความว่า

. . . แลเมืองภูเก็ตขึ้นกับเมืองพังงา ให้พระยาภูเก็ตพังบึงบังคับบัญชา อย่าถือ
เปรียบแก่งแย่งกัน ให้เสียราชการ ไปแต่สิ่งใดเป็นอันขาด แลเมืองภูเก็ตไพร
บ้านพลเมืองเป็นไทย จีน หล่ายชาติภาษา บ้านเมืองอยู่ตลอดยเขตแดน
ราชการสิ่งใดไม่ไค้กะเกณฑ์ . . . ให้พระยาภูเก็ตกำกับกำชาเจ้าหม่อมนาย อย่า
ให้ไพร่พลส่วยซึ่งมิไค้เป็นราชการบ้านเมือง แลเบียดบังเอาพัสดุเงินทอง ให้ความ
ยากแค้น อพยพหลบหนีไป . . .³

¹ กจ. ร.4 กห. เล่ม 21, ว่าด้วยให้พระยาภูเก็ตบอกรายชื่อตำแหน่ง
กรมการเมืองภูเก็ตเข้ามา.

² กจ. ร.4 กห. เล่ม 5 จ.ศ. 1241 - 1245, สารตราเจ้าพระยาอัคร
มหาเสนา ถึง พระยาบริรักษ์ภูธร หน้า 60 - 64.

³ กจ. ร.4 กห. เล่ม 4, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบคี่ถึงเจ้าเมือง
พังงา.

สำหรับเจ้าเมืองภูเก็ตในขณะนั้นคือ พระยาภูเก็ตโลหะนครารักษ์ (ทัต) เป็นเจ้าเมืองที่มีความสามารถในการค้าขายได้ลงทุนทำเหมืองแร่ด้วยตัวเอง และชักชวนชาวจีนให้ลงทุนทำเหมืองด้วย ทำให้ลักษณะการเมืองภูเก็ตเพิ่มมากกว่าเมืองกลางและหัวเมืองใกล้เคียง ความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ตจึงเด่นชัดขึ้น ทางรัฐบาลได้เลื่อนฐานะเมืองภูเก็ตให้สูงขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2404 ให้เป็นเมืองจัตวา อยู่ภายใต้การดูแลของราชธานีโดยตรง¹ แทนการที่กองอยู่ภายใต้การดูแลของหัวเมืองใหญ่ทั้งเมืองอื่น ๆ ทางภาคใต้ ทั้งนี้ก็เพื่อราชธานีจะได้ดูแลเรื่องเศรษฐกิจและควบคุมรายได้จากภาษีอากรให้ใกล้ชิดมากขึ้น แสดงว่าในช่วงระยะเวลาเพียง 8 ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2396 - 2404 ฐานะเมืองภูเก็ตทางการปกครองได้รับการยกให้สูงเกินหน้าเมืองกลาง โดยขึ้นตรงต่อราชธานี เนื่องจากราชธานีได้เห็นคุณค่าสำคัญของเศรษฐกิจเมืองภูเก็ต และพร้อมกับคำสั่งยกฐานะเมืองภูเก็ตขึ้นตรงต่อกรุงเทพระนี้ รัฐบาลเห็นความจำเป็นที่ต้องมีเจ้าหน้าที่ของบ้านเมืองเพิ่มขึ้นอีก ให้เหมาะสมกับขนาดของเมืองที่ขยาย มีระบบงานที่กว้างขวางซับซ้อนมากขึ้น จึงมีคำสั่งให้เจ้าเมืองภูเก็ตรับเสนอแต่งตั้งเจ้าพนักงาน กรมการเมืองที่ยังไม่มี เพิ่มให้เป็นที่ยอมรับ คังปรากฏในสารตราของเจ้าพระยาอัครมหาเสนาสมุหพระกลาโหมถึงพระยาภูเก็ต (ทัต) ว่า

หนึ่งบ้านเมืองเจริญขึ้นแล้ว กรมการเจ้าพนักงาน หากครบตามตำแหน่งไม่ให้จัดหาเจ้าพนักงานให้ครบตำแหน่ง แลให้มีใบบอกเขามากรุงเทพระ อยู่ให้ตำแหน่งที่กรมการวางแปลาอยู่ มีราชการทุกคำคืบมาประการใด จะได้ใช้ราชการให้ทันทวงที่ . . .²

¹ในปี พ.ศ. 2404 เมืองกลางยังลงอยู่ใต้อำนาจการดูแลของเมืองตะกั่วป่า

²กจข. ข.4 กท. จ.ศ. 1222 - 1223 เล่ม 22, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีถึงพระยาภูเก็ต (9 ตุลาคม พ.ศ. 2404) หน้า 90 - 94.

จากสารตราดังกล่าว แสดงว่าทางรัฐบาลต้องการให้มีกรมการ เจ้าพนักงาน
ไว้ช่วยเหลือปฏิบัติงานของเจ้าเมืองในค่านต่าง ๆ ให้ครบ โดยวิธีให้เจ้าเมืองมีสิทธิ์เป็น
ผู้เสนอรายชื่อเข้ามากรุงเทพฯ¹ แล้วทางกรุงเทพฯ พิจารณาและมีสารตราแต่งตั้ง ทั้ง
เช่นสารตราแต่งตั้งตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองภูเก็ต โดยพระราชทานนามสัญญาบัตรเป็น
ที่หลวงพิทักษ์ทวีป²

นอกจากนี้ ในปีเดียวกันนั้น รัฐบาลกลางให้มีการแต่งตั้งตำแหน่งเพิ่มเติมอีก
หลายตำแหน่ง เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และนโยบายในการปกครอง
ของรัฐบาลกลางซึ่งอาจเกิดปัญหาในทางปฏิบัติได้ เนื่องจากการติดต่อกันใช้เวลานาน
เพราะอยู่ห่างไกลกัน ตำแหน่งที่เพิ่มขึ้นมาเพื่อช่วยในการปกครอง คือ

- ตำแหน่งหลวงมหาดไทย เมืองภูเก็ต³
- ตำแหน่งจางวางคลัง เมืองภูเก็ต⁴
- ตำแหน่งหลวงรองเมือง และหลวงรัตนโกศา กรมการ⁵
- ตำแหน่งหลวงนา เมืองภูเก็ต เพื่อดูแลราชการไธนา⁶

¹ กจช. ร.4 กท. เล่ม 21, ว่าด้วยให้พระยาภูเก็ตตั้งผู้มีสิทธิปัญหา นอกเข้า
มาจะไต่ตั้ง เป็นกรมการ

² กจช. ร.4 กท. เล่ม 21, ว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตรหลวงพิทักษ์ทวีป
ผู้ช่วยราชการ

³ กจช. ร.4 กท. เล่ม 21, โปรดให้ตั้งตำแหน่งหลวงมหาดไทย

⁴ กจช. ร.4 กท. เล่ม 25, เรื่องตั้งตำแหน่งจางวางคลัง เมืองภูเก็ต

⁵ กจช. ร.4 กท. เล่ม 25, ตั้งตำแหน่งหลวงรองเมืองและหลวงรัตนโกศา
กรมการ เมืองภูเก็ต

⁶ กจช. ร.4 กท. เล่ม 23, ว่าด้วยตั้งหลวงพิทักษ์ไธนาหลวงนา เมือง
ภูเก็ต

- ตำแหน่งขุนหมื่นกรมการ 4 คน คือ ขุนสุวันภักดิ์ ขุนราชกิจ ขุนรามราช
ขุนศรีราช¹

ตำแหน่งข้าราชการ เมืองภูเก็ตที่ตั้งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากดังกล่าว เป็นผลโดยตรงจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชสั่งว่า

... เมืองภูเก็ตทุกวันนี้ ไพร่บ้านพลเมืองท่ามาหากินเกิดผลประโยชน์ ลูกค้าพานิชนานาประเทศ ก็ไปมาค้าขายชุกชุม บ้านเมืองก็วิบวรณ์ขึ้นกว่าแต่ก่อน ราชการสำหรับบ้านเมืองก็มีเป็นอันมาก² . . . เมืองภูเก็ตวิบวรณ์ขึ้นก็ ขันมาใหม่ๆ ไพร่คนใหม่ขึ้นกับกรุงเทพฯ แล้ว กรมการตามตำแหน่งที่ยังหาตัวไม่ได้ เป็นอันมาก³

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการตั้งตำแหน่งข้าราชการเพิ่มขึ้นก็ยังไม่เพียงพอกับการที่จะดูแลได้ทั่วถึง โดยเฉพาะในเมืองภูเก็ต มีชาวจีนเข้ามาทำเหมืองแร่กันอยู่มาก บางครั้งชาวจีนเหล่านี้ มักก่อเหตุการวิวุ่นวาย⁴ ส่งผลกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจ เพราะกำลังเจ้าเมืองภูเก็ตที่จะควบคุมมีไม่เพียงพอ ในปี พ.ศ. 2412 ทางราชธานีจึงได้ยกฐานะให้ เมืองภูเก็ตเป็นเมืองตรี และให้โอนเมืองถลางซึ่งเดิมอยู่ภายใต้การดูแลของเมืองตะกั่วป่า มาอยู่ภายใต้การดูแลบังคับบัญชาของเมืองภูเก็ต เพื่อให้เจ้าเมืองภูเก็ตมีอำนาจและกำลังมากพอ ทั้งมีฐานะสูงขึ้น สามารถจะควบคุมดูแลความสงบภายในเมืองภูเก็ต ให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งในสารตราของเจ้าพระยาอัครมหาเสนา สมุหพระกลาโหม ถึงผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต ตอนหนึ่งว่า

¹ กจข. ร.4 กท. เล่ม 25, ว่าด้วยให้พระยาภูเก็ตจัดตั้งขุนหมื่นกรมการ 4 นาย

² กจข. ร.4 กท. เล่ม 23, ว่าด้วยตั้งหลวงพิทักษ์ทันยาหารหลวงนาเมืองภูเก็ต

³ กจข. ร.4 กท. เล่ม 21, ประกาศตั้งตำแหน่งข้าราชการช่วยงานเมืองภูเก็ต

⁴ ฎรายละเอียดในหัวข้อต่อไป.

. . . แลเมืองกลาง เมืองภูเก็ท เป็นเมืองอยู่เกาะเดียวกัน จันทเมือง
เมืองภูเก็ทก็กำเริบ ชักชวนกันเป็นพวก ๆ วิวาทราบกันเนือง ๆ จะจุกหวางศ
สกุลอื่น ๆ มาเป็นผู้สำเร็จราชการเมือง เกล็ดกจะเป็นที่ชักชวนแกเมืองภูเก็ท
จึงพระราชทานนามสัญญาบัตร ให้พระปลัดเมืองภูเก็ท ให้พระปลัดเมืองภูเก็ท
เป็นที่พระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ ผู้สำเร็จราชการเมืองกลาง ยกเมืองกลางออกจาก
เมืองตะกั่วป่ามาเป็นหัวเมือง ขึ้นอยู่ใต้มังคัมเมืองภูเก็ท เพราะเป็นพรรคพวกวงศ์
ตระกูลติดกับพระยาภูเก็ท มีราชการทุกคำคืนเกิดขึ้น ณ เมืองภูเก็ท ประการใด
พระยาภูเก็ท จะไต่บังคัมพระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ เสนอกรมการไพร่บ้านพลเมือง
กลาง ไปช่วยระงับการเมืองภูเก็ทให้ทันทองที่ . . . 1

แสดงว่าทางราชธานีระมัดระวังไม่ให้เกิดความไม่สงบขึ้น จึงไต่ยกฐานะเมือง
ภูเก็ทให้สูง เป็นเมืองใหญ่ที่สามารถควบคุมดูแลเมืองกลาง สามารถเกณฑ์แรงงานเมือง
กลางมาใช้รักษาความสงบ ซึ่งการเลือกผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองกลางก็ให้เป็นบุคคลเชื้อ
สายเดียวกันกับพระยาภูเก็ท เพื่อสะดวกในการปกครอง และในปีเดียวกันนี้ พระยา
ภูเก็ท (ทัต) ยังไต่รับตำแหน่งเป็นจางวางมีชื่อเรียกว่า พระยาวิชิตสงคราม จางวาง
เมืองภูเก็ท เป็นตำแหน่งแสดงเกียรติยศให้เป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมืองภูเก็ท (ลำควน)
ซึ่งเป็นบุตรชาย การตั้งตำแหน่งจางวางนี้ นับเป็นครั้งแรกในหัวเมืองชายทะเลตะวันตก
ฐานะทางการปกครองของเมืองภูเก็ทจึงสูง เค้นกว่าเมืองใกล้เคียง

อาจกล่าวได้ว่าฐานะของเมืองภูเก็ทในคัมการปกครองสูงขึ้นเรื่อย ๆ ขามการ
ขยายตัวทางเศรษฐกิจ คือ ปี พ.ศ. 2396 เป็นเมืองใหญ่เทียบเท่าเมืองกลาง แต่ทั้งสอง
เมืองยังอยู่ภายใต้การดูแลของเมืองพังงาซึ่งเป็นเมืองใหญ่กว่า

ปี พ.ศ. 2404 เมืองภูเก็ทไต่รับฐานะเป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อ
กรุงเทพฯ

ปี พ.ศ. 2412 เมืองภูเก็ทไต่รับฐานะเป็นเมืองตรี และมีเมือง
กลางเป็นเมืองขึ้น อยู่ภายใต้การดูแลของกรุงเทพฯ โดยตรง

¹ กษ. ๖.4 กท. เล่ม 35, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึงกรมการ
เมืองภูเก็ท (8 พฤษภาคม 2412)

ปี พ.ศ. 2418 ทางราชธานีได้ส่งเจ้าหมื่นเสมอใจราช (ซึ่ง บุนนาค) เป็นข้าหลวงส่วนพระองค์ไปประจำที่เมืองภูเก็ต เพื่อช่วยควบคุมการเก็บภาษีอากร และช่วยเจ้าเมืองในการดูแลการปกครองให้เรียบร้อย ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า เหตุผลที่ทรงตั้งหมื่นเสมอใจราช (ซึ่ง บุนนาค) เป็นข้าหลวงส่วนพระองค์ประจำอยู่ภูเก็คนั้น ประการหนึ่งท่านเป็นบุตรชายของพระยาวิชิตสงคราม จางวางเมืองภูเก็ต ซึ่งนับว่าใกล้ชิดกับเมืองภูเก็ตและเกี่ยวกันท่านเป็นผู้มีความสามารถและทันสมัย เป็นผู้ที่พระองค์ทรงไว้วางพระทัยที่จะให้ควบคุมภาษีอากรซึ่งมีมากในเมืองภูเก็ตด้วย และปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2419 โปรดให้ตั้งตำแหน่งข้าหลวงใหญ่หัวเมืองชายทะเลตะวันตกเพื่อดูแลภาษีอากรของเมืองต่าง ๆ ทั่วหัวเมืองชายทะเลตะวันตก หมื่นเสมอใจราชจึงได้รับตำแหน่งสูงขึ้นเป็นพระยามนตรีศรีสุริยวงศ์ เปลี่ยนจากตำแหน่งข้าหลวงส่วนพระองค์ประจำเมืองภูเก็ตอย่างเกี่ยว เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองชายทะเลตะวันตก มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองภูเก็ต ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่สุดบริเวณหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ตำแหน่งข้าหลวงส่วนพระองค์ประจำเฉพาะเมืองภูเก็ตจึงยกเลิกไป

จากเอกสารปรากฏว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจด้านกิจการเหมืองแร่ตีบลงในเมืองภูเก็ตนั้น ทำให้ชาวตะวันตกและพ่อค้าชาวมลายู หรือชาวจีนที่อยู่ในบังคับอังกฤษสนใจลงทุนทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต แต่การที่ยังไม่มีระเบียบการทำเหมืองแร่ให้เรียบร้อยทั้งรัฐบาลไม่ได้นำรายได้จากการทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตมาทะนุบำรุงเส้นทางคมนาคม จัดตั้งกิจการตำรวจหรือที่เรียกว่าการ โปลิศในสมัยนั้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในให้ความสะดวกและปลอดภัยแก่ผู้เข้ามาลงทุนเท่าที่ควร โดยรายได้ส่วนใหญ่มาไว้ที่ส่วนกลาง จึงเป็นที่โจษขานของหนังสือพิมพ์มลายูว่ารัฐบาลเอาเปรียบผู้เข้ามาทำเหมืองแร่ในเขตเมืองภูเก็ต ซึ่งเปรียบเทียบกับรายได้ส่วนใหญ่ของกิจการเหมืองแร่ตีบในมลายูว่าได้มาสร้างเส้นทางคมนาคม เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำเหมืองแร่ต่อไป

การโจษขานของหนังสือพิมพ์มลายูดังกล่าว ประกอบกับมีรายงานของข้าหลวงอังกฤษ คือ เซอร์ จอห์น แอนเดอร์สัน (Sir John Anderson) ประจำสเตรทเซท-

เห็นเมนต์ รายงานมายังทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ว่า กูเก็ทเป็นดินแดนที่จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าในกิจการพาณิชย์ของอังกฤษมากที่สุด รัฐบาลที่ลอนดอนได้รับคำแนะนำว่าดินแดนที่อยู่ถัดจากอาณาเขตของอังกฤษส่วนนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมของอังกฤษ และอังกฤษจะไม่นิ่งนอนใจจนกว่าดินแดนแห่งนี้จะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น¹

จากข้อความดังกล่าว รัฐบาลจึงเกรงว่าลัทธิจักรวรรดินิยมจะเข้ามาแทรกแซงในเมืองกูเก็ท ซึ่งรัฐบาลเห็นว่าเป็นเมืองที่มีรายได้มากเมืองหนึ่ง จำเป็นต้องรักษาไว้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองกูเก็ทดังกล่าวได้มีส่วนเป็นแรงผลักดันให้รัฐบาลต้องรีบจัดการปกครองให้เหมาะสมกับเศรษฐกิจและป้องกันการขยายตัวของจักรวรรดินิยม โดยการรวมหัวเมืองให้อยู่ภายใต้การปกครองดูแลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ในปี พ.ศ. 2433 ที่เรียกว่าหัวเมืองชายทะเลตะวันตกซึ่งมีศูนย์กลางใหญ่อยู่เมืองกูเก็ท จนกระทั่งมีการจัดการปกครองแบบเทศาภิบาลมณฑลกูเก็ทในปี พ.ศ. 2438²

โดยสรุปแล้ว การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองกูเก็ท มีผลโดยตรงต่อการยกฐานะเมืองกูเก็ททางการปกครอง ขณะเดียวกันการยกฐานะการปกครองของเมืองกูเก็ทให้สูงขึ้นนั้น มีความจำเป็นต้องจัดระเบียบแบบแผนการปกครองภายในเมืองให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ทั้งต้องพยายามปรับปรุงแก้ไขวิถีรักษาความสงบ และปรับปรุงการศาลให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะสมกับการได้รับ

¹ กจร. ร.5 ม.2.14/50, "Memorandum of Phya Sri Sahadheb and Mr. Wes Tengard, (December 24, 1906)

² คุชชาดละเอียดในวิทยานิพนธ์ของ สุนทร หิรัญวงษ์ "สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลกูเก็ทในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453 (ปริญาวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518), หน้า 86 - 102.

ฐานะการปกครองให้สูง ขึ้นตั้งกล่าว

ก. การแก้ไขระเบียบแบบแผนการปกครองภายในเมืองภูเก็ต ก่อนการจัดระเบียบแบบแผนการปกครองภายในเมืองให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น การปกครองภายในเมืองภูเก็ตมีสิ่งบกพร่องอยู่มาก ดังปรากฏในใบบอกของพระยาทิพโกษา ข้าหลวงเมืองภูเก็ต ถึงสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ตอนหนึ่งว่า

. . . เมื่อได้ไปตรวจราชการในหัวเมืองต่าง ๆ ฝ่ายทะเลตะวันตก ได้พบว่า กรมการเมืองบางเมืองนามเดียวกัน ถึงสองคนสามคนก็มี ตามที่ได้ความว่า คนนั้น ยู่ราชการเมืองคนนั้นตั้งมา มาคนนั้นว่าราชการเมืองคนต่อมาตั้ง บางคนก็หาไ้รับประทวน หากมีประทวนตั้งไม่ เป็นแต่เรียกกันต่อ ๆ มา แลตำแหน่งกรมการ ก็หาไม่เป็นที่สำคัญแล้ว แลแต่ตรวจราชการเมือง ขอให้ตามความชอบใจ¹. . . ดังเช่นที่เมืองภูเก็ตมีหลวงวิสุทธิสมบัติถึง 2 คน การเป็นตั้งนี้เห็นควยเกล้าฯ ว่าควรแก้ไข . . . ให้จัดตั้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน กรมการอำเภอ . . .²

แสดงว่าตำแหน่งเจ้าพนักงานบางตำแหน่งมีมากมายจนสับสน บางตำแหน่งก็ขาดไม่เป็นไปตามระเบียบ หน่วยงานปกครองภายในเมืองมีน้อยและสับสน ราชธานีซึ่งอยู่แต่หัวเมืองภูเก็ตโดยตรง ตามคุมภายในเมืองลำบาก ไม่ได้บังคับให้จัดตั้ง ผู้ใหญ่บ้านหรือกรมการอำเภอแต่อย่างใด ไม่ได้แก้ไขระเบียบการปกครองในเมืองภูเก็ตให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจอย่างแท้จริง จนกระทั่งเมื่อทางกระทรวงมหาดไทยได้ออกระเบียบข้อบังคับการแบ่งเขตปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 มาใช้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2440³

¹ กจช. ร.5 ต. 14.4ก/11, จดหมายพระยาทิพโกษากราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113)

² กจช. ร.5 ต. 14.4ก/25, จดหมายพระยาทิพโกษากราบทูลกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ 286/902 (2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115)

³ จักรกฤษณ์ นรินทียกุลการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 195

จึงมีการจัดระเบียบการปกครองภายในเมืองให้ดีขึ้น โดยมีตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และจัดตั้งเจ้าพนักงานหน่วยต่ง ๆ ขึ้นมา

แม้ว่าจะมีการแก้ไขระเบียบการปกครองภายในเมืองภูเก็ตให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจ โดยมีตำแหน่งข้าราชการ เจ้าพนักงาน ตามการปกครองแบบเทศาภิบาล¹ แล้วก็ตาม แต่การจัดปกครองภายในเมืองภูเก็ต ก็ยังมีการแก้ไขเพื่อให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจที่ขยายตัว ซึ่งปรากฏว่าได้มีการแก้ไขมากในสมัยพระยารัตนาธิเบศร์ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เช่น เสนอขอให้อำนาจพิเศษแก่เจ้าเมืองและข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต สามารถจะปรึกษาร่วมกับผู้นิติวิทยาศาสตร์มณฑลออกกฎหมายขึ้นใช้บังคับปกครองก่อน แล้วจึงแจ้งให้ทางรัฐบาลกลางทราบ ในกรณีที่เป็นเรื่องเร่งด่วน เพราะเมืองภูเก็ตมีลักษณะของปัญหาที่ต่างไปจากหัวเมืองชายทะเลตะวันตกอื่น ๆ คือเป็นเมืองที่มีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่มากที่สุด และเป็นชาวจีนที่ติดต่อกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษอยู่เสมอ ชาวจีนเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการทำให้เศรษฐกิจเมืองภูเก็ตขยายตัว ซึ่งอาจจะทำให้มีการอพยพไปอยู่ในเขตมลายูได้

นอกจากนี้ในสมัยพระยารัตนาธิเบศร์ ยังได้แก้ไขระเบียบภายในเมืองบางอย่าง เพื่อส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตที่เพิ่มขึ้น โดยเสนอให้มีการประชุมนายอำเภอ กำหนดผู้ใหญ่บ้าน ตามอำเภอต่าง ๆ อยู่เสมอ เพื่อจะได้แก้ปัญหาคารปกครองภายในเมืองได้รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์และมีประสิทธิภาพ ให้บ้านเมืองมีความสุข มีระเบียบแบบแผนการปกครองที่ดี เป็นแรงดึงดูดพ่อค้า ราษฎร เข้ามามากมายในเมืองภูเก็ตมากขึ้น

¹ คุรุยาละเอียคใน จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 195 - 200.

ข. การปรับปรุงแก้ไขวิถีรักษาความสงบ ในระยะที่กิจการเหมืองแร่และการค้ากำลังขยายตัว เมืองภูเก็ตมีปัญหาความไม่สงบสุขอยู่เสมอ ที่สำคัญ 2 ด้าน คือ

- ปัญหาความไม่สงบสุขอันเนื่องมาจากโจรสลัดทางทะเล
- ปัญหาความไม่สงบภายในเมือง

1. ปัญหาความไม่สงบสุขอันเนื่องมาจากโจรสลัด บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันตกมีโจรสลัดค่อนข้างมากกว่าบริเวณอื่น เพราะสภาพภูมิศาสตร์เอื้ออำนวย มีอาณาเขตติดต่อกับต่างประเทศ ชายฝั่งทะเลมีเกาะแก่งต่าง ๆ มากมาย ง่ายต่อการหลบซ่อนตัวของโจรสลัด และอาณาเขตของบ้านเมืองไม่เข้มแข็งพอที่จะปราบปรามได้ การป้องกันเป็นเพียงมาตรการให้ผูวราชการได้ฉวยปฏิบัติ แล้วแต่กำลังความสามารถของเจ้าเมืองจะทำได้มากน้อยเพียงใด ถึงสารตราที่มีไปถึงพระยาภูเก็ตว่า

เมืองภูเก็ตเป็นเมืองชายทะเล ใกล้สลัดศัตรู ซึ่งเป็นข้าศึกแก่บ้านเมือง อยวให้มีความหมั่นประมาทใด ให้จัดแจงเรือ แต่งกรมการคุมไพร่พอสมควร ออกไปรักษาปากน้ำ ช่องทางเรือเดิน อยวให้ศัตรูเข้ามาแอบแฝงชุมชน ทำร้ายไพร่บ้านพลเมือง ลูกตาพานิช ในเขตแขวงเมืองใด . . .¹

ในสมัยพระยาภูเก็ต (ทัต) มีเรือกลไฟหรือกระลาโหม² คอยตรวจตราอยู่บริเวณเส้นทางการค้าระหว่างภูเก็ตกับปีนัง³ เพื่อความปลอดภัยของเรือสินค้ารวมทั้งเรือราษฎรที่ทำกาขนส่งสินค้าทั่วไป แต่ไม่ได้ผลนักเพราะใช้เรือธรรมดาซึ่งไม่มีประสิทธิภาพในการปราบปรามความสงบนัก และมีเรือลาดตระเวนน้อย ปากกว่าปี พ.ศ. 2436 มีเรือกลไฟลาดตระเวนที่ใช้ได้ก็เพียงลำเดียว ส่วนใหญ่ใช้เป็นเรือตรวจราชการของข้าหลวงหัวเมือง

¹ กจข. ร.4 กท. เล่ม 22, สารตราเจ้าพระยามหาเสนาถึงเจ้าเมืองภูเก็ต

² กจข. ร.5 กท. 1, ว่าด้วยพระราชนานทองลิ้ม เลื่อนนำ ให้พระยาภูเก็ตโลห

เกษตรารักษ์, และ กจข. ร.5 กท. เล่ม 35, ว่าด้วยสั่งทำเรือลาดตระเวนทะเลตะวันตก

³ กจข. ร.5 กท. เล่ม 8, รายงานของพระยาภูเก็ตเรื่องโจรสลัด

ชายทะเลตะวันตกเท่านั้น. ปัญหาโจรสลัดที่คอยปล้นเรือสินค้าที่ผ่านไปมาระหว่างปีนังและ
 ภูเก็ตจึงมีมากที่สุด. จนกระทั่งพ่อค้าที่จะเดินเรือมาค้าขายในเมืองภูเก็ตได้ร่วมกันทำหนังสือ
 ร้องทุกข์ว่า. ระหว่างทางที่เรือจะมาถึงเมืองภูเก็ต มีเรือสลัก 3 ลำ ออกไล่ความซึ่งเอา
 เรือซึ่งมีสินค้า อาวุธต่าง ๆ เสมอ ๆ พ่อค้าเสียหายมีราคากว่า 5 ล้านเหรียญ ต่อปี¹

นอกจากนี้ยังมีปรากฏเสมอว่า. โจรสลัดปล้นเอาสิ่งของหมดแล้วยังฆ่าผู้โดยสาร
 ในเรือด้วย. กังไบบอกของพระยาภูเก็ตกราบเรียนสมุหพระกลาโหมว่า

. . . จีนตัวเดียว เป็นพ่อค้าจากปีนัง แตะเรือคองกั๋งให้จีนโกยหลงมาค้าขาย
 ณ เมืองภูเก็ต เมื่อจำหน่ายสินค้าแล้ว รับฝากสินค้าของจีนกันเก . . . และ
 มีจีนกันอื่น จีนกาจ เมืองภูเก็ตโดยสารรวมไปปีนัง 2 คน สลักจีน แซก มา
 จีนโกยหลงนายเรือ จีนกันอื่น และจีนกาจ ผู้โดยสารตาย เอาเรือโกยหลง
 ไป . . .²

แสดงว่าการป้องกันปัญหาโจรสลัด เป็นหน้าที่สำคัญยิ่งของรัฐบาลที่จะต้องป้องกัน
 ปราบปรามโจรสลัดเหล่านี้ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนแก่ราษฎร โดยเฉพาะเมืองภูเก็ตเป็น
 เมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ มีเรือสินค้า และพ่อค้าจากต่างเมืองและต่างประเทศ
 เข้ามาค้าขายเป็นประจำ ซ้ำหลวงใหญ่และผู้ว่าราชการเมืองซึ่งเป็นผู้แทนของรัฐบาลมา
 ทำหน้าที่ปกครองดูแล จะต้องพยายามรักษาป้องกันไม่ให้โจรสลัดก่อการกำเริบด้วยการ
 จักกำลังป้องกันให้เข้มแข็งเท่าที่จะทำได้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วได้จัดตั้งการปราบปรามโจรสลัด
 โดยการปรับปรุงกำลังทางเรือลาดตระเวนชายฝั่ง คุ้มกันส่งเรือรบออกมาประจำการ
 ที่เมืองภูเก็ต และจัดหาเรือกลไฟลาดตระเวนเพิ่มขึ้น³ เพื่อตรวจรักษารักษาความสงบ

¹ กจช. ข.5 กต. เล่ม 12, หนังสือพ่อค้าที่ไปมาค้าขายเมืองภูเก็ต, หน้า 16.

² กจช. ข.5 กท. เล่ม 18, สารตราสมุหพระกลาโหมถึงผู้ว่าราชการเมือง
 ภูเก็ต.

³ กจช. ข.5 ค.14ก/14, เจ้าพระยาพลเทพา สมุหพระกลาโหม กราบทูลพระเจ้า
 นั่งยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 213/32811 (18 มกราคม ร.ศ.112)

อันจะเป็นทางส่งเสริมการค้าให้มากขึ้น¹ แต่ปัญหาโจรสลัดเหล่านี้ก็ไม่สามารถปราบปรามได้ทั้งหมดแม้กระทั่งทุกวันนี้

2. ปัญหาความไม่สงบภายในเมือง ปราบกฏมีมากขึ้นในระยะที่เศรษฐกิจเมืองภูเก็ตกำลังขยายตัว มีโจรผู้ร้ายชุกชุมเที่ยวปล้นสดมภ์ ซึ่งผู้ร้ายส่วนหนึ่งคือผู้ลี้ภัยและลอบหนี เป็นเหตุหนึ่งที่พ่อค้าไม่กล้าเข้ามาลงทุนหรือตั้งถิ่นฐานค้าขายในเมืองภูเก็ต รัฐบาลไต้หวันตระหนักดีถึงปัญหาความปลอดภัยภายในเมือง จะเป็นการดึงดูดพ่อค้าเข้ามาค้าขายหรือตั้งถิ่นฐานในเมือง จึงได้ริเริ่มการจัดตั้งกิจการตำรวจที่ทันสมัย เพราะปัญหาสำคัญที่สุดของการมีโจรผู้ร้ายชุกชุมก็เพราะการจัดตั้งกิจการตำรวจเก่าที่มียู้งยังน้อยมาก เมื่อเกิดความไม่สงบ เจ้าเมืองต้องขอแรงจากรัฐช่วยรักษาความสงบ และการบังคับบัญชาดูแลความสงบยังลำบาก ดังปรากฏในรายงานของจิ้น เสมฉีโจราช (จิ้น บุนนาค) ว่า

... กองมิศเตอร์ ซิสโฮมแกน สุปรินเคนเคน โปลิศ 148 คน กองหลวง
ลักษณะนา 33 คน กองหลวงบุรพานนทพิทักษ์ 43 คน . . . โปลิศจีนกองขุน
วิเวศวาที 12 คน โปลิศจีนโรงพยาบาลที่ตุลาตุงกา 12 คน โปลิศจีนเซเทียน
โดย 12 คน โปลิศจีนโรงโขนกวนในกะตู 9 คน . . .² ตำรวจทั้ง 7 กอง
นี้ แยกกันบังคับบัญชาออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ขึ้นกับตำรวจชาวยุโรป ฝ่ายที่
ขึ้นกับตำรวจไทยและขึ้นกับตำรวจจีน³

จะเห็นว่าระบบการจัดรักษาความสงบภายในเมืองยังไม่เป็นระเบียบนัก การบังคับบัญชาตำรวจแยกเป็นหลายฝ่าย บางครั้งถ้าเกิดการปล้นสดมภ์ กำลังเจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายมีน้อย ไม่พอจะรักษาความสงบ ประกอบกับอาวุธที่ใช้มีน้อยและไม่มีประสิทธิภาพ

¹ กจช. ร.5 ม.2.14/49, สำเนาใบบอกพระยารัตนภูวนาประดิษฐ์กรวยเวียนเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

² กจช. ร.5 ม.53/11, ใบบอกจิ้น เสมฉีโจราชกรวยเวียนสมุหพระกลาโหมที่ 8/66 (25 พฤษภาคม ร.ศ.111)

³ กจช. ร.5 ม.53/11, รายงานกิจการตำรวจในเมืองภูเก็ตของนายซิสโฮมแกน (30 ตุลาคม ค.ศ. 1891)

ขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ได้รับสวัสดิการที่ดีพอ ดังปรากฏว่าตำรวจแขก ไทย และ จีน ได้ทำเรื่องร้องทุกข์ชาวหลวงใหญ่เกี่ยวกับสวัสดิการของตำรวจ ว่า

. . . โปลิศในเมืองภูเก็ตเกิดเค็ดครัน พวกโปลิศแขกได้รับเงินเดือนคนละ 6 เหรียญ ส่วนโปลิศไทย จีน โศคนละ 5 เหรียญ โปลิศส่วนใหญ่ทำงานมาแฉดคนละ 5 - 15 ปีแล้ว . . . แรกเข้ามาทำราชการได้เงินเดือนเท่าใด ก็ยุ่นนี้คงเดิม ส่วนเสื้อ กางเกง หมวก ไม้พื้น อาหาร ก็ไม่จ่าย เป็นช่ารุกไม่ยอม เป็นที่ถ้อยอยู่ 123 คน เป็นที่ยังได้เพียง 20 กระบอก . . . เวลานั้นยามพวกโปลิศไม่มีปืนตี ๆ ถือ ต้อง นุ่งผ้าใส่รง นุ่งกางเกงจีน เอาเชือกผูกบนเอง ใส่เสื้อขาด ถือปืนช่ารุกโดย มาก . . . โรงศึกแถวที่โปลิศอยู่ก็ช่ารุกไม่มีผู้ซ่อมแซม เวลากลางคืนฝนตกแล้ว พวกโปลิศของลูกชั้นนั่งทนเปียกฝน ไม่เป็นอันหลับนอน โปลิศป่วยลง หมอรักษา ไม่มี . . .¹

จากข้อความดังกล่าวแสดงว่ารัฐบาลต้องรีบแก้ไขกิจการก้นตำรวจโดยการจัดระเบียบให้เรียบร้อยและให้สวัสดิการแก่ตำรวจเพื่อจะได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ พ.ศ. 2434 พระยาพิทยโกษา ข้าหลวงใหญ่ขณะนั้นได้พยายามปรับปรุงกิจการตำรวจในเมืองภูเก็ต ให้ทันสมัย จึงได้ทำรายงานเสนอมายังรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เพื่อขออนุมัติจัดตั้งกิจการตำรวจ แบบใหม่ โดยแบ่งกำลังตำรวจออกเป็น 2 แผนก คือ

1. ตำรวจที่ทำหน้าที่รักษากันและตรวจตราความสงบภายในบ้านเมือง อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของผู้กำกับการตำรวจคนเดียวกัน และให้มีอาวุธที่มีประสิทธิภาพทั้งจำนวน ตำรวจที่มากพอ เพื่อจะได้ไม่ต้องเกณฑ์ราษฎรทำให้เสียเวลาท่ามาหากิน และยั้งต้องจ่าย ค่าอาหาร เบี้ยเลี้ยงเป็นจำนวนมาก²

¹ กจข. ร.5 ม.2.12ก/6, โปลิศเมืองภูเก็ตทำเรื่องร้องทุกข์ชาวหลวงใหญ่ (13 มกราคม ร.ศ.108)

² กจข. ร.5 ม.53/11, ใบบอกพระยาพิทยโกษากราบเรียนสมุหพระกลาโหม ที่ 16/104 (13 ธันวาคม ร.ศ.110)

2. คำรวจเงินจะทำหน้าที่ประจำอยู่ที่กรมโรงงานเป็น โดยที่มีการพนัน โรงภาษี
สุรา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การจัดแบ่งกิจการตำรวจดังกล่าวยังไม่ประสิทธิภาพดีพอ ตำรวจ
ไม่ได้รับการฝึกฝนเท่าที่ควร แม้จะอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของคนเดียวกัน ทั้งให้ปีอาวุธ
ที่มีประสิทธิภาพดีขึ้นนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าตำรวจบาง
กลุ่มอาจจะเข้ากับฝ่ายผู้ก่อความวุ่นวาย ทรงกำชับต้องให้ระมัดระวังอย่าให้ตำรวจเข้าเป็น
กำลังของฝ่ายผู้ก่อความวุ่นวายได้¹ เนื่องจากตำรวจส่วนใหญ่เป็นจีนและแขก

กิจการตำรวจในเมืองภูเก็ตได้รับการปรับปรุงอีกครั้งให้มีประสิทธิภาพรวดเร็ว
และเด็ดขาดในสมัยของพระยารัตนาธิเบศร์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ข้าหลวงเทศาภิบาล
มณฑลภูเก็ต ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่าท่านเป็นคนรอบรู้และเข้าใจถึงนโยบายของรัฐบาลดี
ในความพยายามที่จะสร้างเมืองภูเก็ตให้เป็นเมืองศูนย์กลาง เศรษฐกิจ ธานีรัฐ และสิ่งก่อกำ
จึงต้องพยายามจัดกิจการตำรวจให้มีประสิทธิภาพในการรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตราษฎร
และทรัพย์สิน เช่นเดียวกับหัวเมืองมลายูให้ได้ ้วยการสั่งให้เจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง
เช่น ผู้ว่าราชการ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎร
อยู่เสมอ ตัวท่านเองต้องออกตรวจราชการติดตามผลการปฏิบัติราชการของเจ้าพนักงาน
ในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง ทั้งเจ้าพนักงานท้องที่จะต้องทำรายงานเสนอผล
การปฏิบัติงาน ข้อขัดข้องต่าง ๆ เพื่อจะได้หาทางแก้ไข ข้าราชการจึงไม่กล้าปล่อยปะละ
ละเลยหรือไม่เอาใจใส่ต่อหน้าที่ โดยเฉพาะในท้องถิ่นใดที่มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ก็ให้จัดตั้ง
กองปราบปราม ประกอบด้วยนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และตำรวจ วางแผน
จับกุมให้หมดสิ้นไป โดยเฉพาะกำลังตำรวจท่านได้ปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพ สามารถ

¹ กจช. ร.5 ม.53/11, สารตราสมุหพระกลาโหมฯ ถึงเจ้าเมืองภูเก็ต

เคลื่อนที่เร็วในท้องถิ่นการ¹ โดยจกตั้ง กองตำรวจมา มีอาวุธทันสมัย สำหรับติดตามจับกุมโจรผู้ร้าย และให้เจ้าหน้าที่คอยสืบสวนติดตามคนแปลกหน้าที่เข้ามาในท้องที่ที่รับผิดชอบ ทั้งให้ทำบัญชีรายชื่อผู้ต้องหาหรือคนร้าย โดยบอกรูปร่างลักษณะตลอดจนดินที่อยู่อาศัย เพื่อสะดวกในการติดตาม กบให้คอยส่งข่าวความเคลื่อนไหวของคนร้ายอยู่เสมอ โดยให้แต่ละหมู่บ้านมีเกาะสัญญาณบอกเหตุ เมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้น จะได้รวมกำลัง กันที่บ้านกำนันผู้ใหญ่บ้าน ทำการปราบปรามโจรทันที่² แต่สิ่งสำคัญที่ห้ามขาดอยู่เสมอ คือ ความสามัคคีในหมู่ข้าราชการและราษฎรต้องร่วมมือเพื่อรักษาความสงบ อันจะเป็นผลประโยชน์ต่อตนเองและบ้านเมือง ส่วนการดูแลโรงพยาบาลมี โรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี ยังคงให้เป็นหน้าที่ของตำรวจชั้นพลัดเวรกันอยู่รักษาความสงบ³

สำหรับค่าใช้จ่ายในกิจการตำรวจในแต่ละปีนับว่าสูงมาก ดังปรากฏว่า พ.ศ. 2437 จ่ายค่าไปลิศ 1,192 เหรียญมาเลย์ จ่ายค่าเสื้อผ้าเครื่องใช้ของตำรวจปีละ 1,790 เหรียญ จ่ายค่าน้ำมันและไส้ตะเกียงสำหรับจกฉลากกระแวนถึง 2,160 เหรียญมาเลย์ ค่าใช้จ่ายเหล่านี้รวมแล้วมีค่าหนึ่งในสามของรายจ่ายทั้งหมด ย่อมแสดงว่ารัฐบาลต้องการรักษาความปลอดภัยของเมืองภูเก็ต เพื่อเป็นแรงจูงใจให้มีการลงทุนของชาวต่างชาติ⁴

อาจกล่าวได้ว่าวิธีการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ในการจัดกิจการตำรวจให้รักษาความสงบปลอดภัยของราษฎรนั้นได้ผลดีขึ้น เนื่องจากท่านเป็นคนรอบรู้และเห็นตัวอย่างการจัดกิจการตำรวจในมลายู จึงนำมาใช้ในเมืองภูเก็ตด้วย แต่พบข้อเสียอยู่บ้างเพราะ

¹ขุนเสนาณรงค์ฤกษ์ดี, ประวัติและงานพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (พระนคร: ไทยวิวัฒนาการ), หน้า 57.

²เรื่องเดียวกัน.

³กจช. ร.5 กท. เล่ม 50, คอมน้ำหลวงว่าคอกยให้สืบจับผู้ร้ายทั้งเพลิงโรงยาต้มดินเมืองภูเก็ต

⁴กจช. ร.5 ค. 11.4ก/5, บัญชีรายจ่ายเมืองภูเก็ต.

ขาดงบประมาณ ความพยายามที่จะสร้างเมืองภูเก็ตให้เป็นแบบป็นังจึง ได้รับความสำเร็จ น้อยมาก

นอกจากนี้ในระยะที่เศรษฐกิจเมืองภูเก็ตกำลังขยายตัวด้านกิจการเหมืองแร่ที่มุก ยังมีความไม่สงบสุขขึ้นเนื่องมาจากการทะเลาะวิวาทของชาวจีนซึ่งแบ่งเป็น 2 ฝ่าย โดย ทั้งเป็นสมาคมลับในเมืองภูเก็ตมี 2 ฝ่าย คือ อั้งยี่ยี่หิน และบุนเท่าง¹

สมาคมลับอั้งยี่ในเมืองภูเก็ตหรือในบริเวณหัวเมืองชายทะเลตะวันตก เกิดจาก ความต้องการแรงงานกรรมกรชาวจีนเป็นจำนวนมาก กรรมกรที่เข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ต มีหลายภาษาหลายพวก ทำให้เกิดการจักแบ่งเป็นฝ่าย เพื่อช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ซึ่งในบางครั้งมีการทะเลาะวิวาทระหว่างกลุ่ม จนลุกลามไปถึงขั้นยกพวกตีกัน ทาง การต้องส่งกำลังเข้าปราบปรามจึงสงบ ซึ่งการทะเลาะวิวาทของชาวจีนที่สำคัญในเมืองภูเก็ต มี 2 ครั้ง คือในปี พ.ศ. 2410 และปี พ.ศ. 2419

ความวุ่นวายในปี พ.ศ. 2410 มีสาเหตุจากการแย่งชิงสายน้ำที่ใช้ทำเหมืองแร่ ของอั้งยี่ฝ่ายยี่หินและฝ่ายบุนเท่าง ถึงกับยกพวกเข้าตีกันตลอดวัน และได้เอาไฟเผา บ้านเรือน รวมทั้งที่ทำการเหมืองแร่ของแต่ละฝ่ายไปเสียหลายโรง พระยาภูเก็ตจึงมี ใบบอกมาขอความช่วยเหลือจากเมืองใกล้เคียง เหตุการณ์จึงสงบลงได้² ส่วนสาเหตุของ ปี พ.ศ. 2419 มาจากกรรมกรจีนไม่พอใจนายเหมืองที่ไม่ยอมจ่ายเงินค่าแรงในการทำเหมือง ให้ เนื่องจากราคามุกตกต่ำมาก ในที่สุดก็เกิดการทะเลาะวิวาทกัน จนจีนนายเหมือง ถูกฆ่าตาย และก่อความวุ่นวาย ทำให้ผู้ว่าราชการเมืองและกรมการ ตลอดจนกำลัง

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 63, สารตราสมุหพระกลาโหมถึงเจ้าเมืองภูเก็ต

² กจข. ร.4 กท. เล่ม 33, สารตราว่าด้วยให้พระยาเทพวรชนเป็นข้าหลวง

ออกไประงับจีนวิวาทภูเก็ต จ.ศ. 1229

ทหารที่ประจำอยู่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชั้น บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่ฝ่ายทะเลตะวันตกขณะนั้น ต้องดำเนินการปราบปรามด้วยวิธีการใช้กำลังจากหัวเมืองใกล้เคียงเข้ามาช่วย เหตุการณ์จึงสงบ²

สำหรับวิธีป้องกันมิให้ชาวจีนทะเลาะวิวาทกันนั้น รัฐบาลเห็นว่าจำเป็นต้องมีมาตรการที่เข้มแข็ง โดยใช้วิธีการดำเนินงาน 3 ข้อ

1. ตั้งหัวหน้าชาวจีนปกครองตนเอง โดยนำแบบอย่างมาจากวิธีการของอังกฤษ ในมลายู คัดแปลงมาใช้ในเมืองภูเก็ตเป็นครั้งแรกภายหลังเกิดความวุ่นวายในปี พ.ศ. 2410 โดยการตั้งชาวจีนที่ซื่อสัตย์³ หรือเป็นหัวหน้าคนแซ่ที่พวกจีนนับถือ ให้เป็นหัวหน้าปกครองตนเอง ซึ่งวิธีการนี้สมเด็จพระยามรหมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) มีความเห็นว่าจะเป็นวิธีป้องกันมิให้ชาวจีนก่อความวุ่นวาย ดังปรากฏในคำสั่งของท่านที่มีไปถึงพระยาภูเก็ต (ทัต) ตอนหนึ่งว่า

... ในเมืองภูเก็ตนั้น มีจีนเป็นกำลังบ้านเมืองมากกว่าภาษาอื่น ๆ ควรจะตั้งบุคคลของจีนที่ซื่อสัตย์ ซึ่งพวกจีนนับถือมากนั้นไว้เป็นหัวหน้าสัก 1 หรือ 2 คน จะได้สิ่งสอนวางกลางกาย เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นในพวกของผู้ใด ก็หาตัวนายหัวหน้าวางกลางคนเดียว การจะตลอดทั้งกับบ้านเมืองก็จะเรียบร้อย . . .⁴

¹ หลังการทะเลาะวิวาทของอั้งยี่เมืองภูเก็ตในปี พ.ศ. 2410 แล้ว ทางกรุงเทพฯ ได้มีนโยบายให้มิเรื่อบและกำลังทหารประจำรักษาเมืองภูเก็ต เพื่อควบคุมและปราบปรามถ้ามีการก่อความวุ่นวาย

² กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบัญสมุคพิเศษ จ.ศ. 1241 - 1242 เล่ม 20, โบบอกกราบบังคมทูลของพระอมริวิไชยสรเดช (23 มีนาคม 2423), หน้า 129.

³ กจช. ร.4 กท. เล่ม 33, หนังสือว่าด้วยจีนค้นวุ่นกลับออกไปเมืองภูเก็ต ให้ไค่ตั้งปรึกษาถ้อยความในที่ประชุม

⁴ กจช. ร.4 กท. จ.ศ. 1128 - 1129 เล่ม 33, สารตราเจ้าพระยามรหมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงพระยาภูเก็ต (31 ตุลาคม 2410), หน้า 233 - 234.

นอกจากวิธีเลือกหัวหน้าคนแซ่ที่พวกจีนนับถือเป็นหัวหน้าแล้ว ในเมืองภูเก็ตมีการเลือกหัวหน้าฮังยี่ของทั้งสองฝ่าย แข่งกันให้เป็นกรมการจีน ดังเช่นในปี พ.ศ. 2413 มีประกาศแต่งตั้ง ปลัดจีนและนายอำเภอจีน โดยแบ่งตำแหน่งจำนวนครึ่งหนึ่งให้ขุนเท่าทง ส่วนอีกครึ่งหนึ่งให้พวกยี่หิ้น ในปี พ.ศ. 2413 รัฐบาลตั้งกรมการจีนเมืองภูเก็ต 6 คน ประกอบด้วย ปลัดจีน 2 คน คือ หลวงอำนาจเขตสิงขร (จีน ถันฉวน) พวกยี่หิ้น และ หลวงอร่ามสาครเขตร พวกขุนเท่าทง ส่วนนายอำเภอจีนอีก 4 คน ได้แก่ หลวงบำรุงจีนชาติ (จีนลิ้มขุน) และหลวงขจรจีนสกล (จีนก่อช่อง) ทั้ง 2 คนเป็นฝ่ายยี่หิ้น ส่วนพวกขุนเท่าทงอีก 2 คน คือ หลวงพิทักษ์จีนประชา (จีนตันเต) และหลวงพิเศษจีนารักษ์ (จีนองผิว)¹

2. การใช้กำลังทหารจากกรุงเทพฯและหัวเมืองใกล้เคียงไปประจำอยู่ภูเก็ต เป็นมาตรการที่สำคัญที่สุดของทางราชการ ในการจะป้องกันมิให้เกิดการทะเลาะวิวาทของฮังยี่ ซึ่งมีแต่จะทำให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจ จึงต้องมีเรือรบพร้อมทหารจากกรุงเทพฯ ผลัดเปลี่ยนออกมาประจำอยู่² เพื่อป้องกันหรือถ้าหากบังเอิญเกิดเหตุร้ายแรงทหารที่ประจำอยู่ก็จะได้เข้าช่วยระงับเหตุการณ์ ซึ่งปรากฏว่าทหารเหล่านี้ ได้มีส่วนในการช่วยระงับความวุ่นวายที่เกิดขึ้นแทบทุกครั้ง เช่นเมื่อเกิดการจลาจลที่เมืองภูเก็ตในปี

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 2 เลขที่ 21 จ.ศ. 1232, ประกาศตั้งนายอำเภอจีนและปลัดอำเภอจีนเมืองภูเก็ต

² กจข. ร.5 กท. เล่ม 16, ว่าด้วยส่งทหารออกไปเปลี่ยนทหารเมืองภูเก็ตกลับมากกรุงเทพฯ และ กจข. ร.5 กท. เล่ม 18, ว่าด้วยให้เรือพิทิมรณยุทธออกไปเปลี่ยนเรือมูรธาที่ประจำอยู่เมืองภูเก็ต

พ.ศ. 2419 ทหารเรือก็ได้เข้าช่วยปราบจนสงบเรียบร้อย¹ การที่ต้องใช้กำลังทหารช่วย
 ตำรวจปราบปรามความไม่สงบ นี้จะพิจารณาได้ว่าสาเหตุและวิวัฒนาการของชาวจีนเป็น
 สถานการณ์พิเศษที่ต้องรวมกำลังกันปราบปรามให้เสร็จสิ้นไปโดยเร็ว เพราะเกี่ยวกับ
 เกียรติภูมิ สมรรถภาพทางฝ่ายปกครองของรัฐบาล และไม่ให้เกิดกระทบกระเทือนเศรษฐกิจ
 ภายในเมือง

นอกจากนี้ยังให้มีการเกณฑ์คนหัวเมืองใกล้เคียง เข้าไปรักษาการประจำอยู่ที่เมือง
 ภูเก็ตด้วย² โดยให้เจ้าเมืองภูเก็ตรับปฏิบัติกิจการร่วมกับเรือรบหลวงใต้ทันที โดยเฉพาะ
 ในเวลาที่ชาวจีนแต่ละกลุ่มออกเที่ยวเตร่ในงานเทศกาลตรุษจีน หรือในเวลาที่มีการเปลี่ยน
 ตัวเจ้าธานี อาจจะทำให้เกิดการแย่งชิงการประมุขภาณก็ได้³

3. การป้องกันความขัดแย้งระหว่างนายเหมืองและกรรมกร นับเป็นปัญหาที่ยุ่งยาก
 ไม่อาจยุติได้ง่าย เพราะราคาของแร่ดีบุกไม่แน่นอน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างนายเหมือง
 และกรรมกรจึงเกิดขึ้นเสมอโดยเฉพาะในระยะใกล้ตรุษจีน เนื่องจากกรรมกรต้องการเงิน

¹ . . . เมืองภูเก็ตเป็นหัวเมืองอยู่เกาะขึ้นนอก ไพรบ้านพลเมืองเป็นไทย
 น้อย ลูกลำซุงมาตั้งค้าขายท่ามุงหากินถนุกัน เป็นจีนจะไม่มีการคบค้ามาก
 กว่ามิตรคบค้า คือเป็นหมู่เหล่าต่างพวกหนึ่ง ยี่สิบพวกหนึ่ง ต่าง ๆ แยกกัน
 แซ่หนึ่งมีหัวหน้านายหนึ่ง ถ้าแซ่ไหนเกิดวิวาทขึ้นแก่พวกใด ๆ แล้ว หัวหน้า
 ก็เรียกตกลงกันหมด การเล็กนอยก็เป็นกาไรใหญ่ . . . จึงไปทูลให้พระยาราช
 วังสัน จางวางกรมอาสาจาม มีอำนาจเต็ม เป็นข้าหลวงคุมเรือรบกลไฟชื่อ
 พิทยมณฑลยุทธ พรอมควย กัปตัน ตันหน คนงาน ทหารปืนใหญ่ ปืนเล็ก กระสุน
 กินคำ เครื่องศาสตราวุธ ออกมาประจำรักษาดูแล เมืองภูเก็ต คอยฟัง
 เหตุการณ์บ้านเมือง

(อ้างจาก กจช. ร.5 กห. เล่ม 8 เลขที่ 43 จ.ศ. 1235, ว่าด้วยให้พระยาราชวังสัน
 ข้าหลวงคุมเรือรบออกไปรักษาเมืองภูเก็ต)

² กจช. ร.4 กห. เล่ม 35 จ.ศ. 1229 - 1230, สารตราเจ้าพระยาสมุห
 พระกลาโหมถึงพระยาภูเก็ต

³ เรื่องเดียวกัน

ไปใช้จ่ายในพิธีเช่นไหว้ หรือเที่ยวเตร่หาความสนุกสนานความประเพณีของตน แต่นายเหมืองไม่สามารถหาเงินจ่ายให้ได้ จึงเกิดวิวาทกันเสมอ การทะเลาะวิวาทมักจะมีเกิดในเมืองของชาวจีนมากกว่าเกิดในเมืองของชาวไทยเป็นเจ้าของ ซึ่งเมืองที่ชาวไทยเป็นเจ้าของก็มีไม่มากนัก ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ได้พยายามเข้าไปหาวิธีป้องกันการขัดแย้ง ระหว่างนายเหมืองและกรรมกร โดยเข้าไปไกล่เกลี่ยจนเรื่องสงบเรียบร้อยตามลำดับ ดังปรากฏในจดหมายกราบบังคมทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพตอนหนึ่งว่า

. . . ที่เมืองภูเก็ต การทำเหมืองชาตุน เมืองไค้หุยกุ เสียมาก และพวกนายเหมือง กับกุดี้วิวาทกันตวยเหตุที่นายเหมืองไม่มีเงินให้ตามสัญญา ได้มาร้องต่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์ วันละหลายร้อยคน พระยารัษฎา ได้เปรียบเทียบให้เสร็จกันไปวันละหลาย ๆ เรื่อง แลพระยารัษฎา สังเกตเห็นว่าคงจะไม่เกิดเหตุร้ายแรงได้ . . .¹

แสดงว่าพระยารัษฎานุประดิษฐ์ใช้วิธีการให้นายเหมืองและลูกจ้าง ประนีประนอมกัน เป็นการป้องกันมิให้เกิดเหตุร้ายแรงขึ้น ด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้นว่า เมื่อกรรมกรจีนมาร้องเรียนท่านจะเรียกนายเหมืองมาว่ากล่าวด้วยถ้อยความรุนแรง และให้หาเงินมาใช้จ่ายให้กรรมกรเสีย มิฉะนั้นท่านจะสั่งจำขัง² หรือทำเป็นกักขังนายเหมืองไว้ระยะหนึ่ง แล้วชี้แจงให้กรรมกรกลับไปทำงานในเมืองแร่ตามเดิมแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์จึงได้ชี้แจงให้นายเหมืองได้เข้าใจถึงความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้น ถ้าไม่หาเงินมาจ่ายเสีย ถ้าไม่มีจริง ๆ พระยารัษฎานุประดิษฐ์จะอนุญาตให้ขอยืมเงินสำรองที่ใช้ในการทะนุบำรุงบ้านเมืองก่อน โดยมีหลักทรัพย์ของนายเหมืองเป็นประกัน ถ้าเงินมีไม่พอจ่ายครบจำนวนท่านก็จะเจรจาให้กรรมกรเห็นความจำเป็นของนายเหมือง ที่การทำเหมืองแร่ต้องขาดทุน

¹ กจร. ร.5 ม.53/10, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 252/20153, (12 กุมภาพันธ์ ร.ศ.126)

² ขุนเสนาณรงค์, ประวัติและงานพระยารัษฎานุประดิษฐ์, หน้า 16.

ขอจ่ายล่วงหน้าเพียงร้อยละ 50 - 60 ก่อน ส่วนเงินที่ค้างจะได้คอยควบคุมจ่ายต่อไป¹

จะเห็นได้ว่าท่านพยายามที่จะแก้ปัญหาด้วยวิธีการประนีประนอมให้เลิกกรำกันไปเอง โดยการไกล่เกลี่ย ใช้มนุษยสัมพันธ์แบบส่วนตัวให้เกิดความเข้าใจกัน ไม่ให้ฝ่ายหนึ่งและกรรมกรเกิดความขัดแย้งกันจนทะเลาะวิวาท เพราะถ้าเกิดขึ้นแล้ว นอกจากจะเดือดร้อนถึงราษฎรทั่วไป ยังจะทำให้พวกกรรมกรจีนไม่อยากจะทำเหมืองในเขตเมืองภูเก็ต กลับเมืองจีนหรือไปทำงานในเขตมลายูซึ่งจะทำให้เป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจ

ค. การปรับปรุงทัศนคติให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ระบบการศาลและยุติธรรมในเมืองภูเก็ตก่อนการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติศาลหัวเมือง ร.ศ. 114" นั้น การศาลของเมืองภูเก็ตแยกเป็น 2 ฝ่าย คือ ศาลฝ่ายไทย และศาลฝ่ายจีน²

1. ศาลฝ่ายไทย ทำหน้าที่ตัดสินคดีที่เกิดภายในเมืองภูเก็ตระหว่างชาวไทย ซึ่งเป็นทั้งโจทก์และจำเลย หรือระหว่างคนไทยฝ่ายหนึ่งกับคนในบังคับต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วคืออังกฤษอีกฝ่ายหนึ่ง โดยมีเจ้าเมืองและกรมการซึ่งเกี่ยวข้องร่วมตัดสิน เรื่องที่ตัดสินก็เป็นเพียงความผิดเล็กน้อย ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ก็ต้องรายงานให้ทางกรุงเทพฯ เป็นผู้ตัดสิน³ ซึ่งการตัดสินของศาลฝ่ายไทยในเมืองภูเก็ตมักปรากฏเสมอว่าเมื่อการตัดสินคนในบังคับอังกฤษกับคนในบังคับไทยเสร็จสิ้นแล้ว คนในบังคับอังกฤษมักจะร้องเรียนไปยังเอเยนกงสุลอังกฤษที่ป็นัง ทำให้คดีความต้องตัดสินใหม่ ดังเช่นกรณีแซกฮิซุสพ. คนใน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

² สุนทร หิรัญวงศ์, สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453, หน้า 183.

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 46, ถึงผู้ว่าราชการได้รับแจ้งการวิวาทต่าง ๆ เข้ามากรุงเทพฯ

บังคับอังกฤษ กล่าวโทษหลวงนรินทรคนในบังคับไทย เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ เขตแดน¹ หรือกรณีแขกเทศนามิ บังคับอังกฤษ เป็นโจทก์ฟ้องอำเภอตั้งจีน หม้าย คนในบังคับไทยว่า ข่มเหงรังแกอำเภอตั้งภูภรรยาของตน²

ปรากฏว่าคนในบังคับอังกฤษทั้ง 2 ราย ร้องเรียนไปยังเอเยนกงสุลอังกฤษที่ปีนัง ในที่สุดต้องมีการตัดสินคดีใหม่ โดยมีข้าหลวงใหญ่ร่วมตัดสินด้วยอีกครั้ง นับเป็นความยุ่งยากของศาลไทยขณะนั้นที่คง รีบปรับปรุงให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องใช้ชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ต ขณะเดียวกันชาวจีนเหล่านี้ก็เข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากการเป็นถนนในบังคับของไทย ขณะนั้นเสียเปรียบ เพราะคนในบังคับไทยถ้าจะตั้งขึ้นศาลกงสุล คนในบังคับไทยไม่สามารถตั้งทนายความ เช่นคนในบังคับอังกฤษ นอกจากคนไทยผู้นั้นจะมีศักดินาสูงกว่า 400 ไร่ขึ้นไป ในที่สุดปัญหานี้ได้ยุติลงเมื่อที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ มีสเตอร์ โดแบนธอสประจำอยู่ที่เมืองภูเก็ต³ เสนอให้ฝ่ายไทยแต่งตั้งทนายความว่าความกับชาวต่างชาติได้⁴

สำหรับกรณีของคนในบังคับไทยเป็นทั้ง โจทก์และจำเลย ถ้าเป็นคดีวิวาทเพียงเล็กน้อย เจ้าเมืองและกรมการฝ่ายไทยเป็นผู้ตัดสินให้เสร็จสิ้น แต่ถ้าเป็นเรื่องสำคัญ ดังเช่น การฟ้องร้องของนายพุ่ม เจ้าภาษีเงินเมืองภูเก็ต ได้ท้าวทังคือฟ้องร้องว่าจีนตันเต (หลวงประเทศภักดี) ซึ่งเป็นกรมการจีนขอยืมเงิน 11,174 เหรียญ เพื่อลงทุนค้าขายเป็นเวลา นานโดยไม่ยอมใช้คืน ในกรณีนี้เป็นคนในบังคับไทยทั้งคู่และทั้ง 2 เป็นกรมการของบ้านเมือง

ศูนย์งทวยทรพยากร

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 40, ถึงหลวงนราธิกรฤทธิ ข้าหลวง พร้อมด้วย พระยาภูเก็ท ข้าราชการตัดสินความแขกสถิตย์สุสกับหลวงนรินทร

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 36, ถึงหลวงนราธิกรฤทธิ ข้าหลวง พร้อมด้วย พระยาภูเก็ท ข้าราชการตัดสินความแขกเทศนามิกับอำเภอตั้งจีนหม้าย

³ กจช. ร.5 บ.9/45, ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศประจำที่ภูเก็ต

⁴ กจช. ร.5 กท. เล่ม 30, ประกาศ พ.ร.บ. ให้คนฝ่ายไทยแต่งตั้งทนาย ว่าความกับคนสัญชาติต่าง ประเทศได้

พระยาภูเก็ทได้มีใบบอกเข้ามากรุงเพทฯ เพื่อให้คัดสิน: ในที่สุดให้จันทันเลคองใช้เงินคืน¹

2. ศาลฝ่ายจีน ปะกฏว่าคั้งขึ้นมาคั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 เพราะชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ทมีเป็นจำนวนมาก เมื่อประสบปัญหาเคือกร้อน ทางรัฐบาลจึงอนุญาตให้จักคั้งศาลชำระความในย่านชุมชนของชาวจีนกันเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันชาวจีนที่เคือกร้อน หนีเข้าไปอยู่ภายใต้บังคับอังกฤษ² สำหรับศาลจีนในเมืองภูเก็ทปะกฏว่าปี พ.ศ. 2434 มีศาลชำระความของชาวจีน 2 แห่ง คือที่ตลาดกลางเมืองภูเก็ท หลวงสุนทรจีนประชา เป็นหัวหน้าผู้ชำระความ มีรายได้ให้รัฐบาลปีละ 1,000 เหรียญมาเดย์อีกแห่งอยู่ตลาดกะทู้ จันทันควคและจันทันเขียนเป็นหัวหน้าผู้ชำระความ มีรายได้ให้รัฐบาลปีละ 500 เหรียญ³

¹ กจช. ร.5 กท.1, ให้ข้าหลวงใหญ่ พระยาภูเก็ท ร่วมชำระความนยกพุ่มและหลวงประเทสภักคิ

² กรณีหั้ง โจทก์และจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษ เมื่อมีการทะเลาะวิวาทจะขึ้นกับศาลกงสุลอังกฤษ ผู้จะนำหน้าหัตคิตสิน คือ กงสุลเยอเนอรัลของอังกฤษประจำหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ซึ่งจะเข้ามาคักสินคคิในเมืองภูเก็ททุกปี โดยใช้สถานที่กงสุลพักอาศัยเป็นศาลชำระความจึงไม่สะดวกนัก กงสุลอังกฤษได้ขอใช้ศาลากลางเมือง ซึ่งเป็นศาลชำระคคิของไทยเพื่อกงสุลจะใช้ในบางครั้ง แต่ได้รับการปฏิเสธ ในที่สุดฝ่ายอังกฤษได้เปิดศาลกงสุลของตนขึ้นที่ ค. โกตา เขตบีนัง เพื่อใช้เป็นที่ชำระความคคิที่เกิดในเขตหัวเมืองชายทะเลตะวันตกซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษ (อ้างจาก กจช. ร.5 ม.53/11, คำกร่ามบังคับมทูลของพระยามนตรีสุริยวงศ์ (22 สิงหาคม ร.ศ.109) และ กจช. ร.5 ค.18/4, จคทหมายเจ้าพระยาพลเทพกราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 38/640 (5 สิงหาคม ร.ศ.113)

³ กจช. ร.5 ค.14.4ก/17, บัญชีเมืองภูเก็ทส่งรายงานภาษีค่าง ๆ (26 มกราคม ร.ศ.110)

ในกาชชำระศักดิ์สิทธิ์ของศาลจีน จะมีปลัดจีนและนายอำเภอจีนร่วมตัดสินคดี¹ เพราะปลัดจีนและนายอำเภอจีนถือเป็นตำแหน่งข้าราชการไทย การเลือกปลัดจีนและนายอำเภอจีนเมืองภูเก็ต จะมีฝ่ายของฮังยี่ฮินและบันไดก้งฝ่ายละ 6 คน ทั้งนี้ หลวงอรั่มสาครเขตรปลัดจีน อีก 5 คนเป็นนายอำเภอจีน คือ หลวงพิทักษ์จีนประชา หลวงประเทศจินารักษ์ ขุนราชอากร ขุนบาลหิน จีนหลุนแซ่คั้น ทั้งหมดเป็นฝ่ายบันไดก้ง ส่วนฝ่ายฮังยี่ฮินมีหลวงอานาจสิงขรปลัดจีน อีก 5 คนเป็นนายอำเภอจีน คือ หลวงขจรจีนสกล หลวงบำรุงจีนชาติ หลวงปราบสิงขร หลวงวิสิท และจีนบานอก²

นอกจากนี้การชำระศักดิ์สิทธิ์ก็อาจจะมีชาวจีนที่มีคนนับถือมากมาร่วมตัดสินคดีกับเจ้าเมืองภูเก็ตด้วย³ ศาลจีนจะทำหน้าที่ตัดสินคดีเฉพาะชาวจีนซึ่งถูกความทั้งสอง เป็นคนจีนในบังคับไทย หรือคนหนึ่ง เป็นคนจีนในบังคับไทยอีกคนหนึ่ง เป็นคนจีนในบังคับต่างชาติ

อย่างไรก็ตาม ศาลจีนในเมืองภูเก็ตก็มีสิทธิ์ตัดสินเฉพาะการวิวาทเล็กน้อย โดยการประนีประนอม เขียนตีหรือลงโทษจำคุกเท่านั้น ทั้งตัวอย่างกรณีวิวาทของชาวจีนในบังคับไทยทั้งโจทก์และจำเลย คือเรื่องของหลวงขจรจีนสกล (จีนเอี้ยวฉอง) วิวาทกับจีนลิ้มชวนเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งเขตทำเหมืองแร่⁴ หรือกรณีของหลวงอรั่มสาครเขตรกับจีนซอมาเฮงวิวาทกันด้วยเรื่องเชือกน้ำ⁵ ซึ่งการตัดสินใช้วิธีประนีประนอมโดยเจ้าเมือง

¹นอกจากจะทำหน้าที่ตัดสินคดีแล้ว ยังเป็นผู้ดูแลให้ชาวจีนประกอบอาชีพโดยสุจริต ห้ามการลักลอบค้าฝิ่น สุรา รวมทั้งทำบัญชีรายชื่อเงินในบังคับบัญชาว่ามีจำนวนเท่าใด และนำชาวจีนเหล่านี้มาทำการผูกข้อมือเมื่อถึงกำหนดเวลาผูกข้อ

²กจร. ร.5 กท. เล่ม 4, ให้ข้าหลวงไปทำโทษจีนผู้ร้าย ๗ ภูเก็ต

³กจร. ร.5 กท. เล่ม 18, ให้พระยาภูเก็ตรับตัดสินความหลวง ขจรจีนสกล

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵กจร. ร.5 กท. เล่ม 14, ว่าด้วยส่งคำตัดสินความจีนซอมาเฮงและหลวงอรั่มสาครเขตรออกไปบังคับบัญชา ๗ ภูเก็ต.

และกรมการจีนให้แบ่ง เขตใหม่ เรื่อง ก็ยุติลง แต่ถ้ามักีใครจะท้องลง โทษถึง ชั้นประหารชีวิต จะต้องส่งไปขังกรุงเทพฯ แล้วให้เป็นคำสั่งของทางกรุงเทพฯ คักสิน ดังเช่น การสั่งประหารจีนกันเสียงที่เมืองภูเก็ต เพราะใช้มีคตางจันตั้ง กวยซึ่ง เป็นฝ่ายยี่หิมเพราะความแค้นถึง แก่ความคยที่ตลาดกะหู่¹ นอกจากนี้ถ้า เป็นคคีวิวาทของชาวจีนถึง กับยกพวกตีกัน เมากงสี่ ตลาด จะต้องนำตัวมาคักสินกรุงเทพฯ²

สำหรับตัวอย่าง คคีตทหนึ่ง บัง คัมไทยอีกตทหนึ่ง ในบัง คัมอังกฤษ คือ กรณี่จีนลิมกอง เกียนตทในบัง คัมอังกฤษ เป็นโจทท ฟ้องจีนลิม เกคนในบัง คัมไทย วิวาทเรื่อง กลอง สายน้ำ³

กรณี่จีนหลิมจูเกา ตทในบัง คัมอังกฤษ เป็นโจททฟ้องจีนบาบาจูสิง ค้วย เรื่อง คักค้ำเงินแล้วไม่ชำระ⁴

ปรากฏว่าตทในบัง คัมอังกฤษทั้ง 2 กรณี่ได้ฟ้องร้อง ไปยัง เอ.เยนกง สุดฉัง กตทที่ ปีนัง และต้องมีการคักสินคคีใหม่อีกคคีฉัง

โดยสรุปแล้ว แม้ว่าชาวจีนที่ทำความผิดจะขึ้นศาลจีนในเมืองภูเก็ตได้ก็ตาม แต่มีปรากฏว่าคนจีนในบัง คัมไทย มักจะสมัครเข้าเป็นคนในบัง คัมอังกฤษถ้ามีโอกาส เพื่อ

¹ กจข. ร.4 กท.63, ว่าค้วยให้พระนราธิราชภักดี เป็นข้าหลวงไปประหารชีวิตจีนตันเสียง ณ เมืองภูเก็ต

² กจข. ร.5 ม.2.12ก/2, ใบบอกพระยามนตรีสุริยวงษ์กราบเรียนสมุหกลาโหม จ.ศ.1240 และคूरายละเอียดคในภาคผนวก

³ กจข. ร.5 กท. เล่ม 40, ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวงให้รับปรึกษาคักสินความจีนลิมกอง เกียน โจทท จีนลิมเก จำเลย

⁴ กจข. ร.5 กท. เล่ม 46, ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวงให้คักสินความจีนหลิมจูเกาและจีนบาบาจูสิง ถ้าไม่ตกลงให้ส่งกรุงเทพฯ

จะได้สิทธิควบคุมครองแก่ตนในบังคับต่างประเทศที่ไม่ต้องขึ้นศาลไทย หรือต้องการควบคุมครองจากอังกฤษเมื่อขึ้นศาลไทย และยังมีผลถึงผลประโยชน์ในทางการค้าด้วย¹ แม้แต่ชาวจีนที่ได้รับตำแหน่งเป็นขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังเช่น หลวงบำรุงจีนประเทศ (จีนเพียวยี) ตำแหน่งนายอำเภอจีน เป็นหัวหน้ากองสีฝ้ายบนเก้าอี้ด้วย และมีเงินเมืองภูเก็ตอยู่ในอำนาจประมาณ 2,000 คน ก็จะสมัครเป็นภมในบังคับอังกฤษ พระยาพิทยโกษาข้าหลวงใหญ่ในขณะนั้น ได้เจรจาไม่ให้อังกฤษยอมรับบุคคลดังกล่าวจนสำเร็จ²

นอกจากนี้ยังปรากฏว่าคนจีนที่มาจับประมุขภายในเมืองภูเก็ต เมื่อขาดทุนหรือไม่พอใจส่งรัฐบาลจะหนีไปในเขตแดนของอังกฤษ และขอสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ³ ดังเช่นกรณีหลวงสุนทรภักดีสมบัติ (จีนตันมาบูน) ค้างเงินอากรที่บุกแล้วหลบหนีเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ⁴ หรือกรณีเงินแพหยง รับทำภาษีฝิ่นเมืองภูเก็ตติดค้างเงินหลวงหนีไปเข้าสเปน⁵

ปัญหาการสมัครเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ได้สร้างความยุ่งยากให้กับรัฐบาลไทยมาก รัฐบาลจะห้ามคนจีนเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษก็ไม่ได้ สิ่งเดียวที่ข้าหลวงใหญ่จะทำได้

¹ กจช. ร.5 ม.53/11, คำกราบบังคมทูลของพระยามนตรีสุริยวงศ์ (22 สิงหาคม ร.ศ.109)

² กจช. ร.5 พ.21/5, จกหมายกรมหลวงเทเวศร์วโรปการทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ที่ 315/19978 (11 กุมภาพันธ์ ร.ศ.111)

³ กจช. ร.5 ค.21/1, คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงเทเวศร์วโรปการที่ 16/5239 (22 กรกฎาคม ร.ศ.109)

⁴ กจช. ร.5 กท. เล่ม 12, คอขข้าหลวงเมืองภูเก็ตว่าด้วยจีนตันมาบูนเข้าสเปนอังกฤษ

⁵ กจช. ร.5 ค.21/1, เรื่องเงินแพหยง (หลวงจิวินชนารักษ์) ติดค้างเงินหลวงไปเข้าสเปน (13 กันยายน ร.ศ.109)

คือการคัดค้านการเข้าเป็นถนนในบังคับบางกรณีดังกล่าวเท่านั้น ด้วยเหตุที่การปรับปรุงงาน
การพิจารณาตัดสินของไทยรวมทั้งการลงโทษที่ไม่ทันสมัย จำเป็นต้องแก้ไขอย่างรีบด่วนเพราะ
ไม่สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจ ดังที่กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนอบทคัดกระทรวงต่าง
ประเทศได้เสด็จเมืองภูเก็ตและกล่าวว่า การพิจารณาตัดสินในเมืองภูเก็ตไม่เรียบร้อยเพราะ
กรมการเมืองรับสินบนของลูกความ ทั้งกระทำข่มเหงราษฎรชาวเมืองที่เดือดร้อน มีคดี
ความค้างอยู่โรงศาลสัก 100 เรื่อง¹

นอกจากนี้พระอภัยราชา²ที่ปรึกษาราชการทั่วไป (General Advisor) ยังมี
จดหมายกราบบังคมทูลเกี่ยวกับการทะนุบำรุงบ้านเมืองว่า หนังสือพิมพ์ต่างชาติยุ่งให้คน
ไทยอยู่ในบังคับต่างชาติดีกว่า โดยเฉพาะคนต่างชาติดูอยู่ในประเทศไทย และยังได้เสนอ
ข้อคิดเห็นหลายประการ เกี่ยวกับการปรับปรุงกิจการบ้านเมือง เพื่อความสงบสุขของประชาชน
โดยอ้างถึงบทความของหนังสือพิมพ์หลายที่ยุ่งให้ชาวต่างชาติเห็นประโยชน์ของการเป็นคน
ในบังคับอังกฤษว่าดีกว่าเป็นคนในบังคับไทย ซึ่งจากบทความของหนังสือพิมพ์ดังกล่าว ถ้า
ชาวเอเชียที่อาศัยอยู่ในเมืองภูเก็ต ต้องการสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษ จะทำให้การ
ปกครองลำบากยิ่งขึ้น รัฐบาลจึงมีความจำเป็นต้องทำนุบำรุงการปกครองส่วนท้องถิ่นให้ดี
โดยเฉพาะด้านการศาลยุติธรรม และประการคือเจ้าเมืองภูเก็ต (ลำควน) ซึ่งทำหน้าที่
ตัดสินคดีไม่อยู่ในความยุติธรรม ดังปรากฏว่ามีรายงานร้องทุกข์กับข้าหลวงใหญ่เสมอ³

¹ กจช. ร.5 ค. 21/1, คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ
ที่ 16/5239 (22 กรกฎาคม ร.ศ. 109)

² โรลันด์ ยักมินส์ (Rolin Jacquemyns)

³ กจช. ร.5 ม. 2. 12ก/6, ใบบอกพระอนุรักษโยธากรายเรียนสมเด็จพระกลาโหม
(16 กันยายน ร.ศ. 109)

และในบางกรณีเจ้าเมืองเองคือ พระยาภูเก็ท (ลำทวน) ก็มีคดี控告เป็นจำเลยในหลายเรื่อง ซึ่งขุนศรีสมบัตร¹ และหลวงสุนทรภักดี² เป็นโจทก์ ฟ้องพระยาภูเก็ท ในกรณีเช่นนี้พระยาภูเก็ทซึ่งเป็นผู้ตัดสินคดีด้วย จะต้องตั้งนายจำเลยแทน และส่งเรื่องราวให้ข้าหลวงใหญ่ตัดสิน

แสดงว่าศาลในเมืองภูเก็ทที่แบ่งเป็นศาลฝ่ายไทยและศาลฝ่ายจีนตั้งกล่าวนั้น ศาลจีนตั้งขึ้นก็เพื่อป้องกันมิให้ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ แต่ไม่ได้ผลนักเพราะ

¹ขุนศรีสมบัตรเป็นโจทก์ฟ้องพระยาภูเก็ท (ลำทวน) 5 เรื่อง

1. พระยาภูเก็ทเกลี้ยกล่อมเอาทาสขุนศรีสมบัตรไว้ 4 ราย ค่าตัว 166 เหรียญ
2. พระยาภูเก็ทและภรรยาใช้ทาสไปเก็บเกี่ยวข้าวในนาและแย่งชิงที่เหมืองของขุนศรีสมบัตร
3. พระยาภูเก็ทส่งกรมการให้ทาสอาคัตที่ขุนศรีสมบัตรฟ้องร้องอยู่ที่โรงเรียนให้แพคดี

4. พระยาภูเก็ทคบคิดกับจีนมีสื่อให้ต้มดินเดือน จับได้ถึง 5 ราย พระยาภูเก็ทไม่ตัดสินปรับใหม่ปล่อยให้คนร้ายไป

(อ้างจาก ร.5 กท. เล่ม 40, จ.ศ. 1246, ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวงว่าด้วยให้พระยารัตนโกษาออกไปชำระความขุนศรีสมบัตร โจทก์ พระยาภูเก็ท จำเลย, กจช. ร.5 กท. เล่ม 42, คอบพระยาอัยการคดีรักษาน่าว่าด้วยขุนศรีสมบัตรกล่าวโทษพระยาภูเก็ท โปรดเกล้าฯ ให้พระยารัตนโกษา พระอนุรักษโยธา เป็นข้าหลวงออกมาชำระความ ๓ ภูเก็ท)

²หลวงสุนทรภักดีเป็นโจทก์ฟ้องพระยาภูเก็ท 2 เรื่อง และเป็นจำเลย 1 เรื่อง

1. พระยาภูเก็ท (ลำทวน) เอาที่ดินเหมืองสวนของหลวงสุนทรภักดีสมบัตรให้ผู้อื่นไป ที่สุดตัดสินให้ยกเป็นของแผ่นดิน เพราะหลวงสุนทรภักดีตั้งไว้รกร้างนาน
2. พระยาภูเก็ทยึดเอาที่ดินนาเรือนของหลวงสุนทรภักดีไป ในที่สุดตัดสินให้พระยาภูเก็ทชดเชยเป็นเงิน 9,123 เหรียญ (มาเลข) 58 เซนต์
3. พระยาภูเก็ทฟ้องว่าหลวงสุนทรภักดีเป็นหนี้ 57,369 เหรียญ ที่สุดให้ยกเลิกไปเพราะเกิน 10 ปี

(อ้างจาก กจช. ร.5 กท. เล่ม 42, คอบเมืองภูเก็ทว่าเรื่องหลวงสุนทรภักดีให้พระยาภูเก็ทฟ้องว่าตัดสิน)

ชาวจีนจะหนีไปสมัคร เป็นคนในบังคับต่างประเทศ เสมอถ้ามีโอกาส เพราะถ้าเกิดคดีสามารถฟ้องร้องไปยังศาลกงสุลอังกฤษที่ป็นังได้ โดยเฉพาะชาวจีนที่มีคดีกับเจ้าเมืองภูเก็ต ถ้าไม่ได้เป็นคนในบังคับต่างชาติคงจะไม่มีโอกาสฟ้องร้องได้เลย ซึ่งขุนศรีสมมิตร และหลวงสุนทรภักดี เป็นคนในบังคับอังกฤษ เมื่อมีคดีจึงร้องเรียนไปยังกงสุลอังกฤษ การตัดสินใจต้องทำรีบด่วนโดยให้ข้าหลวงใหญ่เป็นผู้ตัดสิน และรายงานไปยังกรุงเทพฯ และศาลกงสุลของอังกฤษที่ป็นังด้วย

แม้จะรู้ถึงข้อบกพร่องด้านศาลในเมืองภูเก็ตก็ตาม แต่การปรับปรุงกิจการศาลได้กระทำภายหลังที่กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ไปตรวจราชการเมืองภูเก็ตปี พ.ศ. 2439 และเห็นว่าศาลไม่เรียบร้อย มีคดีค้างอยู่ที่ศาลอีกมาก จึงได้หารือกับเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม¹ ว่าควรตั้งข้าหลวงพิเศษไปชำระสะสางคดีความที่ค้าง² และจัดการให้เป็นแบบแผนเรียบร้อยโดยเริ่มในปี พ.ศ. 2441³ ซึ่งแบบแผนการจัดศาลยุติธรรมตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองดังกล่าว ได้แบ่งศาลออกเป็น 3 ประเภท คือ ศาลมณฑล ศาลเมือง ศาลแขวง

ศาลแขวง มีผู้พิพากษาได้เพียงศาลละ 1 คน มีอำนาจพิจารณาพิพากษาได้เท่ากับอำนาจของตำแหน่งผู้พิพากษาที่ประจำอยู่ แล้วแต่คณะข้าหลวงพิเศษจะเห็นสมควรแต่งตั้งให้ศาลแขวงมีอำนาจเพียงใด เช่น ผู้พิพากษาชั้นที่ 3 มีศักดินา 600 ไร่ มีอำนาจออกกฎหมาย สั่งจับ ตรวจค้นของกลาง เรียกคู่ความ พยาน ไต่สวน พิเคราะห์และ

¹พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์

² กจช. ร.5 ย.8/7, จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นคำรงราชานุภาพ ที่ 47/12204 (18 กรกฎาคม ร.ศ. 117)

³ "ประกาศจัดตั้งข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรมในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 117," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 15 ร.ศ. 117, หน้า 216 - 217.

พิพากษาคดีโทษชั้นลหุโทษ จำคุกไม่เกิน 1 เดือน ปรับไม่เกิน 50 บาท และพิจารณาความแพ่งซึ่งทุนทรัพย์ปรับไม่เกิน 50 บาท ส่วนผู้พิพากษาชั้นที่ 2 มีอำนาจเหนือผู้พิพากษาชั้น 3 ทำได้ และพิจารณาพิพากษาคดีหลวง โทษจำคุกไม่เกิน 3 เดือน ปรับไม่เกิน 100 บาท โบนัสหวายไม่เกิน 30 ที แต่ถ้าเป็นความแพ่ง ทุนทรัพย์ปรับไม่เกิน 100 บาท และผู้พิพากษาชั้น 1 มีอำนาจเหนือผู้พิพากษาชั้น 2 และสามารถพิจารณาพิพากษาคดีหลวง โทษจำคุก 6 เดือน ปรับไม่เกิน 200 บาท โบนัสหวายไม่เกิน 50 ที ถ้าเป็นความแพ่ง ทุนทรัพย์ปรับไม่เกิน 200 บาท¹

ศาลเมือง เมื่อสืบพยานผู้พิพากษาศาลเมืองและผู้พิพากษาไม่ต่ำกว่าสามนาย จึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาคดีได้เต็มอำนาจศาล สามารถพิจารณาคดีเกินอำนาจในตำแหน่ง โดยให้ผู้พิพากษารวมกันเป็นคณะ พิจารณาพิพากษาตามกำหนดความแพ่ง ทุนทรัพย์ไม่เกิน 5,000 บาท อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งจำทั้งปรับ

ศาลมณฑล มีผู้พิพากษาประจำตำแหน่ง 1 คณะ ประกอบด้วยอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑล กับผู้พิพากษาอื่น ๆ รวมกันไม่ต่ำกว่า 3 นาย จึงจะถือเป็นองค์คณะพิจารณาคดีได้เต็มอำนาจศาลมณฑล สามารถพิจารณาคดีได้ทุกตัวบทกฎหมาย ตลอดจนความอุทธรณ์ของศาลที่ต่ำกว่า²

ส่วนการพิพากษาคดีที่มีโทษถึงประหารชีวิต ไร้ทรัพย์ เมื่อศาลอ่านคดีให้คู่ความฟังแล้ว ต้องส่งคำพิพากษามายังเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมให้ทำความขึ้นกราบบังคมทูลก่อน จึงทว่าการพิพากษาคดีได้ ส่วนคำพิพากษานอกจากนี้เมื่อศาลได้พิจารณาแล้ว คู่ความไม่

¹เสถียร ลายลักษณ์ (ผู้รวบรวม), "พระธรรมนูญศาลหัวเมือง มาตรา 10-14," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15, หน้า 54 - 68.

²สุนทร หิรัญวงศ์, "สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453" หน้า 188.

อุทธรณ์ ก็ให้ผู้พิพากษามีหมายบอกให้ผู้ว่าราชการเมืองและกรมการให้บังคับตามคำพิพากษา
ได้ทุกประการ ถ้าผู้ความจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลแขวง ศาลเมือง ให้อุทธรณ์ต่อศาล
มณฑล แต่ถ้าจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลมณฑล ให้เข้ามาอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ ณ ศาลสถิตย์
ยุติธรรมในกรุงเทพฯ¹

โดยสรุปแล้วการปรับปรุงด้านการศาลของเมืองภูเก็ต มีความสำคัญเป็นพิเศษ
กว่าเมืองอื่น ๆ ในประเด็นที่ว่ามีผู้อยู่ในบังคับอังกฤษและชาติอื่นเข้ามาอาศัยทำมาหา
เลี้ยงชีพอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นก็เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป
โดยเฉพาะภาวะเศรษฐกิจที่จะต้องติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ เช่นเมืองภูเก็ตกับบิ๊น
ซอเปรียบเทียบในเรื่องศาล และการตัดสินคดีต่าง ๆ จึงเห็นได้ชัดเจน ต้องรีบแก้ไข
กระบวนการยุติธรรมในเมืองภูเก็ตให้เรียบร้อย การประกาศใช้พระธรรมนูญหัวเมือง ร.ศ. 114
ก็เป็นการแก้ไขอำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษาศาล และมีบทลงโทษเมื่อทำความผิดให้ทันสมัย
ยิ่งขึ้น

การเพิ่มรายได้ภาครัฐบาลและภาคเอกชน

การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ต มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มภาษีอากรให้
แก่รัฐบาล ขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่เอกชนที่สำคัญ คือ เจ้าเมือง กลุ่มชาว
จีนและชาวตะวันตก ซึ่งในหัวข้อนี้ผู้เขียนได้แบ่งการศึกษาออกเป็น

- การเพิ่มรายได้ภาครัฐบาล
- การเพิ่มรายได้ภาคเอกชน

¹ สุนทร หิรัญวงศ์, "สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ตใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453," หน้า 189.

ก. การเพิ่มรายได้ภาครัฐบาล ก่อนปี พ.ศ. 2396 ภาษีอากรในเมืองภูเก็ตที่สำคัญมีเพียง 2 กำน คือ ภาษีค้ำบุง และภาษีไร่ค่า ส่วนภาษีอากรประเภทอื่น ๆ ได้เพิ่มมากขึ้น ในระยะที่ภาวะเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตขยายตัวด้านกิจการเหมืองแร่ และการค้าขาย จนกระทั่งทางกรุงเทพฯ ยกฐานะการปกครองเมืองภูเก็ตให้สูงขึ้นเพื่อควบคุมดูแลภาษีอากรโดยตรง ปรากฏหลักฐานในคำสั่งของกรุงเทพฯ เมื่อยกฐานะเมืองภูเก็ตเป็นเมืองขึ้นกับกรุงเทพฯ พ.ศ. 2404 ว่า

. . . ให้พระยาภูเก็ตโลทเกษตราธิบดี ทั้งเจ้าพนักงานให้เรียกภาษีจังกอบในแขวงเมืองภูเก็ตให้เหมือนกับเมืองพังงา . . . ถ้าสะดวก กำปั่นสำเภารื้อเสื่อใบ ใหญ่เล็กจะเข้ามาทอดทากาขายที่เมืองภูเก็ต ให้เรียกเอาภาษีสินค้ากับเรือลวกค้าซึ่งเข้ามาค้าขายเรียกเศษค้ำบุงกับลูกคา ซึ่งบรรทุกค้ำบุงออกจากเมืองภูเก็ต ไปตามพิภักดิ์อัตราอย่างธรรมเนียมเมืองพังงา ถึงกำหนดส่งเงิน ส่วยสาอากร คาไรนา ก็ให้พระยาภูเก็ตแต่งกรมการ คุมเอาเงินและสิ่งของพระราชทรัพย์ของหลวง ซึ่งพระยาภูเก็ตเคยส่ง ณ เมืองพังงาแถมอณ คุมเอาไปส่ง ณ กรุงเทพฯ ออย่าให้กลางดวงงวคปี . . .¹

จากข้อความที่ยกมาจะเห็นว่าได้มีการเพิ่มชนิดของภาษี คือภาษีจังกอบเป็นการชักส่วนสินค้าหรือเก็บเป็นอัตราตามขนาดยานพาหนะที่ขนส่งสินค้า และยังมีการเก็บภาษีสินค้าขาเข้า ขาออก โดยเจ้าเมืองภูเก็ตเป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรทั้งหมดเช่นเดิม พร้อมทั้งจัดกรมการคุมเอาเงินภาษีไปยังกรุงเทพฯ โดยตรง ไม่ต้องผ่านเมืองพังงาเหมือนดังก่อน² ความเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปพลาง ๆ ยังไม่มีระบบแน่นอน ถ้าจะเปรียบเทียบกับภายหลังแล้ว และปรากฏว่าหลังปี พ.ศ. 2404 ภาวะการทำเหมืองแร่ค้ำบุงขยายตัวเพิ่มมากขึ้นเท่าใด จำนวนแรงงานชาวจีนเข้ามาทำเหมืองก็จะมากตามไปด้วย มีผลให้ภาษีอากร 5 ชนิด มีรายได้ให้รัฐบาลสูงกว่าชนิดอื่น ๆ คือ ภาษีค้ำบุงส่งออก (ภาคหลวง) ภาษีเงิน

¹ กจช. ร.4 กท. จ.ก. 1222 - 1223 เล่ม 22, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาถึงพระยาภูเก็ต (9 ตุลาคม 1414)

² กระทรวงมหาดไทย, "พระยามนตรีสุริยวงศ์," คำทรงราชธานุสรวร, หน้า 28.

สุรา บ่อนเบี้ย และภาษีสินค้าเข้าเมือง โดยรวมเรียกว่าภาษีผลประโยชน์¹ ปรากฏว่าภาษีผลประโยชน์ทั้ง 5 ชนิด เพิ่มขึ้นทุกปี โดยเจ้าเมืองซึ่งทำหน้าที่ผูกขาดภาษีต้องประมูลสูงขึ้น จากหลักฐานปรากฏว่าตอนปลายรัชกาลที่ 4 เมืองภูเก็ตมีฐานะการปกครองอยู่ภายใต้การดูแลของกรุงเทพฯ โดยตรง เจ้าเมืองภูเก็ตประมูลส่งกรุงเทพฯ ปีละ 7,760 บาท ส่วนก่อนปี พ.ศ. 2415 ส่งรายได้ปีละ 17,360 บาท² จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2415 พระยาอภัยภูธรรักษา กงสุลไทยประจำสิงคโปร์ประมูลภาษีอากรค้ำบูกแข่งกับเจ้าเมืองภูเก็ต ปรากฏว่าเจ้าเมืองจึงต้องประมูลเพิ่มส่งรายได้เป็นปีละ 336,000 บาท และในปี พ.ศ. 2418 ส่งรายได้ปีละ 480,000 บาท ซึ่งจำนวนรายได้ที่เพิ่มขึ้นว่าสูงมากกว่าหัวเมืองใกล้เคียง³

จากการประมูลเพิ่มสูงขึ้นของเจ้าเมือง จึงต้องมีการส่งเสริมให้มีการทำเหมืองแร่ค้ำบูกเพิ่มขึ้น ซึ่งปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2425 เจ้าเมืองภูเก็ต (ลำควน) เป็นคนไม่ชำนาญในการค้าขาย ไม่สามารถส่งเงินภาษีอากรผลประโยชน์ตามที่ประมูล จึงยื่นให้รัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษี⁴ เมื่อรัฐบาลต้องทำหน้าที่เก็บภาษีอากรในเมืองภูเก็ตเองก็ไม่มี ความ

¹ องค์การการค้าสุรา, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29, หน้า 225-266.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 250.

³ อัครการประมูลภาษีผลประโยชน์หัวเมืองชายทะเลตะวันตก พ.ศ. 2418

ภูเก็ต 480,000 บาท

ตะกั่วป่า 120,000 บาท

พังงา 29,920 บาท

ระนอง 20,720 บาท

(อ้างจาก กจช. ร.5 สารบัญช่มุขพิเศษ จ.ศ. 1241 - 1242 เล่ม 2, สารตราเจ้าพระยาสุริยวงศ์ไวยวัฒน์กรมหลวงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2422) หน้า 48 - 50.

⁴ กจช. ร.5 กท. เล่ม 32, ถึงพระยาภูเก็ตเป็นผู้เก็บภาษีคอกเวอนเมนต์เมืองภูเก็ต

ชำนาญและขาดประสบการณ์ แต่เพื่อให้ได้ภาษีเต็มเม็ดเต็มหน่วย จำเป็นต้องหาผู้มีความชำนาญและไว้ใจได้ ช่วยเก็บภาษีในนามของรัฐบาล ส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวจีนและชาวจีนเหล่านี้จะได้รับตำแหน่งเป็นขุนนางไทย

การจัดเก็บภาษีอากรในเมืองภูเก็ตหลัง พ.ศ. 2425 จึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ภาษีที่มีรายได้สูง รัฐบาลจะผูกขาดเองซึ่งจากหลักฐานว่ามี พ.ศ. 2432 ภาษีที่รัฐบาลผูกขาดมี 3 ประเภท คือ อากรรคี่บุก (ภาคหลวง) อากรรคี่น อากรรคี่ร และภาษีที่ให้ชาวจีนผูกขาดมี 40 ชนิด¹ เมื่อเศรษฐกิจขยายตัวมากขึ้น ชนิดของภาษีจะมากขึ้นด้วย ดังเช่นในปี พ.ศ. 2435 ภาษีที่มีรายได้สูงรัฐบาลผูกขาดเองมีเพิ่มขึ้นเป็น 7 ชนิด และภาษีที่ให้ชาวจีนผูกขาดมี 47 ชนิด เป็นการแสดงถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้มีภาษีชนิดต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งปรากฏในรายละเอียดรายงานบัญชีผลประโยชน์เมืองภูเก็ตของข้าหลวงใหญ่ปี พ.ศ. 2435 เกี่ยวกับภาษีที่รัฐบาลผูกขาดทั้ง 7 ชนิด ว่า

1. จีนคันซิมบย เป็นผู้เก็บอากรรคี่บุกของคอเวอนเมนต์² หกปีชัก 1 ไร่ อากรรคี่ 15,550 ปีก ปีกหนึ่งหนัก 60 ชั่ง เท่ากับคี่บุก 9,330 ทาบ ไร่เงิน 261,240 เหรียญ³
2. ให้จีนอองกีว ซึ่งเป็นที่หลวงประเทศจีนารัก เป็นผู้ตีตราคี่บุกทำเป็นของคอเวอนเมนต์ เก็บค่าตีตราภาวาระ 20 เหรียญ มีคี่บุก 2,665 ภาวาระ ไร่เงิน 5,330 เหรียญ
3. จีนผัวโด ตีตราขายฉันทอนของคอเวอนเมนต์ ยามีนที่หนึ่งตีตรา 200 เหรียญ ไร่ 341 ทีบ เป็นเงิน 68,200 เหรียญ
4. ภาษีร้อยชัก 3 ให้จีนเนียวยี่ ซึ่งเป็นที่หลวงบำรุงจีนประเทศเป็นหลงจู ให้ขุนนางกรมการ เป็นเสมียนไทยกำกับ ทำเป็นของคอเวอนเมนต์ ไร่เงิน 18,000 เหรียญ

¹ กจช. ร.5 ม.2.12ก/6, รายงานบัญชีภาษีอากรเมืองภูเก็ต ร.ศ. 108

² ภาษีคอเวอนเมนต์ คือ ภาษีที่รัฐบาลผูกขาดเอง

³ 1 เหรียญมาเลย์ เท่ากับ 1.75 บาท

5. โรงต้มยาฝิ่นในตลาดใหญ่เมืองภูเก็ต จีนตันคั่วเป็นหลงจู หลวงมรดกกรมการเป็นเสมียนไทยกำกับ ทำเป็นของคองเวอนเมนต์ไค 37,000 เหรียญ
6. โรงต้มยาฝิ่นที่กะทู้ ไทจีนเอี้ยวตอง (หลวงขจรจีนสกุล) เป็นหลงจูให้ขุนพิณกรมการเป็นเสมียนไทยกำกับ ทำเป็นของคองเวอนเมนต์ไค 17,000 เหรียญ
7. ไทหลวงวิเศษสมบัติกรมการ เป็นผู้เก็บเงินที่ลูกค้าภาคีนำออกจากเมืองปีกละ 1 เซนต์ ไค 354 เหรียญ¹

จากรายงานดังกล่าว ภาษีทั้ง 7 ชนิด เป็นภาษีที่รัฐบาลหาเป็นภาษีผูกขาดของรัฐบาล มีกรมการไทยเป็นผู้ดูแลโดยมีชาวจีนช่วยเหลือ เพราะมีความชำนาญและมีประสบการณ์ ซึ่งภาษีทั้ง 7 ชนิด อากรคี่บุกมีรายได้เป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือฝิ่น ภาษีร้อยชักสาม ตามลำดับ

อากรคี่บุก (ค่าภาคหลวง) ทำรายได้ให้แก่รัฐบาลเฉพาะในปี พ.ศ. 2435 ถึงปีละ 261,240 เหรียญ เป็นรายได้ที่สูงมาก² เมื่อเปรียบเทียบกับภาษีชนิดอื่น ๆ สำหรับวิธีการเก็บอากรคี่บุกในแต่ละเมืองไม่เหมือนกัน ในเมืองภูเก็ต 6 ปีกล ชัก 1 ขณะที่เมืองพังงาคือ 7 ปีกล ชัก 1 ซึ่งอัตราก็อาจเปลี่ยนไป แล้วแต่เจ้าภาษีจะแสดงเหตุผลของการเปลี่ยนอัตรากาเก็บตามภาวะการทำเหมือง³ ในสมัยพระยารัตนาธิเบศร์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ได้มีประกาศยกเลิกการคิดค่าภาคหลวงจากการเก็บจำนวนวนปีกล แล้วจากภูเก็ตต้องขนไปซึ่งน้ำหนักเป็นหาบ⁴ ขายเป็นหลายอีกทอดหนึ่ง ให้เปลี่ยนเก็บเป็นเงินเหรียญมาเลยตามราคาที่ซื้อขายในเมืองมีนัง จนกระทั่งปี

¹ กจ. ร.5 ค. 14.4ข/4, ภาษีอากรหัวเมืองชายทะเลตะวันตก

² ทุกรายละเอียดในภาคผนวก : รายงานภาคหลวงแร่คี่บุกในแต่ละเดือนของ
ร.ศ. 113

³ กจ. ร.5 ค. 14.2ก/17, เรื่องอากรคี่บุกหัวเมืองชายทะเลตะวันตก
ร.ศ. 115 - 119

⁴ 1 หาบจีน เท่ากับ 100 ชั่ง

พ.ศ. 2446 จึงมีประกาศให้เก็บค่าภาคหลวงเป็นเงินบาทแทนเงินเหรียญมาเลย

สำหรับภาษีเงิน ทำรายได้เป็นอันดับ 2 รองจากอากรคีมุกเสมอ โดยในปี พ.ศ. 2435 มีรายได้จากค่าตีตราภาษีเงิน 68,200 เหรียญ จากภาษีโรงต้มยาเงินในตลาดใหญ่เมืองภูเก็ต 37,000 เหรียญ โรงต้มเงินที่ตลาดกะทู้ 17,000 เหรียญ รวม 122,200 เหรียญ และพบหลักฐานว่าปี พ.ศ. 2438 อากรเงินเมืองภูเก็ตเก็บได้ 592,315 เหรียญ¹ ภาษีเงินจึงทำรายได้ให้รัฐบาลสูง ขณะเดียวกันการผูกขาดภาษีเงินต้องมีค่าใช้จ่ายมากที่สุด กังรายละเอียดค่าใช้จ่าย เงินเดือน เบี้ยเลี้ยง ค่าใช้สอย ในโรงอากรเงินเมืองภูเก็ตประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2433 ดังนี้

ตารางที่ 10 รายการจ่ายเงินเดือน เบี้ยเลี้ยง ค่าใช้สอยเบิกเสร็จในโรงอากรยาเงินเมืองภูเก็ต พ.ศ. 2433

	จำนวนเงิน	
	เหรียญ	เซนต์
จ่ายเงินเดือนหลวงจู้ (หลวงประเทศจินารักษ์)	48	
เสมียนไทยที่ 1 และที่ 2 คนละ	30	
เสมียนจีนที่ 1 และที่ 2 คนละ	32	80
เสมียนจีนที่ 3 คนละ	16	80
ตรวจจับเงินเดือน คนละ	24	
ตระลาการชำระเงินเดือน	10	
กรมการถือฤกษ์แจกจ่ายกับโรงเงิน	28	80
เงินชรายเงินหน้าโรงภาษี 2 คน ๆ ละ	18	80
เงินคนใช้การเบิกเสร็จ 2 คน ๆ ละ	10	40

¹ กจช. ร.5 ก. 14.4ก/22, ภาษีอากรต่าง ๆ เมืองภูเก็ต. ร.ศ. 114

ตารางที่ 10 (ต่อ)

	จำนวนเงิน	
	เหรียญ	เซ็นต์
เงินกำกับคัมฉีนที่ 1 คนละ	91	40
เงินกำกับคัมฉีนที่ 2 คนละ	67	20
คนสำหรับหามน้ำคัมฉีน 4 คน ๆ ละ	29	60
จ่ายเงินซื้อคัมฉีน 120 ก้อน	2,079	30
ข้าวสาร	130	
ถ่านสำหรับคัมฉีน 3 ล้า	79	
ค่ากับข้าวเลี้ยงคนทำการ	90	
ของต่าง ๆ ไหว้เจ้า 3 ครั้ง	39	15
ของต่าง ๆ ใช้การเบ็ดเสร็จ	45	39
กะทะคัมฉีน 3 กะทะ	4	20
ค่าเช่าโรงภาพฉีน	30	
ค่ากระดาษสมุดปากกา	37	31
ค่านึ่งศพคนโง่ 20 ศพ	40	

ที่มา กจช. ร.5 ค. 14.1ก/2, รายจ่ายเงินเดือน เบี้ยเลี้ยง ค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จ
ในโรงยาฉีนเมืองภูเก็ต ร.ศ. 109

กจช. ร.5 ค. 14.4ก/1, บัญชีภาษีเมืองภูเก็ต ร.ศ. 111, และกูรายละเอียด
งบเดือนรายจ่ายภาพฉีนใน ร.5 ค. 14.4ก/5, บัญชีงบเดือนภาพฉีนเมืองภูเก็ต ร.ศ. 110-
111.

จากบัญชีดังกล่าว ภาษีเงินที่รัฐบาลผูกขาดเองปี พ.ศ. 2433 ต้องเสียค่าใช้จ่ายประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ค่าหลงจู ซึ่งเป็นชาวจีน ทั้งต้องมีเสมียนจีน-ไทยกำกับ มีผู้ตรวจเงินเดือน และค่าใช้จ่ายสำหรับสิ่งของในโรงภาษีเงินดังกล่าวแล้ว ภาษีเงินนั้นเป็นภาษีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำเหมืองแร่ ถ้ามีกรรมกรจีนทำเหมืองแร่มาก ภาษีเงินจะเพิ่มความไปค้ำย ขณะเดียวกันถ้าราคาเงินในเมืองภูเก็ตแพงกว่าหัวเมืองมลายูมาก กรรมกรจีนจะเข้ามาทำเหมืองแร่บ่อย กรรมกรที่มีอยู่ก็จะขอเพิ่มค่าแรงงาน เมื่อไม่ได้จะออกไปอยู่ในมลายู ซึ่งราคาเงินมักจะถูกกว่า¹ ทำให้กิจการเหมืองแร่ซบเซา² ทั้งยังเกิดปัญหาการลักลอบขายเงินเดือน ดังปรากฏว่าปี พ.ศ. 2449 ราคาเงินในเมืองภูเก็ตแพงกว่ามลายูถึง 2 เท่า ทำให้กระทบกระเทือนเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว นายเหมือง พ่อค้าเมืองภูเก็ตถึงกับร่วมกันฎีการ้องทุกข์ปัญหาอันเนื่องมาจากเงินแพง³

การจัดการผูกขาดภาษีเงินจึงมีความสำคัญมาก ในบางครั้งรัฐบาลต้องอาศัยชาวจีนเป็นผู้ผูกขาดภาษีหรือกรมการที่ชำนาญในการผูกขาดภาษีเงิน ดังเช่นปี พ.ศ. 2427 ภาษีเงินในเมืองภูเก็ตมีนายพุ่ม นายทราย มหากเล็ก ซึ่งเป็นน้องของพระยาภูเก็ต (ลำควน) เป็นผู้ผูกขาด⁴ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชาวจีน โดยเจ้าภาษีเงินจะเป็นผู้เอาใจใส่ดูแลไม่ให้ใครนำเอาเงินที่ตนผูกขาดเข้ามา หรือนำออกไปจากเขตของตนโดยไม่ได้รับอนุญาต⁵

¹ราคาเงินในเมืองภูเก็ตแพงกว่ามลายู เพราะการขุดเงินในเขตไทยต้องขายตามราคาที่ประกาศ จะถูกหรือแพงกว่าไม่ได้

²กจช. ร.5 ม.53/10, บันทึกของคณะกรรมการ เรื่องการทะนุบำรุงมณฑลภูเก็ต (27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125)

³กจช. ร.5 ค. 14. 1ก/9, ฎีกาของราษฎรเมืองภูเก็ตโดยจีนเข้ามาเขียนและเข้าชื่ออีก 141 คน

⁴กจช. ร.5 กท. เล่ม 40, ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวง ว่าด้วยนายพุ่ม นายทราย มหาเล็ก ขอทำภาษี

⁵ปรากฏว่าเจ้าภาษีจับเงินเดือนได้ในบริเวณเหมืองแร่เสมอ ๆ

หรือมีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง เจ้าภาษีมีสิทธิจับผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้ แต่ถ้าวังใครรัฐบาลเป็นผู้ผูกขาดภาษีเงินเอง หน้าที่ควบคุมดูแลจะเป็นของเจ้าพนักงานของรัฐบาลโดยตรง สำหรับวิธีแก้ปัญหากการหลบเลี่ยงภาษีเงิน มักให้สินบนแก่ผู้นำจับซึ่งจะเสี่ยงประมาณน้อยกว่าการจ้างเจ้าพนักงานคอยตรวจจับภาษี¹ แต่ถ้าจะพิจารณาตามสภาพการณ์ขณะนั้นไม่น่าจะได้ผลนัก เพราะลักษณะภูมิศาสตร์ของหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก เห็นได้ชัดว่ายากแก่การป้องกันปัญหาต่าง ๆ ยังคงมีเรื่อยมา จนถึงสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้ตั้งศุลกากรขึ้น 2 คน ประจำที่เกาะเสม็ดปากน้ำเมืองตะกั่วป่า เพื่อนำเรือสินค้ามาเสียภาษี ณ โรงภาษี²

ส่วนวิธีการซื้อเงินคิมของเจ้าภาษีอาจจะสั่งซื้อโดยตรงจากบั้งที่ห้างโกทงวน³ หรือซื้อจากห้างโปโลวเฮงที่สิงคโปร์⁴ โดยเมืองภูเก็ตจะเป็นศูนย์กลางใหญ่ในการต้มเงินแล้วจึงนำไปขายต่อไป⁵

ภาษีร้อยชักสาม ทหารายได้ให้แก่รัฐบาลเฉพาะใน พ.ศ. 2435 เป็นอันดับสาม มีมูลค่าถึง 18,000 เหรียญมาเลย์ สูงกว่าปี พ.ศ. 2429 ซึ่งเก็บได้เพียง 17,295 เหรียญ⁶ และปรากฏมีแนวโน้มว่าภาษีร้อยชักสามสูงขึ้นทุกปี เนื่องจากจำนวนราษฎรที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองภูเก็ตมากขึ้นตามการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จำเป็นต้องมีการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากภายนอกประเทศแทบทุกชนิด เช่น อาหารประเภทต่าง ๆ น้ำตาล ชา

¹ กจช. ร.5 ม.2.11/6, รายงานการประชุมเทศาภิบาล (13 กันยายน ร.ศ. 118)

² กจช. ร.5 ม.53/5, รายงานตรวจราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์เสนอกระทรวงมหาดไทย ระหว่างวันที่ 1 - 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 120

³ กจช. ร.5 ค. 14.1ก/8, การขายเงินของห้างโกทงวนที่บั้ง

⁴ กจช. ร.5 กท. เล่ม 14, ว่าด้วยให้กับตันเรือบรรทุกเงินภาษีส่งห้าง ณ เมืองสิงคโปร์, ร.5 กท. เล่ม 16, ว่าให้พระยาราชวังสรรเร่งเงินภาษีมาส่งห้างซื้อเงินเมืองสิงคโปร์

⁵ กจช. ร.5 ม.53/1, ใบบอกพระอนุรักษโยธาข้าหลวงเมืองภูเก็ต

⁶ กจช. ร.5 ม.2.12ก/7, รายงานบัญชีภาษีอากรเมืองภูเก็ต ร.ศ. 105

เครื่องปั้นดินเผา เครื่องแก้ว เครื่องหนัง กระดาษเงินกระดาษทอง และประทักษิณ เป็นต้น¹

การเก็บภาษีร้อยละสาม มีปรากฏอยู่ในหนังสือนำตั้ง เจ้าภาษีร้อยละสามว่า เป็นหน้าที่โดยตรงของพระหิมลสมบัคร์ ซึ่งเป็นพนักงานของรัฐบาล แต่ทำให้เจ้าภาษีชาวจีน เป็นผู้ผูกขาดภาษีเงินก็จะให้เจ้าภาษีเงินนั้น ทำหน้าที่เก็บภาษีร้อยละสามด้วย เพื่อจะได้ทำหน้าที่ตรวจผู้ลักลอบบรรทุกเงินเดือนที่เข้ามาพร้อมสินค้า² ส่วนวิธีการเก็บภาษีประเภทนี้ ตรวจเก็บกับเรือต่างประเทศ ที่อยู่ในหนังสือสัญญาโดยนายเรือต้องมอบบัญชีสินค้าให้ครบ หากนายเรือมอบบัญชีไม่ครบจำนวนสิ่งของที่นำเข้ามา เสมียนผู้ตรวจภาษีจับได้ ให้รายงานก่อน ไม่ให้ยืดยาวของตามอำเภอใจ โดยเฉพาะถ้าเป็นเรือของอังกฤษกับฝรั่งเศสก็แจ้งไปยังกงสุลที่กรุงเทพฯ ให้ปรับโทษตามสัญญา³ การจะเก็บภาษีร้อยละสามเป็นเงินหรือสิ่งของนั้น ก็แล้วแต่สะดวกและตกลงกัน

จากที่กล่าวมา ภาษีที่รัฐบาลทำการผูกขาดเองนั้น มีกรมการฝ่ายไทยเป็นผู้ดูแล โดยมีชาวจีนซึ่งชำนาญในการเก็บภาษี เป็นผู้ช่วยในการจัดเก็บภาษีทั้ง 7 ชนิด ดังกล่าว ส่วนภาษีอีก 47 ชนิดของปี พ.ศ. 2435 รัฐบาลมอบให้ชาวจีนในเมืองภูเก็ต เป็นผู้ผูกขาด

¹ Department of His Majesty's Customs, Foreign Trade and Navigation of Kingdom of Siam Year 2468, p. 174-175.

² กจช. ร.4 กท. เล่ม 36, สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนา สมุหพระกลาโหม ถึงกรมการเมืองภูเก็ต

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 4, "นำตั้งเจ้าภาษีร้อยละ 3"

ภาษีทั้งหมด ชนิดของภาษีเพิ่มจากปี พ.ศ. 2432 ซึ่งมีเพียง 40 ชนิด¹

ภาษีที่รัฐบาลให้ชาวจีนผูกขาดในปี พ.ศ. 2435 มี 47 รายการดังกล่าวนี้ มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 11 ภาษีที่รัฐบาลให้ชาวจีนผูกขาดในปี พ.ศ. 2435

	สถานที่	ผู้ผูกขาด	จำนวนเงิน เหรียญมาเลย์
โรงโป	ตลาดใหญ่	จีนเอี้ยวสุน	6,500
โรงอีแปะ	ค่าน้ำค้ตลาดใหญ่	จีนฮันเต็ก	3,900
โรงอีแปะ	ค้ถนนเหนือตลาดใหญ่	จีนฮัวเจียง	3,000
โรงโป	ตลาดมาก้าว	จีนเอี้ยววาง	800
"	"	บบ่าบิกทอง	400
"	"	จีนตันโซย	300
โรงสุรา	ตลาดใหญ่	จีนฉัวโหล	3,000
โรงสุราฝรั่ง	"	บบ่าบ่าเกียน	1,800
โรงรับซื้อแร่	"	จีนอองคำ	700

¹การตั้งภาษีเพิ่มขึ้น เป็นไปตามประกาศของรัฐบาลกลางหรือบางครั้งเจ้าเมือง และกรมการก็ตั้งขึ้นตามความชอบใจ ทำให้ราษฎรเดือดร้อน ก็ได้ยกเลิกไปในภายหลัง 2 ชนิด คือ การเก็บภาษีเรือจ้างจากเรือที่รับจ้างบรรทุกคน สิ่งของลงเรือเพื่อขึ้นเรือเมล์ใหญ่ อีกชนิดหนึ่งคือภาษีพื้น เนื่องจากรายได้จากภาษีพื้นในปีหนึ่งมีจำนวนน้อยมาก (อ้างจาก กจช. ร.5 กท. เล่ม 40, ประกาศ 25 เมืองว่าด้วยภาษีต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว ให้มีหนังสือบอกเข้ามากรุงเทพฯ และ กจช. ร.5 ม.53/18, "ประกาศยกเลิก ภาษีเรือจ้าง")

ตารางที่ 11 (ต่อ)

	สถานที่	ผู้ผูกขาด	จำนวนเงิน เหรียญมาเลย์
โรงโป	ในบ้านสวน	หลวงนรินทร์	500
"	นอกบ้านสวน	จีนซิ่ง	500
โรงสุรา บ่อนเบี้ย	กะทู้	จีนอันเทก	2,400
โรงรับซื้อแร่	"	จีนลิ้มชิว	1,200
โรงสุรา บ่อนเบี้ย	ฝ่ายโกยกวาง	จีนตันลัว	2,700
โรงคดขี้บุก สุรา ยามิน บ่อนเบี้ย	ค. นากก	จีนอองคิว	2,000
"	ค. บ้านเซ็งทะเล	จีนตันเซง	3,000
"	ค. บางคู	จีนลิ้มชิว	6,000
"	ค. ทาเรือ	จีนลิ้มหันเทก	1,700
"	ค. บ้านก้ามรา	จีนตันผาว	400
โรงสุรา บ่อนเบี้ย สุگیر	ค. บางเหนียว	จีนเซงลอง	1,600
"	เหนือบางเหนียว	จีนตันปี	300
"	ในเมืองหลวง สุนทรภักดิ์	หลวงสุนทรภักดิ์	600
โรงบ่อนสุรา	ค. นาคา	จีนตันคัว	200
"	ค. มะทอง	จีนลิ้ม	120
โรงสุกร	ตลาดใหญ่	จีนลิ้มกิมเตง	7,500
"	บ้านทาเรือ	จีนตันฉอ	2,800
"	ค. กะทู้	จีนลิ้มเกีย	1,200
โรงรับจำนำ	ตลาดใหญ่	จีนตันคัว	800

ตารางที่ 11 (ต่อ)

	สถานที่	ผู้ผูกขาด	จำนวนเงิน เตรียมมาเลย
โรงรับจำนำ	ตลาดใหญ่	จีนตัวโต	800
"	"	จีนอองคิว	500
"	"	จีนจู่จู่	600
โรงรับจำนำ	หลังบ้านพระยาภูเก็จ	จีนตันมา	500
"	ตลาดมาก้าว	จีนซังซี	900
"	กะทู้	จีนตันเหิง	300
"	"	จีนตันเซ	300
"	ฝ่ายโกยกวาง	จีนตันซุน	300
โรงขายปลา	ต. กะทู้	จีนเปกเลี่ยน	150
ภาษีบุก ปลิงทะเล กัลปังหา	หาดทรายคว่ำบล ชายทะเล	จีนตันเซง	40
"	หาดทรายปะทอง	แซกยู๋มัญ	30
"	หาดทรายคว่ำบลกะคะ	ซุนเคซ	60
ภาษีปูนขาว	ต. กะทู้	จีนอองยอง	500
ภาษีเรือจ้าง	ชายทะเล	จีนตันปี	900
ภาษีขนคีมุกกลงเรือ	"	จีนอองคิว	1,200
ภาษีไม้ต่าง ๆ	"	จีนตันบง	900
ภาษีรถเกวียน	"	จีนบาบา	1,200
ภาษีเกลือ	"	จีนตี้เคี้ย	700

ที่มา กจร. ร.5 ค.14.4ก/1, บัญชีผลประโยชน์เมืองภูเก็ต ร.ค.111

จากบัญชีภาวะผูกขาดของชาวจีนทั้ง 47 ชนิด ภาษีที่ทำรายได้สูงสุดคือ บ่อนเบี้ยสุรา โรงรับจำนำ ตามลำดับ โดยอากรสุราและบ่อนเบี้ยมักจะทำให้ชาวจีนคนเดียวกันผูกขาด เพราะการค้ำสุราและการพนันมักจะอยู่ในที่เดียวกัน บริเวณใกล้เคียงเมืองแรกของชาวจีน เช่นตำบลกะตุ ตำบลบางเชิงทะเล ตำบลท่าเรือ เป็นต้น หรือโรงบ่อนเบี้ยสุรา จะมีการผูกขาดอยู่ในบริเวณการทำเหมืองแร่ของนายเหมือง โดยนายเหมืองเป็นผู้ประมูลผูกขาดก็ได้ ส่วนระเบียบในการผูกขาดค้ำสุราและขายสุรา ต้องมีใบอนุญาตจากรัฐบาลกลาง ดังปรากฏว่า ปี พ.ศ. 2452 มีโรงค้ำสุราในเมืองภูเก็ต 22 โรง¹ ค้ำสุราได้ทั้งหมด 5,604 เท 9 หนาน เป็นจำนวนเงิน 43,671 บาท² เพิ่มจากปี พ.ศ. 2451 ซึ่งค้ำได้เพียง 4,370 เท 8 หนาน ได้จำนวนเงิน 36,596 บาท ภาษีสุราในเมืองภูเก็ตที่ได้มีจำนวนมากกว่าหัวเมืองใกล้เคียง³

สำหรับแหล่งขายสุราในเมืองภูเก็ต เท่าที่ปรากฏใน พ.ศ. 2452 มี 21 แห่ง โดยต้องทำตามระเบียบการขายสุรา คือ

1. ห้ามไม่ให้ขายสุราในเวลาที่เกิดจาก 2 ยาม 30 นาที
2. ผู้ทำความผิดต้องปรับไม่เกิน 500 บาท จำคุก 3 เดือน⁴

¹ กจข. ร.5 ค. 14.4ก/1, บัญชีผลประโยชน์เมืองภูเก็ต ร.ศ. 111

² กจข. ร.5 ค. 14.1ข/35, อากรสุรามณฑลภูเก็ต

³ ในปี พ.ศ. 2452 หัวเมืองใกล้เคียงเมืองภูเก็ตมีรายได้จากอากรสุรารังนี้

พังงา	1,250 เท 3 หนาน	จำนวนเงิน	10,470 บาท
ตะกั่วป่า	1,680 เท 6 หนาน	"	14,070 บาท
ระนอง	1,409 เท	"	11,796 บาท
กระบุรี	421 เท 14 หนาน	"	3,530 บาท
ถัง	1,833 เท	"	15,342 บาท

(อ้างจาก กจข. ร.5 ค. 14.1ข/35, อากรสุรามณฑลภูเก็ต)

⁴ กจข. ร.5 ค. 14.1ข/27, ประกาศระเบียบการขายสุรา

อย่างไรก็ตาม ระเบียบการที่จัดตั้งไว้ไม่ได้ผล เพราะปรากฏเสมอว่า บ่อนสุรา และการพนัน เปิดเกินเวลาอยู่เสมอ และพนักงานก็ควบคุมไม่ทั่วถึง ซึ่งในสมัยพระยาทิพโยธาเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ได้พยายามที่จะให้มีการเล่นการพนันเฉพาะบริเวณตลาดเท่านั้น¹ แต่ก็ทำไม่ได้ผลมากนัก

นอกจากนี้ภาษีที่ได้จากโรงรับจำนำมีมูลค่าสูงมากเช่นกัน โดยในปี พ.ศ. 2435 เมืองภูเก็ตมีโรงรับจำนำ 9 แห่ง มีรายได้ถึง 5,000 เหรียญมาเลย

โดยสรุปแล้ว ภาษีอากรที่ชาวจีนประมูล สามารถทำรายได้ให้รัฐบาลสูงมาก ดังตัวอย่างในปี พ.ศ. 2435 ดังกล่าว แต่รายได้ในแต่ละปีก็ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับการประมูลของชาวจีน ดังรายละเอียดเปรียบเทียบการประมูลภาษีของชาวจีนเมืองภูเก็ตระหว่างปี พ.ศ. 2436 กับปี พ.ศ. 2437 (ดูรายละเอียดในตารางที่ 12 ตารางเปรียบเทียบการประมูลภาษีอากรของชาวจีนเมืองภูเก็ตปี พ.ศ. 2436 และ พ.ศ. 2437)

จากตารางแสดงว่าชาวจีนที่ผูกขาดภาษี จะมีการเปลี่ยนเจ้าภาษีและประมูลสูงขึ้นหรือลดลงแล้วแต่ภาวะเศรษฐกิจ ซึ่งชาวจีนบางคนทำหน้าที่ผูกขาดภาษีอากรได้หลายชนิดในตำบลเดียวกัน และการประมูลภาษีอากรของชาวจีนต้องมีชื่อผู้ประกันจำนวนเงินที่ประมูลต้องจ่ายล่วงหน้าก่อน 3 เดือน

ภาษีอากรประเภทต่าง ๆ ของเมืองภูเก็ต นับว่าทำรายได้สูงมาก โดยจำนวนเงินส่วนใหญ่ส่งมายังรัฐบาลกลาง หักไว้เป็นค่าใช้จ่ายในเมืองภูเก็ตเพียงเล็กน้อย ดังรายงานของพระยาทิพโยธา ข้าหลวงใหญ่ กราบเรียนสมุหพระกลาโหมถึงงบประมาณการเก็บภาษีอากรในเมืองภูเก็ต และค่าใช้จ่ายการบ้านเมืองของปี พ.ศ. 2437 โดยมีรายได้ทั้งหมด 673,482 เหรียญมาเลย หักค่าใช้จ่ายในเมืองภูเก็ตเป็นจำนวนเงิน 167,479

¹ กจช. ร. 5 ม. 53/4, ใบบอกพระยาทิพโยธา (18 สิงหาคม ร.ศ. 111)

ตารางที่ 12 ตารางเปรียบเทียบการประมาณค่าอาหารของชาวจีนเมืองภูเก็ต ปี พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) และ พ.ศ.2437 (ร.ศ.113)

ภาษาอาหาร	อำเภอ	ชื่อนายภาษา	ชื่อนายประกัน	จำนวนเงินประมาณ ร.ศ.112 (เหรียญมาเลย์)	ชื่อนายภาษา	ชื่อนายประกัน	จำนวนเงินประมาณ ร.ศ.113	เงินล่วงหน้า 3 เดือน เหรียญมาเลย์	เซ็นต์
สุรา	เมือง	หลวงบำรุง	จันทันมาเสียง	4,074	หลวงบำรุง	จันทันมาเสียง	4,100	1,025	1
สุกร	"	จันทองเกียง	จันทันคูซิม	6,891	จันทองเกียง	จันทันคูซิม	6,000	1,500	
บอนเบี้ย	"	หลวงบำรุง	จันทันมาเสียง	8,100	หลวงบำรุง	จันทันมาเสียง	8,300	2,075	
หญิงบำรุงถนน	"	จันทิมแขง	จันทันเล็ก	3,267	จันทิมแขง	จันทันเล็ก	2,700	675	
สุราแดง	"	หลวงขจร	หลวงบำรุง	2,160	หลวงบำรุง	หลวงบำรุง	2,210	552	51
ชนิดบักลูกตา	"	จันทองฉิน	จันทันท้อ	2,190	จันทองฉิน	จันทันเล็ก	1,900	475	2
ชาวเหนียว เกล็ด	"	จันทึยเคียน	จันทันท้อ	981	จันทึยเคียน	จันทันท้อ	1,000	250	2
ปลาสด	"	จันทิมแขง	จันทันแบก	723	จันทิมแขง	จันทันแบก	743	185	76
โรงรับจำนำ	"	จันทันท้อ	จันทันเหียง	504	จันทันท้อ	จันทันเหียง	524	131	1
"	"	จันทันเหียง	จันทันท้อ	603	จันทันเหียง	จันทันท้อ	663	145	75
"	"	จันทึยชิน	หลวงพิทักษ์	552	จันทึยชิน	หลวงพิทักษ์	572	143	1
"	"	จันทันคูซิม	หลวงบำรุง	603	จันทันคูซิม	หลวงบำรุง	572	155	76
"	"	จันทันจู้	จันทันท้อ	201	จันทันจู้	จันทันท้อ	623	172	
ไม้กระดาน	"	หลวงบำรุง	จันทันคูซิม	3,267	หลวงบำรุง	จันทันท้อ	1,180	642	1
สุรา บอนเบี้ย	"	จันทันโฮสน	จันทันจ้อ	1,860	จันทันโฮสน	จันทันคูซิม	2,900	725	1

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ภาษีอากร	อำเภอ	ชื่อนายภาษี	ชื่อนายประกัน	จำนวนเงินประมาณ ร.ศ. 112 (เหรียญมาเลย์)	ชื่อนายภาษี	ชื่อนายประกัน	จำนวนเงินประมาณ ร.ศ. 113	เงินล่วงหน้า 3 เดือน เหรียญมาเลย์	เซ็นต์
สุกร	เมือง	เงินทองบวมนไทร	เงินต้นคุ้ม	243	เงินทอง	เงินทองจ้อง	275	68	76
ปราสาท	"	เงินต้นอ่างอ	เงินจุก	303	เงินต้นอ่างอ	เงินต้นคุ้ม	271	67	77
โรงรับจำนำ	"	เงินเซ่งกาง	เงินต้นเกา	261	เงินต้นเซ่งกาง	เงินจุก	321	80	25
"	"	เงินต้นลึก	เงินออกาจุย	321	เงินต้นลึก	เงินต้นเกา	714	169	1
"	"	เงินต้นเค	เงินลิ้มเหียน	1,005	เงินต้นเค	เงินออกาจุย	1,000	250	2
สุกร บอนเบี้ย	บางคู	เงินเอี้ยว	เงินต้นมาเสียง	714	เงินเอี้ยว	เงินลิ้มเหียน	714	172	
"	"	เงินต้นลึก	เงินลิ้มเหียน	815	เงินต้นลึก	เงินต้นเสียง	374	68	1
"	ท่าเรือ	เงินต้นเล็ก	หลวงบำรุง	201	เงินต้นเล็ก	หลวงบำรุง	196	60	2
หญิงบำรุงถนน	กะทู้	เงินเอี้ยว	เงินต้นมาเสียง	603	เงินเอี้ยว	เงินต้นมาเสียง	710	230	1
สุรา บอนเบี้ย	สปิม	เงินต้นคุ้ม	เงินต้นกาเกี้ยว	402	เงินต้นคุ้ม	เงินต้นกาเกี้ยว	896	221	

ที่มา กจร. ร.5 ค.14.1ก/8, บัญชีผลประโยชน์เมืองภูเก็ต ร.ศ. 112 - 113

เหรียญ คงเหลือ 506,003 เหรียญ ซึ่งยกเงินคงเหลือสูงกว่าปี พ.ศ. 2436 ถึง 2,000 เหรียญ¹

สำหรับค่าใช้จ่ายปี พ.ศ. 2437 ตามรายงานที่กล่าวถึงมีรายละเอียดค่าใช้จ่ายที่สำคัญคือ²

- ค่าใช้จ่ายข้าหลวง กรมการ เสมียน โปลึก	5,453	เหรียญมาเลย์
- จ่ายเงินเดือนเสมียนในโรงพยาบาล 12 คน	2,754	"
- จ่ายค่าพนักงานไปรษณีย์เมืองภูเก็ต	42	"
- จ่ายค่าโปลึก	1,192	"
.....		
- จ่ายชาวสภารวามหาหลวง	210	"
.....		
- จ่ายค่าน้ำมันและไส้ตะเกียงปีละ	2,160	"
- ค่าใช้จ่ายของพลตระเวนเมืองภูเก็ตในเรื่อง เสื่อ, หมวก ปีละ	1,790	"
- ค่าซ่อมแซมถนน สะพาน เพื่อให้ความสะดวก กับลูกค้าที่มาค้าขายในเมืองภูเก็ตปีละ	972	"
- ค่าใช้จ่ายในโรงพยาบาลเมืองภูเก็ต	1,800	"

จากหลักฐานปรากฏว่าจำนวนเงินภาษีหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วส่งรัฐบาลกลางเพิ่มขึ้นในแต่ละปี จำนวนเงินที่มากขึ้นจึงทำให้รัฐบาลได้เปลี่ยนวิธีการส่งเงินไปยังกรุงเทพฯ จากการบรรทุกทางเรือเข้ามากรุงเทพฯ มาเป็นการนำไปฝากที่ธนาคารชาเตอร์หรือธนาคารฮ่องกง เซี่ยงไฮ้ที่ป็นิ่ง ซึ่งมีสาขาอยู่ที่กรุงเทพฯ โดยมีกงสุลสยามประจำป็นิ่งทำหน้าที่ช่วย

¹ กจข. ร.5 ค. 11.4ก/5, บัญชีรายจ่ายเมืองภูเก็ต.

² กจข. ร.5 ม. 2.12ก/1, ใบบอกเงินภาษีอากร เมืองภูเก็ต

กจข. ร.5 ค. 11.4ก/5, บัญชีรายจ่ายเมืองภูเก็ต

กจข. ร.5 ม. 53/1, รายงานของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ในการฝากธนาคารและนำหลักฐานส่งไปยัง เจ้าเมืองและรัฐบาลกลางด้วย

ข. การเพิ่มรายได้ภาคเอกชน เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีบุคคล 3 กลุ่ม ที่มีผลประโยชน์โดยตรงจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ คือ เจ้าเมือง ชาวจีน และชาวตะวันตก

เจ้าเมือง มีรายได้ในฐานะเอกชนเป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรในเมืองภูเก็ตแต่ผู้เดียว ตั้งแต่ตอนปลายรัชกาลที่ 3 เพราะเมืองภูเก็ตอยู่ห่างไกลจากราชธานี จึงไม่มีเจ้าภาษีนายอากรจากกรุงเทพฯ มาแข่งขันประมูลภาษี เจ้าเมืองภูเก็ต (ทัต) เริ่มประมูลภาษีครั้งแรกตอนปลายรัชกาลที่ 3 แต่ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่แน่นอน ส่งปีละ 7,760 บาท

ตลอดมา จนกระทั่งตอนปลายรัชกาลที่ 4 จึงประมูลส่งเพิ่มปีละ 17,360 บาท ซึ่งจำนวนเงินรายได้จากภาษีอากรจะต้องเพิ่มมากกว่าที่ปรากฏ เพราะมีการขยายตัวด้านกิจการเหมืองแร่และการค้าขายกับประเทศต่าง ๆ เจ้าเมืองจึงมีผลกำไรมาก โดยที่รัฐบาลกลางไม่ได้เรียกร้องให้เจ้าเมืองประมูลภาษีเพิ่ม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2415 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นกงสุลสยามประจำเมืองนี้ เข้ามาขอประมูลภาษีเฉพาะเมืองภูเก็ตแข่งกับเจ้าเมือง โดยให้เพิ่มปีละ 320,000 บาท เพิ่มจากการประมูลของเจ้าเมืองถึง 302,640 บาท¹

ในการตัดสินครั้งนั้นสมเด็จพระบวรราชเจ้าบรมพงศาภิมุขที่ 3 (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในขณะนั้น ได้พิจารณาข้อเสนอดังกล่าว และเห็นว่าเจ้าเมืองภูเก็ตเอาเปรียบรัฐบาลจริง จึงได้ให้เจ้าเมืองภูเก็ต (ทัต) ประมูลภาษีอากรเพิ่มขึ้นอีก เพราะจากหลักฐานที่ปรากฏ เจ้าเมืองภูเก็ต (ทัต) มีกำไรมาก ภายหลังจากหักส่งรัฐบาลกลาง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ องค์กรการศึกษาศาสตร์, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29, หน้า 25.

ตามที่ประมูลและหักค่าใช้จ่ายภายในเมืองภูเก็ต¹แล้ว เจ้าเมืองมีเงินซื้อบ้านพัก ตั้งร้านค้าขายส่วนตัวอยู่ที่ป็นัง เป็นกิจการใหญ่ ฝึกสอนซื้อขายสินค้ากับสิงคโปร์และจีน² และยังปรากฏว่ามีเงินให้เงินลูกค้าในป็นังกู้ยืมไปค้าขาย³

นอกจากนี้เจ้าเมืองได้ให้พ่อค้านายเหมือง เมืองภูเก็ตกู้ยืมไปลงทุน ดังเช่น จันทน์มาบูนขอยืมเงินพระยาภูเก็ต (หัตถ์) ไปลงทุนถึง 57,369 เหรียญมาเลย⁴ หรือให้บุตรภรรยาของตนเองลงทุนทำเหมืองแร่ ถ้ำขาย รวมทั้งเป็นเจ้าธานีนายอากรเงิน และภาษีร้อยชักสาม⁵ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าเจ้าเมืองภูเก็ต (หัตถ์) รัวรวยจากการทำเหมืองแร่และการค้าขาย กลายเป็นตระกูลที่มั่งมีอย่างรวดเร็ว มีเงินให้นายเหมือง พ่อค้า กู้ยืมไปลงทุน มีบ้านพักขนาดใหญ่อยู่ที่ตำบลท่าเรือ เป็นบ้านที่ก่อด้วยกำแพงสูง ภายในมีสระน้ำขนาดใหญ่ มี

¹ค่าใช้จ่ายภายในเมืองคือ ค่าเสบียงอาหารเลี้ยงกรมกร ค่าไปลิศรักษาความสงบ หรือลงทุนสร้างเส้นทางคมนาคม ซึ่งก็ใช้จ่ายไม่มากนัก เพราะในฐานะเจ้าเมืองก็อาจจะใช้กำลังของไพร่ที่เจ้าเมืองมีอำนาจอยู่ ช่วยเหลืองานส่วนตัวได้อยู่แล้ว โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าเจ้าเมืองในขณะนั้นได้ลงทุนสร้างเส้นทางเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้า นายเหมือง การสร้างส่วนใหญ่แล้ว นายเหมืองจะสร้างเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำเหมืองเอง

²กจร. ร.5 กท. เล่ม 18, ว่าด้วยกำชับพระยาภูเก็ต (ฉำควน) รักษาบ้านเมืองให้ถูกต้องตามแบบอย่างแต่ก่อน

³กจร. ร.5 ม.2.12ฎ/1, ใบบอกพระยาภูเก็ต กราบเรียนสมุหพระกลาโหม

⁴กจร. ร.5 กท. เล่ม 42, ทอบเมืองภูเก็ตด้วยเรื่องหลวงสุนทรภักดี (กันมาบูน) ให้พระยาภูเก็ตหักค่าคักสิน

⁵กจร. ร.5 กท. เล่ม 8, นายพุ่ม นายทราย บุตรพระยาภูเก็ตขอประมูลภาษีอากร

โรงละคร ตึกต่าง ๆ หลายหลัง และมีศาลชำระความ มูลค่าทั้งหมดไม่ต่ำกว่า 10 หมื่นเหรียญมาเลย์¹ ปรากฏว่าทรัพย์สินมรดกพระยาภูเก็ทมีมากถึงกับการฟ้องร้อง เพื่อแบ่งมรดกของบุตรภรรยาพระยาภูเก็ท (หัต) ในภายหลัง² ซึ่งความร่ำรวยของตระกูลพระยาภูเก็ท (หัต) และความสามารถทางการค้าของท่าน ทำให้พระยาภูเก็ทมีชื่อเสียงไปในต่างประเทศด้วย³ ตัวท่านเองเคยไปพักผ่อนและรักษาดวงตาที่ปิ่นัง สิงคโปร์ และปัตตาเวีย⁴

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การที่พระยาภูเก็ท (หัต) มีความร่ำรวยอย่างรวดเร็วมาจากความสนใจและความชำนาญในการค้าขาย ทั้งมีโอกาสในฐานะเป็นเจ้าของผูกขาดภาษีอากรและเป็นผู้ปกครองเมือง ใกล้เคียงลงทุนในครั้งแรก โดยขอยืมทุนจากพ่อค้าจีนที่เมืองปิ่นัง และชักชวนชาวจีนมาลงทุนทำเหมืองเพื่อเก็บผลกำไร เมื่อเจ้าเมืองมีกำไรก็จะให้ชาวจีนกู้ยืมไปลงทุน หรือขยายกิจการค้าส่วนตัว ลักษณะความสนใจและเชี่ยวชาญในการค้าขาย เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของเจ้าเมืองซึ่งทำหน้าที่ผูกขาดภาษีอากร⁵

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 46, รายงานการตรวจราชการของข้าหลวงเทศาภิบาล และ กจช. ร.5 กท. เล่ม 18, ว่าด้วยพระยาวิจิตสงคราม จางวางเมืองภูเก็ตขอทำบ้าน ณ บ้านท่าเรือ

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 46, ตอบพระอนุรักษโยธาข้าหลวงว่าด้วยนายพุ่ม นายไต้ นายคุ้ง ยื่นเรื่องราวว่าด้วยมรดกพระยาวิจิตสงคราม

³ กจช. ร.5 ม.53/5, รายงานการตรวจราชการของข้าหลวงเทศาภิบาล

⁴ กจช. ร.5 กท. เล่ม 10, ว่าด้วยพระยาวิจิตสงครามไปรักษาจักขุ ณ ปัตตาเวีย ให้พระอามาจักรบริหารเป็นผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต

⁵ ความสามารถในการค้าของพระยาภูเก็ท ทำให้ภาษีอากรของเมืองภูเก็ตสูงขึ้น พระยาภูเก็ทจึงได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ 2 พุทธจุลจอมเกล้า พร้อมทั้งดวงตราใหญ่สำหรับติดเสื้อที่อกซ้าย

แต่บุตรพระยาภูเก็ท (หัท) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ท (ลำคอน) คนต่อมา ไม่ชำนาญในการค้า และยังใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย¹ ทำให้การเก็บภาษีอากรที่ประมูลส่งรัฐบาลกลางบกพร่องอยู่เสมอ² ประกอบกับไม่มีความสามารถในการปกครองเหมือนมณฑล และยังมีคดีฟ้องร้องพิพาทความผิดถึงพระยาภูเก็ท (ลำคอน) ที่เกี่ยวข้องกับฉ้อราษฎร์หลวงหลายประการ ก็

กรณีเงินต้นสำบ ก เจ้าภาษีพื้นเมืองภูเก็ทประมูลภาษีพื้นเมืองภูเก็ทมีละ 800 เหรียญมาเลย แต่เจ้าเมืองภูเก็ทเขียนส่งรัฐบาลเพียง 600 เหรียญ ทั้งยังลงโทษเงินต้นสำบ เมื่อรู้ว่าจะเดินทางมาให้การ เป็นพยานที่กรุงเทพฯ³

กรณีขุนศรีสมบัติ ฟ้องร้องว่าพระยาภูเก็ทรู้เห็นกับการลักลอบฝิ่นเดือนเข้ามาในเมืองภูเก็ท⁴

กรณีเงินต้นตอก ใ้รับการลงโทษจำชื่อประจานไว้ที่พระตำหนักเจ้าเมืองภูเก็ท เพราะทำเรื่องราวร้องทุกข์ต่อพระยารัตนโกษาข้าหลวงใหญ่ แทนที่จะมาร้องทุกข์ต่อเจ้าเมือง⁵

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิมลวงศา-
นุกิตติวงศ์, สาส์นสมเด็จ เล่ม 7, หน้า 20.

² กจข. ร.5 กท. เล่ม 40, จ.ศ. 1246, ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวง ว่าด้วย
ให้พระยารัตนโกษาออกไปช่วยชำระความขุนศรีสมบัติ โจทก์ พระยาภูเก็ท จำเลย

³ กจข. ร.5 กท. เล่ม 40, คอบพระยารัตนโกษา, พระอนุรักษโยธาข้าหลวง
ให้คัดสำเนาความพระยาภูเก็ท; กจข. ร.5 ม.2.12ก/4, โบบอกพระยารัตนโกษาข้าหลวง
เมืองภูเก็ท

⁴ กจข. ร.5 กท. เล่ม 40, จ.ศ. 1246, ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวง ว่าด้วย
ให้พระยารัตนโกษาออกไปชำระความขุนศรีสมบัติ โจทก์ พระยาภูเก็ท จำเลย

⁵ กจข. ร.5 ม.2.12ก/4, โบบอกพระยารัตนโกษาข้าหลวงเมืองภูเก็ท
กราบเรียนสมุหพระกลาโหม

จะเห็นว่าพระยาภูเก็ทมีความผิดทางราชการที่ร้ายแรงดังกล่าว และการจัดเก็บภาษีอากรส่งรัฐบาลบกพร่องอยู่เสมอ เพราะความไม่ชำนาญในการค้าขาย ทำให้พระยาภูเก็ทต้องออกจากราชการและถึงแก่กรรมใน พ.ศ. 2431¹ ซึ่งปรากฏว่าภายหลังการเสียชีวิตของพระยาภูเก็ท (ลำควน) แล้ว บ้านพัก รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ เช่น ภู เตียง แก้ว อัญมณี รวมทั้งอาวุธปืน 25 กระบอก เป็นต้น มีการนำออกประมูลขาย เพื่อนำเงินมาชดเชยค่าภาษีอากรที่ค้างค้างหลวงอยู่² ฐานะของตระกูลพระยาภูเก็ทจึงตกต่ำลงมาก บุตรและภรรยาต้องกลายเป็นคนยากจน³

โดยสรุปแล้ว ตระกูลเจ้าเมืองภูเก็ทซึ่งมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ท ตั้งแต่เริ่มประกาศตั้งเมืองในปี พ.ศ. 2396 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2431 ตระกูลของพระยาภูเก็ทก็เสื่อมลง เปิดโอกาสให้ชาวจีนในเมืองภูเก็ทมีบทบาทมากขึ้นในฐานะที่มีความชำนาญในการค้าขาย การทำเหมืองแร่ และการเก็บภาษีอากร มีบทบาททางเศรษฐกิจแก่กลุ่มเดียว ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

ชาวจีน ที่อพยพเข้ามาในเมืองภูเก็ทในระยะแรก ๆ มักเป็นจีนจากป็นังซึ่งมีเงินทุนน้อย มีรายได้เดือนละ 30 - 40 เหรียญมาเลย์ ส่วนพวกที่เดินทางมาโดยมีนายเหมืองออกค่าเดินทางให้ก่อน จะไม่ได้ค่าแรง 1 - 3 ปี ในขณะที่ภายในเหมืองมีสิ่งล่อใจประเภทฝิ่น การพนัน มากมาย กรรมกรจีนบางคนเท่านั้นจึงสามารถสะสมทุนรอนได้เลื่อนฐานะเป็นนายเหมืองเอง ดังเช่น จีนกันซ้ายวุ่น ในระยะแรกเข้ามาเป็นกรรมกรอยู่ 11 ปี จึงทำเหมืองแร่ขนาดเล็ก ๆ เอง จนร่ำรวยมีชื่อเสียงในภายหลัง ได้รับตำแหน่งเป็นหลวงสุนทรจีนประชา นายอำเภอจีน⁴ หรือกรณีจีนกันมาบูน (หลวงสุนทรสมมิตร)

¹ กจช. ร.5 ม.53/14, ใบบอกพระยารัตนโกษาข้าหลวงเมืองภูเก็ท

² กจช. ร.5 ม.53/15, เลหลังสิ่งของพระยาภูเก็ท

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ กจช. ร.5 ม.2.12ก/6, ใบบอกพระยาพิทยโกษาข้าหลวงใหญ่

ไ้กล่าวถึงปีคัมภีร์ว่ามาตั้งบ้านเรือนที่เมืองภูเก็ตอยู่ 35 ปี บุกเบิกการทำเหมืองแร่
จนมีกิจการเหมืองส่วนตัวขนาดใหญ่ รวมทั้งมีที่ดินให้ผู้อื่นเช่าทำเหมืองด้วย¹

นอกจากนี้ชาวจีนบางคน เมื่อสะสมทุนรอนจากการทำเหมืองหรือการค้าขายได้
ก็จะผูกขาดการประมุขภาชี้อาการเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งเป็นการสะสมทุนที่รวดเร็วอีกวิธีหนึ่ง
ดังเช่นพระอร่ามสาคร เขตร (ตันเพ็กฮวก) ในระยะแรก ๆ ที่มาอยู่ในเมืองภูเก็ต มีอาชีพ
ทำเหมืองแร่ เมื่อสะสมทุนได้มากก็ตั้ง โรงถลุงแร่ และตั้งร้านค้าขายสิ่งของต่าง ๆ
ยี่ห้องจีนเซ่ง² ทั้งปรากฏว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2446 - 2453 พระอร่ามสาคร เขตรมี
ที่ดินเพื่อทำเหมืองแร่มากกว่าชาวจีนคนอื่น ดังนี้

ตารางที่ 13 ตารางการขอสัมปทานที่ดินทำเหมืองแร่ของพระอร่ามสาคร เขตร
ระหว่าง พ.ศ. 2446 - 2453

วัน เดือน ปี	สถานที่ขอสัมปทาน		เวลา ปี	เนื้อที่		
	ตำบล	อำเภอ		ไร่	งาน	วา ²
14 พ.ย. พ.ศ. 2446	ทุ่งคา	กลาง	10	58	1	62
	สำนักทอง	กลาง	6	6	-	10
	ทุ่งคาพะเนียงแตก	กลาง	9	9	5	5
	บางจำ	กะทู้	95	95	3	76
	สามกอง	กลาง	123	123	2	74
	สำนักทอง	กลาง	60	60	-	-

¹ กจร. ร.5 ม. 2.12ก/7, ทอมพระอนุรักษโยธาข้าหลวง ให้เร่งทำแผนที่
เหมืองสวนจีนกันมาบน

² เรื่องเดียวกัน.

ตารางที่ 13 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	สถานที่ขอสัมปทาน		เวลา ปี	เนื้อที่		
	ตำบล	อำเภอ		ไร่	งาน	วา ²
8 มี.ย. พ.ศ. 2447	สำนักทอง	กลาง	39	39	2	11
	สามกอง	กลาง	19	19	1	94
	สามกอง	กลาง	48	48	2	35
1 ส.ค. พ.ศ. 2448	บางทาว	กลาง	11	11	2	91
29 ส.ค. พ.ศ. 2448	บางใหญ่	กะทู้	4	4	-	-
12 ต.ค. พ.ศ. 2448	ทุ่งคาพระเนียงแตก	กลาง	42	42	2	-
	ทุ่งคาพระเนียงแตก	กลาง	24	24	-	92
	สามกอง	กลาง	25	295	1	16
	สามกอง	กลาง	5	76	1	54
10 ก.ก. พ.ศ. 2449	ทุ่งคาพระเนียงแตก	กลาง	20	127	-	2
10 ม.ค. พ.ศ. 2450	บางทาว	กะทู้	10	101	-	29
20 พ.ค. พ.ศ. 2450	สามกอง	กะทู้	8	63	3	70
4 ก.ค. พ.ศ. 2450	ทุ่งทอง	กะทู้	5	18	3	29
4 ก.ค. พ.ศ. 2450	ทุ่งคาพระเนียงแตก	เมือง	5	14	1	-
6 ธ.ค. พ.ศ. 2450	บ้านตะเคียน	กลาง	20	228	2	43
5 พ.ค. พ.ศ. 2451	ทุ่งทอง	กะทู้	15	208	3	55
21 พ.ย. พ.ศ. 2451	บางเหนียว	กลาง	25	231	2	23
21 พ.ย. พ.ศ. 2451	บ้านท่ากก	กลาง	7	55	-	53
	บ้านท่ากก	กลาง	10	83	3	75
11 ก.พ. พ.ศ. 2452	ทุ่งทอง	กะทู้	25	229	2	97
	ทุ่งทอง	กะทู้	25	198	3	7
14 ก.ค. พ.ศ. 2453	ทุ่งคา	กลาง	10	58	1	62
14 ก.ค. พ.ศ. 2453	สำนักทอง	กลาง	10	6	-	10

ที่มา กจร. ร.5 กษ.6.4, ขออนุญาตตรวจแร่; กจร. ร.5 กษ.(1-105), ขออนุญาต
ตรวจแร่

นับว่าพระอร่ามสาคร เขตร ประสพความสำเร็จในการทำเหมืองแร่ การค้าขาย กลายเป็นตระกูลที่ร่ำรวย และยังมีผู้สืบตระกูลทำเหมืองอยู่ในปัจจุบันนี้¹ สำหรับนายทุน สำคัญอีกตัวอย่าง คือ จินตันเลียนกี (หลวงขจรจินสกล) เริ่มทำเหมืองตั้งแต่ขนาดเล็กก่อน ต่อมาจึงเป็นนายอากรโรงตีตราคิบุค² ทั้งปรากฏว่าในระหว่าง พ.ศ. 2446 - 2453 มีสัมปทานของจินตันเลียนกี ดังนี้

ตารางที่ 14 การขอสัมปทานที่ดินทำเหมืองแร่ของหลวง ขจรจินสกล ระหว่าง พ.ศ. 2446 - 2453

วัน เดือน ปี	สถานที่ขอสัมปทาน		เวลา ปี	เนื้อที่		
	ตำบล	อำเภอ		ไร่	งาน	วา ²
20 ก.ย. พ.ศ. 2446	หลอโลง	กะทูน	10	6	4	40
	ทุ่งทอง	กะทูน	5	11	2	76
	ทุ่งทอง	กะทูน	10	20	3	4
28 มี.ค. พ.ศ. 2447	เขาเก็จหนี	กะทูน	10	35	-	-
4 มี.ย. พ.ศ. 2447	หลอโลง	กลาง	10	8	-	-
	ทุ่งทอง	กะทูน	6	11	2	83
	ทุ่งทอง	กะทูน	6	49	1	46
1 ส.ค. พ.ศ. 2448	ทุ่งทอง	กะทูน	5	11	-	-

¹พรณี อวนสกล, "กิจการเหมืองแร่คิบุคกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 179.

²จากเอกสาร ปรากฏว่าจินตันเลียนกีมีบ้านพักแบบจีนขนาดใหญ่และคานหน้าบ้าน เป็นลวดลงชุกเพื่อสะดวกในการลำเลียงคิบุค เพื่อตีตราและส่งขายไปยัง

ตารางที่ 14 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	สถานที่ขอสัมปทาน		เวลา ปี	เนื้อที่		
	ตำบล	อำเภอ		ไร่	งาน	วา ²
1 ส.ค. พ.ศ. 2448	ทุ่งทอง	กะทุม	5	49	1	43
20 ต.ค. พ.ศ. 2449	ทุ่งทอง	กะทุม	5	30	-	13
20 พ.ย. พ.ศ. 2449	ทุ่งทอง	กะทุม	5	26	1	48
20 ธ.ค. พ.ศ. 2449	ทุ่งทอง	กะทุม	3	21	1	47
	ทุ่งทอง	กะทุม	4	46	1	12
	ทุ่งทอง	กะทุม	6	16	2	98
	ทุ่งทอง	กะทุม	5	8	3	44
	ทุ่งทอง	กะทุม	5	50	3	37
	ทุ่งทอง	กะทุม	5	60	1	34
	ทุ่งทอง	กะทุม	4	44	-	18
19 มี.ย. พ.ศ. 2450	นาคา	เมือง	-	56	2	9
	บางเหนียวเหนือ	เมือง	6	19	-	1
26 มี.ค. พ.ศ. 2450	ทุ่งทอง	กะทุม	6	19	3	77
	ทุ่งทอง	กะทุม	6	13	2	25
	ทุ่งทอง	กะทุม	6	26	1	70
	ทุ่งทอง	กะทุม	10	52	1	55
5 พ.ค. พ.ศ. 2451	ทุ่งทอง	กะทุม	10	32	3	38
28 ส.ค. พ.ศ. 2451	หล้าขัน	เมือง	10	41	1	26
	หล้าขัน	เมือง	20	201	1	-
	ทุ่งทอง	กะทุม	6	20	2	75
21 พ.ย. พ.ศ. 2451	เขาแก้วเหนือ	กะทุม	6	22	3	63
23 ก.ย. พ.ศ. 2452	ทุ่งทอง	กะทุม	11	59	3	25

ตารางที่ 14 (ต่อ)

วัน เดือน ปี	สถานที่ขอสัมปทาน		เวลา ปี	เนื้อที่		
	ตำบล	อำเภอ		ไร่	งาน	วา ²
23 ก.ย. พ.ศ. 2452	นายอน	กะทู้	10	60	-	43
	นายอน	กะทู้	10	76	2	74
	เขาเก็จหนี่	กะทู้	10	18	-	5
14 ก.ย. พ.ศ. 2453	ทุ่งทอง	กะทู้	5	90	1	79
	เขาเก็จหนี่	กลาง	5	18	-	5
26 ก.พ. พ.ศ. 2453	เขาเก็จหนี่	กลาง	5	22	3	63

ที่มา. กจร. ร.5 กษ.6.4, ขออนุญาตตรวจแร่

กจร. ร.5 กส.16(1-105), ขออนุญาตตรวจแร่

จากเอกสารการขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตระหว่างปี พ.ศ. 2446 - 2453 เป็นของหลวงอร่ามสาครเขต และหลวงจรจินสกล มากที่สุด โดยทั้งสองเป็นกรมการจีนและมีอิทธิพลมากในตอนปลายรัชกาลที่ 5 เป็นตัวอย่างชาวจีนที่ร่ำรวยจากการทำเหมืองแร่ ทำการค้า การผูกขาดภาษี โดยเฉพาะตระกูลของพระอร่ามสาครเขต (ตันหยก) ยังคงมีชื่อเสียงถึงปัจจุบันนี้

นอกจากนี้ผู้เขียนได้พบจากเอกสารว่ามีชาวจีนอีกหลายตระกูลที่ร่ำรวยระหว่างตอนต้นรัชกาลที่ 5 ถึงปลายรัชกาลที่ 6 เช่น

จีนเนี้ยวี่ เป็นจีนมาจากไห่หมิง เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าขายในเมืองภูเก็ต โดยในระยะแรกเข้าหุ้นส่วนกับจีนตันต้า (หลวงอร่ามสาครเขต) ภายหลังออกจากหุ้นส่วนมาทำกิจการค้าขาย และทำเหมืองแร่เอง มีภรรยาเป็นชาวไทย มีบุตร 3 คน ตั้งถิ่นฐานอยู่ได้ 18 - 19 ปี เป็นคนร่ำรวย มีพวกพ้องมาก จึงได้ตำแหน่งเป็นกรมการจีน

ว่าที่หลวงบำรุงจีนประเทศ นายอำเภอจีน¹

จีนลิ้มเก เป็นจีนมาจากบึง เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำเหมืองแร่ที่บึงในเมืองภูเก็ต
ปรากฏหลักฐานในภายหลังว่าได้สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ เพราะมีคดีวิวาท
เรื่องที่ดินทำเหมืองกับคนในบังคับไทย และในภายหลังจีนลิ้มเกกลับไปอยู่บึงอีกครั้งหนึ่ง²

จีนคัมพูเขียน ปรากฏจากเอกสารว่าเป็นจีนจากบึง เข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยการ
ทำเหมืองแร่ มีภรรยาเป็นไทย มีชื่อเสียงในเมืองภูเก็ต จนได้รับตำแหน่งเป็นหลวง
ประเทศภักดี นายอำเภอจีน ต่อมาป่วยได้เดินทางไปรักษาที่บึงและถึงแก่กรรมที่บึง
ปรากฏว่าบุตรและภรรยาได้ยื่นเรื่องราวให้มีการแบ่งมรดกของหลวงประเทศภักดี³

จากตัวอย่างแสดงว่าชาวจีนสามารถสะสมทุนได้อย่างรวดเร็วจากความชำนาญ
ในการค้าขาย การทำเหมืองแร่ และประกอบกับอาศัยความคุ้มครองจากชนชั้นปกครอง
ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้าขาย และการทำเหมือง สะสมทุนเพิ่มขึ้นอีกโดยเป็นทุนที่
สร้างขึ้นในประเทศ และนำผลกำไรไปลงทุนในกิจการต่อ ๆ ไป ชาวจีนจึงเป็นปัจจัย
สำคัญหนึ่งที่มีอิทธิพล ทำให้เกิดภาวะที่ถกในการขยายตัวทางเศรษฐกิจของ เมืองภูเก็ต

อย่างไรก็ตาม นายทุนจีนในเมืองภูเก็ตก็ไม่มีกำลังเงินมากพอที่จะสร้างความ
เข้มแข็งให้กับกลุ่มคน เพื่อแยกตัวออกมาเป็นชนชั้นอิสระ ยังต้องผูกพันกับชนชั้นปกครอง
ตลอดมา เพราะปรากฏว่ามาถึงปี พ.ศ. 2470 มีพ่อค้าชาวจีนมีทุนทำเหมืองเอง โดยไม่ต้อง

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 12, คอบข่าหลวงเมืองภูเก็ตว่าด้วยจีนเนี้ยวยี่เข้า
ล้มแยกอังกฤษ

² กจข. ร.5 กท. เล่ม 20, ว่าด้วยให้พระยาภูเก็ตและกรมการจีนทักสินคดี.
จีนลิ้มเก

³ กจข. ร.5 กท. เล่ม 26, ว่าด้วยสัพพะยาภูเก็ต จีนหัวหน้า แบ่งมรดก
หลวงประเทศภักดี

กุ่มไม่ถึง 10 คน ผู้มีทุนน้อยคงลงทุนทางอื่นด้วยการทำสวนยาง สวนมะพร้าว ถ้าขายหรือรวมทุนในหมู่ชาวจีน ในหมู่พื้นเอง และเมื่อทุนและเทคนิคการผลิตของชาวตะวันตกหลังไหลเข้ามาควบคุมธุรกิจการผลิต และการค้าเพื่อส่งออกรายใหญ่ ๆ จึงมีชาวจีนบางคนร่วมมือกับชาวตะวันตกอย่างใกล้ชิด โดยชาวตะวันตกเป็นผู้จัดหาทุน เทคนิค และความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ

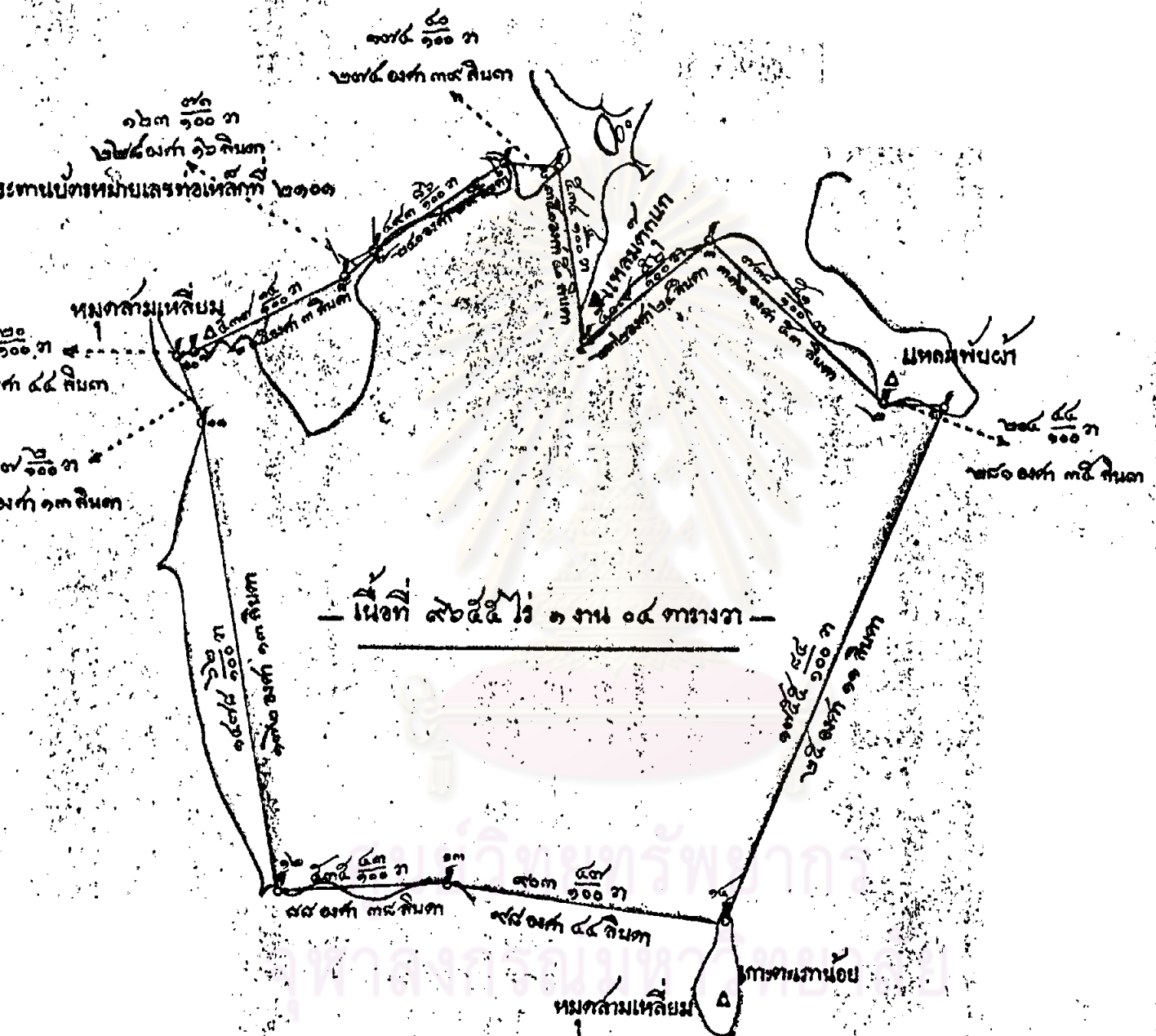
ชาวตะวันตก เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีรายได้จากการขยายตัวด้านกิจการเหมืองแร่ที่บุกในเมืองภูเก็ต โดยเฉพาะชาวอังกฤษสนใจลงทุนทำเหมืองแร่มากกว่าชนชาติอื่น ยิ่งภายหลังปี พ.ศ. 2451 เมื่อบริษัททุ่งคาฮาเบอร์ (Tongka Harbour Tin Dredging Company) ประสบความสำเร็จในการทำเหมืองเรือชุกเป็นครั้งแรก เป็นแรงผลักดันให้บริษัทตะวันตกอื่น ๆ เข้ามาลงทุนทำกิจการเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตกันมากขึ้น เท่าที่หลักฐานปรากฏมีบริษัทของชาวตะวันตกที่ทำเหมืองขนาดใหญ่ในเมืองภูเก็ต มีดังนี้

บริษัททุ่งคาฮาเบอร์ (Tongka Harbour Tin Dredging Company) เป็นบริษัทของนายเอ็ดเวิร์ด ที ไมล์ส (Captain Edward T. Miles) ชาวอังกฤษ เป็นบริษัทแรกที่เข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่โดยใช้เรือชุกที่อ่าวทุ่งคาเมืองภูเก็ต นับว่าเป็นบริษัทแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใช้เรือชุก ปรากฏว่าบริษัทประสบความสำเร็จอย่างงดงามสิ้นปี พ.ศ. 2451 บริษัทมีกำไรถึง 4,462 ปอนด์¹ ซึ่งผลกำไรทำให้บริษัทตั้งซื้อเรือชุกเพื่อชุกแร่เพิ่มขึ้นอีกในบริเวณอ่าวทุ่งคาเป็นจำนวน 6 ลำ ภายในปี พ.ศ. 2454 และ พ.ศ. 2467 บริษัทได้ขยายการทำเหมืองเรือชุกไปยังอ่าวฉลอง อ่าวเกตุอ่าวใน เนื้อที่ถึง 2,400 ไร่² ซึ่งมีเนื้อที่เกินกำหนดในพระราชบัญญัติมาตรา 26 กำหนดไม่ให้ประทานบัตรฉบับหนึ่ง ขออนุญาตเกิน 300 ไร่ เว้นแต่ได้รับพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษ ซึ่งการ

¹ ราชัน กาญจนวณิชย์, "ข้อคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเดินเรือชุกของบริษัททุ่งคาฮาเบอร์ที่นครหาดคิง ลิมิเต็ด," รายงานการประชุมเหมืองแร่ประจำปี 2506, หน้า 65.

² คุยนอกรอบที่ 1 หน้า 193.

— ปรากฏการณ์ ๑ : ๕๐.๐๐๐ —

— เนื้อที่ ๑๖๕๕ ไร่ ๓ งาน ๑๔ ตารางวา —

หมายเหตุ

มุมหมายเลข ๙ เป็นมุมกำแพงที่ตรงแล้ว
มุมหมายเลข ๑๐ คือที่ปลายลัคนหิน

[Handwritten signature]
นาย
วิทย์ วิเศษ
๑-๕-๖๖

ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ถึง 2,400 ไร่ นั้น ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษเพราะเป็นการขุดหาแร่โดยใช้เรือขุดขนาดใหญ่ต้องมีเนื้อที่ประทานบัตรมาก ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่าเนื้อที่ในทะเลสาบมากในการจะปักเป็นเขตย่อย ๆ และบริษัททุ่งคายินยอมให้เงินทดแทนค่าเสียหายที่จะทำให้การประมงลดน้อยลงเป็นจำนวนเงินถึง 40,000 บาท พร้อมทั้งวางเงินประกันการเสียหายอื่น ๆ 10,000 บาท ทั้งสัญญาจะไม่ทำเหมืองเป็นที่กีดขวางแก่การเดินเรือ หรือการจับสัตว์น้ำของราษฎรด้วย¹ พ.ศ. 2474 บริษัททุ่งคาขึ้นประทานบัตรขอทำเหมืองในเขตอ่าวภูเก็ตในเนื้อที่ 9,655 ไร่ 1 งาน 4 ตารางวา² โดยมีสัญญาว่าต้องทำการขุดอย่างน้อย 6 เดือนก่อนปี เว้นแต่จะเกิดเหตุ นอกเหนืออำนาจของบริษัท³

นับว่าบริษัททุ่งคาสาเบอร์มีผลประโยชน์จากการทำเหมืองเรือขุดในเมืองภูเก็ตมากที่สุด และยังขยายกิจการไปยังเมืองใกล้เคียง เช่นที่ ระนอง พังงา นครศรีธรรมราช เป็นต้น

บริษัทไซมิตินซินดิเกท (The Siamese Tin Syndicate Ltd.) เป็นของนายเฮนรี จี สก็อต (Mr. Henry G. Scott) ชาวอังกฤษตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2449⁴ จากเอกสารปรากฏว่าบริษัทนี้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ทั้งบนบกและในทะเลเขตเมืองภูเก็ตมากที่สุดระหว่าง พ.ศ. 2452 - 2454 ประทานบัตรส่วนใหญ่ของบริษัทมีเนื้อที่มาก โดยได้จากการโอนที่จากชาวจีนที่ขอไว้และจากการขอประทานบัตรเพิ่มเติม⁵

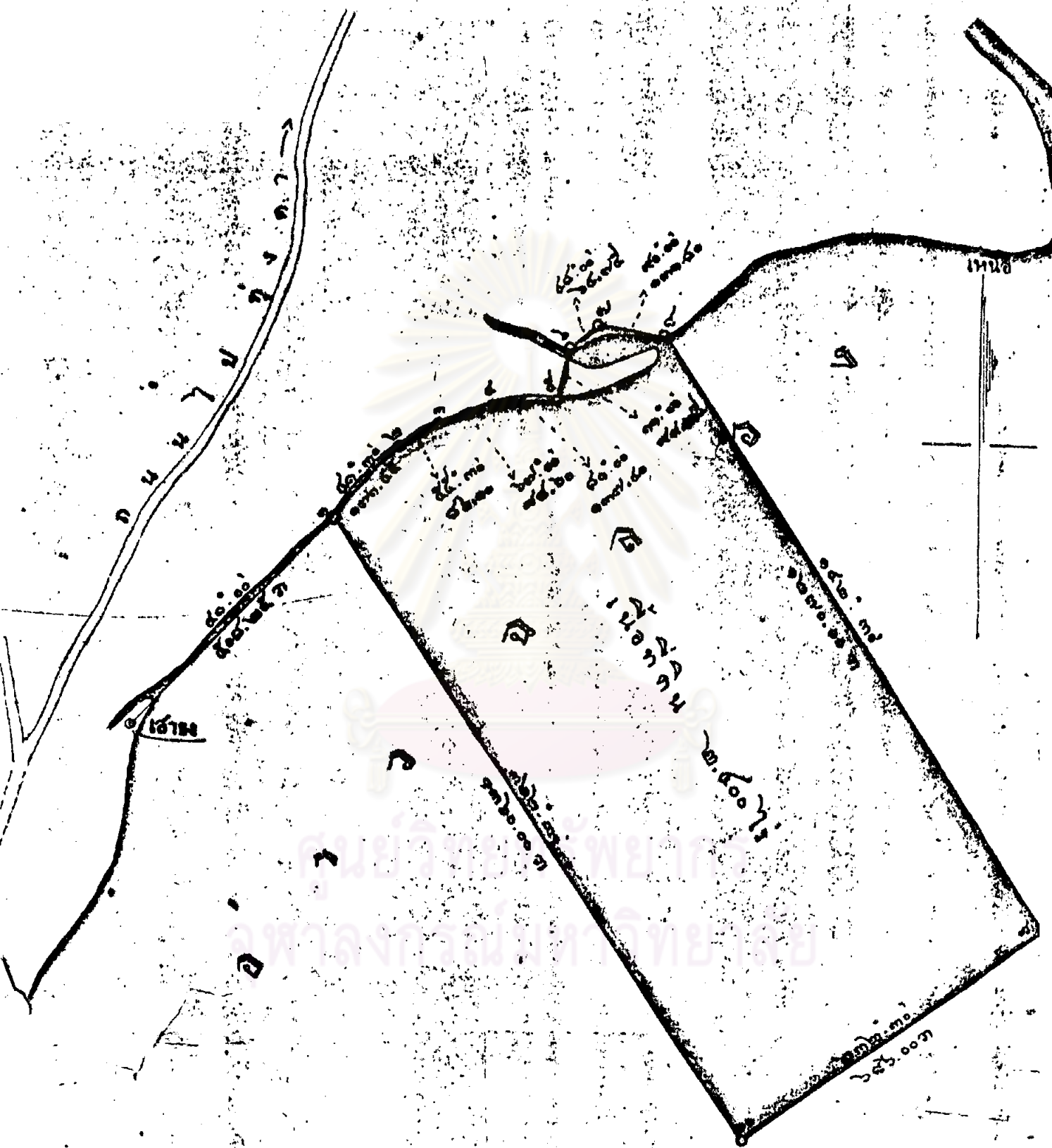
¹ กจข. ร.7 กษ.4.1/1, เรื่องบริษัททุ่งคาขอทำบ่อแร่ (11 ธันวาคม 2467)

² คู่มือแผนที่ 2 หน้า 195

³ กจข. ร.7 กษ.4.1/1, เรื่องบริษัททุ่งคาขอทำบ่อแร่ (27 พฤศจิกายน 2469)

⁴ แหลม พิชัยสรรทนต์, "ปริทรวรณการท่าเหมืองแร่ของบริษัทไซมิตินซินดิเกท. จำกัก," รายงานการประชุมเหมืองแร่ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2506, หน้า 27.

⁵ กจข. ร.6 กษ.6/11, "ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับผู้ขอทำเหมืองแร่ เภ็นพระราชนิพนธ์"

มาตราส่วน ๑, ๓๐๐๐๐

ผู้ทำแผนที่
 ๗๓๖๕
 ๗๓๖๕

นอกจากนี้ยังมีบริษัททำเหมืองแร่ของชาวตะวันตกอื่น ๆ เช่น บริษัทอ่าวขามทิน จำกัด (Aokam Tin Ltd.)¹ บริษัทสยามทินเซนติเกต จำกัด (Siamese Tin Syndicate Ltd.) บริษัทอีสเอเชียติก จำกัด (East Asiatic Ltd.) บริษัทกะตุ่ทินเครกคิง จำกัด (Kratu Tin Dredging Ltd.)

อาจกล่าวได้ว่าบริษัทตะวันตกดังกล่าว ขยายกิจการเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตได้อย่างรวดเร็วกว่าชาวจีน เพราะการไต่เทคนิกการผลิตแบบใหม่ ประเภทเรือขุด สามารถแก้ปัญหาในเรื่องแรงงานและแหล่งแร่ที่จะขุดหา เพราะการทำเหมืองเรือขุดทำได้ทั้งในน้ำทะเลและบนบก ขุดหาได้ในที่ลึก ๆ ที่แรงคนไม่อาจขุดได้ จึงสามารถซื้อที่เหมืองเก่าของชาวจีนมาเปิดทำใหม่ในราคาถูก อยู่ในแหล่งการคมนาคมสะดวกแล้วไม่ต้องสร้างทางคมนาคมขึ้นเอง ทำให้ประหยัดทุนทรัพย์ไปได้มาก วิธีการทำเหมืองของชาวตะวันตก มีประสิทธิภาพมากกว่าของชาวจีนทั้งในด้านการจัดหาทุน แรงงาน การขุดหาแร่ การถลุงแร่ ดังนี้

การจัดหาทุน ชาวดังกล่าวจัดหาเงินทุนจากตลาดหุ้นในลอนดอน โดยแต่ละบริษัทอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มนักลงทุนเป็นกลุ่ม ๆ ไป พวกนี้มีประสบการณ์เกี่ยวกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทั่วโลก ผลกำไรจากการลงทุนหรือต้นทุนที่โอนออกไป จึงถูกหมุนเวียนนำไปลงทุนใหม่ ในแหล่งทรัพยากรอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งผิดกับวิธีการลงทุนของชาวจีนที่อาศัยการกู้ยืมจากพ่อค้าป็นังมาลงทุน เสียดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 18 บาทต่อเดือน การกู้ยืมแบบนี้

¹บริษัทอ่าวขามทิน จำกัด เป็นบริษัทเหมืองเรือขุดของชาวดังกล่าว ซึ่งนายอาเธอร์ไมล์ (Arthur Miles) บุตรชายของกัปตันไมล์เป็นผู้ดำเนินการที่สำคัญ โดยติดต่อกับบริษัท Tromal Prospecting Ltd. ที่กรุงลอนดอน ให้บริษัทเสนอโครงการสำรวจแร่ในทะเลบริเวณเกาะภูเก็ตต่อกรมราชโลหกิจ เมื่อ พ.ศ. 2472 โดยเปิดทำเหมืองแร่ในนามของบริษัทอ่าวขามทิน จำกัด.

ไม่นานนอกเบียดทับกัน¹ เงินทุนของชาวจีนจึงมีน้อยและขยายกิจการไปได้ช้ากว่าชาวตะวันตกมาก บางครั้งถึงกับล้มละลาย เงินทุนของบริษัทตะวันตกจะไม่ล้มละลาย เนื่องจากการลงทุนและการขยายกิจการอยู่ที่นักลงทุนซึ่งชอบการลงทุนอยู่แล้ว

การจัดหาแรงงาน บริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษประสบปัญหาเรื่องแรงงานน้อยกว่าชาวจีน เพราะกรรมกรเหมืองแร่มีกัมมันตรังสีเข้าทำงานในเหมืองของบริษัทอังกฤษ เนื่องจากให้สวัสดิการความเป็นอยู่ของกรรมกร ได้รับการเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างดี² มีความมั่นคงกว่า และจะไม่ถูกกดขี่เมื่อเวลาเข้าทำงานแล้ว กิจการเหมืองแร่ของชาวอังกฤษหรือชาวตะวันตกจึงประสบปัญหาเรื่องแรงงานน้อยกว่าชาวจีน ซึ่งมักจะต้องหยุดการทำเหมืองแร่เพราะขาดแรงงาน ถึงกับรัฐบาลต้องให้ความช่วยเหลือจัดหาเรือไปบรรทุกถ่านหินมาโดยตรง³ เพื่อให้กิจการเหมืองแร่ของชาวจีนดำเนินต่อไปได้ ส่วนบริษัทของชาวตะวันตกมักปรากฏว่าหยุดงานเฉพาะเมื่อราคาดีบุกตกต่ำมาก ซึ่งเหมืองของชาวจีนก็จำเป็นต้องหยุดการทำงานด้วย ถึงกับต้องขอให้รัฐบาลรับจำนำแร่ดีบุก ดังเช่น การขอให้รัฐบาลรับจำนำแร่ดีบุกในปี พ.ศ. 2461 ซึ่งมีสาเหตุมาจากอยู่ในภาวะสงครามโลกครั้งที่ 1 กิจการอุตสาหกรรมยังปั่นป่วน จึงมีผลกระทบถึงการทำเหมืองแร่ด้วย⁴

วิธีการทำเหมือง การทำเหมืองของชาวตะวันตก มีเทคนิคที่ก้าวไกลกว่าของชาวจีน มีการนำเครื่องมือเครื่องจักรสมัยใหม่มาใช้ในอุตสาหกรรมเหมืองแร่ เช่น การ

¹ กจช. ร.5 ม.53/10, บันทึกคณะกรรมการที่ปรึกษาในการทะนุบำรุงเศรษฐกิจ
มณฑลภูเก็ต (27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125)

² วรรณชสิทธิ์ บุญมี, "ความสัมพันธ์กับอังกฤษบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: การป่าไม้และการเหมืองแร่" (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต แผนก
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520), หน้า 323.

³ กจช. ร.5 กษ.6.1/16, จดหมายพระยาพิทยโกษากรรมาทูลกรมหมื่นสมมต-
อมรพันธุ์ ที่ 696/21424

⁴ กจช. ร.6 ค.1/26, จ่ายเงินรับจำนำดีบุกของพ่อค้าภูเก็ต

ท่าเหมืองสูบ เหมืองฉึก เหมืองเรือขุด¹ เป็นต้น จึงได้ผลิตแร่ในปริมาณมากกว่า
 ชาวจีนหลายเท่า โดยใช้เวลาที่เท่า ๆ กันกับการท่าเหมืองของชาวจีน²

วิธีการถลุงแร่ ชาวตะวันตกมีวิธีการถลุงแร่ ได้ดีกว่าวิธีการของชาวจีน³ มาก
 จึงได้เนื้อแร่ในปริมาณที่สูง พ่อค้านายเหมืองส่วนใหญ่จึงนิยมส่งแร่ค้ำบุกไปถลุงที่ปีนังและ
 สิงคโปร์ ทำให้การถลุงแร่ในเมืองภูเก็ตค่อย ๆ เสื่อมลง และตกอยู่ใต้อิทธิพลของบริษัท
 ตะวันตกที่ปีนัง นายขอเคียวหลิม พ่อค้าชาวภูเก็ตได้เสนอให้ตั้งโรงถลุงแร่ขึ้นในเมือง
 ภูเก็ต โดยยกเหตุผลของการเสียประโยชน์และความลำบากจากการที่เอาสินแร่ไปถลุงที่
 มลายูว่า

1. ทำให้ราคาค้ำบุกของไทยผูกพันกับผู้ซื้อที่มลายู ซึ่งเป็นผู้กำหนดราคาเท่าใด
 ก็ได้

2. บริษัทถลุงแร่สามารถขึ้นค่าถลุงตามความพอใจ คือบริษัทสหเทรทเทรคคิง
 และบริษัทอีสเตนสเมลคิง ค่าปีนี้ ที่สิงคโปร์และปีนัง ทั้งสองบริษัทนำคั่งสาขารับซื้อแร่จาก
 เมืองภูเก็ตในปีแรก พ.ศ. 2449 ได้คิดค่าถลุงสำหรับแร่ที่มีเนื้อค้ำบุก 70 % ขึ้นไป คิดหาบ
 ละ 1.25 เหรียญมาเลย์ และแร่ที่มีเนื้อค้ำบุกต่ำกว่า 70 % คิดหาบละ 1.75 เหรียญ
 เมื่อถึง พ.ศ. 2459 ขึ้นราคาเป็น 2.75 เหรียญต่อหาบ สำหรับแร่ที่มีเนื้อค้ำบุก 70 %
 ขึ้นไป ราคา 3 เหรียญต่อหาบ⁴

¹ กระจายละเอียดวิธีท่าเหมืองชนิดต่าง ๆ ได้จาก "ค้ำบุก" ของกรมโลหกิจ จัดพิมพ์
 เป็นอนุสรณ์แก่นายยิบอินซอย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 89 - 107.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุพระราชดำริเมืองปัตตานี
ร.ศ. 128, หน้า 102.

³ กระจายละเอียดการถลุงแร่แบบจีนในบทที่ 2

⁴ พระยี่ อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ค้ำบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
 ของไทย," หน้า 156.

นายขอเคียว เสนอว่าหากไทยดุงแร่เองจะเสียค่าดุงเพียงทาบละ 2 บาทเท่านั้น และจำนวนเงินที่ทองเสียไปก็จะตกอยู่ภายในประเทศ¹ แต่รัฐบาลขณะนั้นยังไม่เห็นความสำคัญของเรื่องนี้ ซึ่งปรากฏว่า พ.ศ. 2460 ไม่มีสินแร่ดิบกุดลงในไทยเลย และในปี พ.ศ. 2472 กรมโลหกิจยังคงรายงานว่าไม่มีการดุงแร่ในประเทศไทย การทำเหมืองแร่ดิบกุดในไทย จึงเสมือนการผลิตวัตถุดิบในรูปของสินแร่ป้อนโรงงานดุงแร่ที่สิงคโปร์และบีนังเท่านั้น ซึ่งผลประโยชน์ส่วนใหญ่จึงเป็นของชาวตะวันตกทั้งสิ้น จนถึงปี พ.ศ. 2508 จึงมีบริษัทดุงแร่ในประเทศเป็นครั้งแรก เป็นของบริษัทไทยแลนด์สเมคคิง แอนครี่ไบนัง จำกัด ตั้งอยู่ที่แหลมกล้าย ตำบลวิชิต อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต

นอกจากชาวตะวันตกได้ลงทุนในกิจการเหมืองแร่แล้ว ปรากฏว่าในระยะที่เศรษฐกิจขยายตัวมีบริษัทตะวันตกเข้ามาทำการผูกขาดการค้าซื้อขายแร่ และมีการตั้งบริษัทเดินเรือของชาวตะวันตกด้วย

การผูกขาดการค้ารับซื้อแร่ดิบกุดและขายดิบกุด ปรากฏว่าเมื่อบริษัทสเตรทเทรคคิง กำนปนี (The Strait Trading Company)² และบริษัทอีสเทิร์นสเมคคิง (The Eastern

¹ กจข. ร.6 กส.6/7, ความเห็นนายขอเคียวหลิมเรื่องหลอมดิบกุด (20 เมษายน-17 กรกฎาคม 2461)

² บริษัทสเตรทเทรคคิงมีผู้ก่อตั้ง 2 คน คือ นายมิลลิ่งเฮาท์ (Mr. Herman Muhlinghaus) เคยมาขอตั้งเตาถลุงแร่ที่ภาคใต้ แต่รัฐบาลปฏิเสธ เมื่อนายมิลลิ่งเฮาท์ยืนยันจะขอจดทะเบียนกรรมสิทธิ์การค้าถลุงแร่ ซึ่งขณะนั้นไทยยังไม่มีกฎหมายลิขสิทธิ์ และนายเจม สวอร์ด (Mr. James Sword) เคยติดต่อกับรัฐบาลไทยขอผูกขาดซื้อดิบกุดทั้งภาคใต้ เพื่อนำไปถลุงที่สิงคโปร์ แต่รัฐบาลปฏิเสธ (อ้างจาก กจข. ร.5 กษ.6.5/75 เรื่องมิสเตอร์มิลลิ่ง เฮาท์ ขอมีกรรมสิทธิ์ในการตั้งเตาถลุงแร่ดิบกุด 30 สิงหาคม ร.ศ. 126; ร.5 กษ.6.5/3, เรื่องมิสเตอร์เจมสวอร์ดขออนุญาตผูกขาดในการซื้อแร่ดิบกุด 14 ธันวาคม-10 มีนาคม ร.ศ. 109)

Smelting Company) มาเปิดสาขาในเมืองภูเก็ตปี พ.ศ. 2449 บริษัททั้งสองกว้านซื้อ
 คีมุกหัวเป็องภูเก็ตจากนายเหมืองโดยตรง ด้วยวิธีการที่ให้นายเหมืองขอยืมเงินลงทุนก่อน
 แล้วคืนคีมุก ซึ่งบริษัทจะบรรทุกคีมุกลงเรือของบริษัทเองชื่อบริษัท The Straits
 Steamship Company) ครั้งหนึ่งจะบรรทุกได้ประมาณ 329 ตัน¹

คังนั้นคีมุกทั้งหมดจึงส่งขายในรูปสินแร่ไปดลุงที่ปิ่นังและสิงคโปร์ ซึ่งสิงคโปร์จัด
 เป็นศูนย์กลางแรค์มุกในเอเชีย มีปริมาณแรค์มุกมากกว่าครึ่งหนึ่งของโลก ราคาคีมุกใน
 ตลาดสิงคโปร์ขึ้นลงตามราคาของตลาดโลกที่กรุงลอนดอน (London Metal Exchange)
 หรือ L.M.E. และตลาดโลกที่นิวยอร์ก (Newyork Metal Exchange) หรือ N.M.E.
 ซึ่งสมัยพระยาทิพโกษาเป็นข้าหลวงประจำอยู่ที่หัวเมืองชายทะเลตะวันตก ได้เคยเสนอให้
 มีการจัดส่งคีมุกไปขายที่ลอนดอนและนิวยอร์กโดยตรง ซึ่งไม่สามารถทำได้ในทางปฏิบัติ
 เพราะพ่อค่านายเหมืองเคยชินอยู่แต่การติดคีมุกด้วยกับปิ่นัง² ทั้งไม่อาจรู้ราคาที่แน่นอน
 และการคมนาคมขนส่งลำบากด้วย

การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมภายในเมืองภูเก็ต

ก่อนการขยายตัวทางเศรษฐกิจ กำนันกิจการเหมืองแร่ การค้าขาย และการ
 เกษตร สภาพสังคมในเมืองภูเก็ตยังล้าหลังมาก ราษฎรมีอาชีพพร่อนแร่ แลกเปลี่ยนสินค้า
 ที่จำเป็นกับชีวิต ไม่ค่อยนิยมใช้ระบบเงินตรา แต่เมื่อมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมือง
 ภูเก็ต ชาวจีนและชาวตะวันตก โดยเฉพาะชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองภูเก็ตมากขึ้น
 โดยชาวจีนเหล่านี้มีความเป็นอยู่ทางสังคมแตกต่างจากสังคมพื้นเมืองเดิม ชาวจีนส่วนใหญ่
 อาศัยในเขตหัวเมือง ใ้รับการศึกษามีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับปิ่นัง คังนั้นการศึกษา

¹B.P.P. 3/12, Diplomatic and Consular Reports, 1907

²กจช. ร.5 กษ.6.1/18, เรื่องพระยาทิพโกษาทูลเกล้าฯส่งคีมุกของหลวงออกไป
 จำหน่ายที่เมืองนิวยอร์ก

วิเคราะห์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายในเมืองภูเก็ตนี้ ผู้เขียนแบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็นหัวข้อดังนี้

- การเกิดสังคมแบบจีน
- การพัฒนาการศึกษา
- การจัดตั้งสาธารณูปโภค
- การเติบโตของเมือง

ก. การเกิดสังคมแบบจีน นักเดินเรือชาวจีนที่ไปมาค้าขายระหว่างประเทศจีนและอินเดีย มักแวะพักที่เกาะภูเก็ตเสมอ เพื่อเติมน้ำและซื้อเพลิง เพราะมีอ่าวจอดเรือที่ดี อยู่ในทำเลที่เรือต้องแล่นผ่าน และประการสำคัญ มีทรัพยากรประเภทดีบุกมาก พ่อค้าจีนที่แวะพักมักจะรับซื้อแร่จากพวกขุดแร่ชาวพื้นเมืองด้วย หรือเมื่อพบแหล่งแร่ที่ดีก็เข้าไปตั้งถิ่นฐานทำเหมืองอยู่ที่เกาะภูเก็ต. ปรากฏว่าการตั้งถิ่นฐานเช่นนี้มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย¹ โดยเฉพาะในตอนปลายรัชกาลที่ 3 ชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ต เพื่อทำเหมืองแร่ การค้าขาย การเกษตรกรรม หรือเป็นช่างฝีมือ จนกระทั่งจำนวนชาวจีนในเมืองภูเก็ตมากกว่าชาวพื้นเมืองเดิม² ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ต ได้แก่ จีนนอกเกียน จีนแต้จิ๋ว จีนบักกาว จีนไหหลำ จากสถิติปี พ.ศ. 2407 ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองภูเก็ตเพิ่มถึง 7,074 คน โดยแยกออกได้ดังนี้

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹William G. Skinner, Chinese Society in Thailand (New York: Cornell University Press, 1962), p. 10.

²จจร. กท. เล่ม 7 จ.ศ. 1234, "เรื่องราวค่ายให้เรือสยามนุ้บคัมภ้อออกไปรักษาเมืองภูเก็ต

จีนอกเกี้ยน 5,831 คน	เป็นจีนมีบุตรภรรยา	282 คน
	เป็นจีนไม่มีบุตรภรรยา	511 คน
	เป็นจีนลูกจ้าง	1,125 คน
	เป็นจีนจร	713 คน
จีนแค้ว 280 คน	เป็นจีนมีบุตรภรรยา	25 คน
	เป็นจีนไม่มีบุตรภรรยา	41 คน
	เป็นจีนลูกจ้าง	104 คน
	เป็นจีนจร	38 คน
จีนมาขาว 344 คน	เป็นจีนมีบุตรภรรยา	25 คน
	เป็นจีนไม่มีบุตรภรรยา	104 คน
	เป็นจีนลูกจ้าง	135 คน
	เป็นจีนจร	180 คน
จีนไทหล่า 619 คน	เป็นจีนลูกจ้าง	619 คน ¹

จะเห็นว่าชาวจีนที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างทำงานตามเหมืองแร่มากที่สุด รองลงมาเป็นพ่อค้า นายเหมือง ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ยังคงรักษาวัฒนธรรม ความรู้สึกเป็น คนจีนไว้ ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวไว้เมื่อคราวเสด็จ ประพาสเมืองภูเก็ตปี พ.ศ. 2433 ว่า " . . . ภูเก็ตเป็นเมืองใหญ่โต แปรกว่าที่มาเห็น 19 ปีมาแล้วมาก แต่เป็นเมืองจีนมีแต่เจ๊กมาก. . . ลักษณะการสร้างบ้านพัก บ้านค้า หรือ แม้แต่บ้านเจ้าเมืองภูเก็ต (ทัต) ก็เป็นลักษณะแบบจีน. . ." ² ทั้งทรงกล่าวเปรียบเทียบ

¹ กช. ร. 4 กท. เล่ม 30 จ. ก. 1227, ในบอกพระยาตรีสรราชภักดิ์ถึงพระยา ภูเก็ต (28 ธันวาคม 2408) หน้า 237.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร. ๕. 109 (พระนคร: องค์กรคาคูสุสภา, 2507), หน้า 138 - 142.

ตลาดในเมืองภูเก็ตว่าเป็นตึกแถวตลอด 2 ฝาก มีผู้คนหนาแน่นขายของกินเป็นพื้นเหมือนกับสำเพ็งในกรุงเทพฯ¹ และอีก 20 ปีต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสภูเก็ต ทรงเปรียบเทียบตลาดและถนนในเมืองภูเก็ตที่ทรงผ่านว่ารู้สึกเหมือนเดินไปตามถนนทรงวาดในกรุงเทพฯ เพราะถนนทุกสายในตลาดมีตึกแถวสูงทั้งสองฝาก ผู้คนคึกคักมาก เห็นแก่เงินเป็นพื้น² ทั้งทรงกล่าวว่าฝั่งกลางพลเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ส่วนใหญ่ก็เป็นจีน

จากข้อความดังกล่าว เมืองภูเก็ตเป็นที่รวมของกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นการถาวรมากที่สุด จำนวนประชากรต่อเนื่องที่มากเป็นที่สองรองจากเมืองปัตตานี³ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ต อาจแบ่งออกได้เป็น 2 พวก คือ ชาวจีนที่เข้ามาอยู่แล้วไต่ฟงมูนาย ก็ลักข้อมือส่งก็ค้อยู่ในกรมกองต่าง ๆ เช่นเดียวกับคนไทย⁴ อีกพวกหนึ่งได้แก่ชาวจีนที่เพิ่งเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองภูเก็ต เมื่ออยู่เกิน 2 ปี พอถึงปีที่ 3 จะถูกเกณฑ์แรงงาน 1 เดือน หรือเสียเป็นเงินทดแทนคนละ 1 คำลึง (4 บาท)⁵ ชาวจีนที่เสียเงินแทนค่าแรงแล้ว จะมีค้ายูกข้อมือปิดตราประจำครั้ง⁶ เป็นตราประทับนามเมือง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุเสด็จประพาสสมณพล
บักย์ไต้ ร.ศ. 128, หน้า 150.

³ พรหมณี อวนสกุล. "กิจการเหมืองแร่ที่มุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
ของไทย," หน้า 271.

⁴ กจช. ร. 4 กท. เล่ม 9, ว่าด้วยประกาศผูกข้อมือจีน ณ หัวเมือง

⁵ กจช. ร. 4 กท. เล่ม 3, ว่าด้วยให้ข้าหลวง ผู้ว่าราชการผูกข้อมือจีนเรียก
เงินค่าแรง

⁶ เงินที่ร่ำรวยไม่ตองผูกข้อมือ แต่ให้เสียในอัตราคนละ 6 บาทต่อ 3 ปี ซึ่งสูง
กว่าปกติ (อ้างจาก กจช. ร. 4 กท. เล่ม 16, ว่าด้วยให้ข้าหลวง ผู้ว่าราชการเมือง
ผูกข้อมือจีนเรียกเงินค่าแรง)

ทองหนึ่ง และตรารูปดาว¹ เรียกว่าการผูกปี่จีน แต่ถ้าปีใดทางราชการเกณฑ์แรงงาน ชาวจีนเคื่อนครั้ง ชาวจีนที่ไม่มาทำงานราชการก็ต้องเสียเงินค่าผูกปี่คนละ 1 ตำลึง 2 บาท. รวม 6 บาท ถ้าคราวใดเกณฑ์แรงงานชาวจีนคนละ 2 เคื่อน ชาวจีนที่ไม่มาทำงานราชการจะต้องเสียเงินค่าผูกปี่คนละ 2 ตำลึง 8 บาท) การเสียเงินแทนการเข้ามาทำงานราชการของชาวจีนนี้ก็เหมือนกับไพร่ช่วย

ส่วนระเบียบวิธีในการดำเนินการผูกปี่จีน จะอยู่ในความควบคุมของกรมพระคลังสินค้า พระคลังสินค้าจะเป็นผู้จัดข้าหลวงถือดวงตรานามเมืองออกไปเจ้าเมือง กรมการเมือง แล้วเจ้าเมือง กรมการเมืองจะจัดให้นายบ้าน นายอำเภอ มาทำบัญชีรายชื่อเงินที่มีบุตรภรรยา ตั้งบ้านเรือนคงบ้านคงเมือง และเงินลูกค้า เงินจร ในเขตเมืองภูเก็ดยื่นแก่ข้าหลวงและเจ้าเมืองกรมการเมืองมีหน้าที่จัดแจงให้ เจ้าภาษี แขวงกำนัน พันนายบ้าน นำตัวเงินมาให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กำกับการผูกปี่ข้อมือเงิน เรียกเอาเงินค่าแรงเงินคนละ 1 ตำลึง และอีกหนึ่งสลึง เป็นค่ากระดามคินสอดและเบี้ยเลี้ยง แยกห้ามเกิน 1 สลึง²

นอกจากเจ้าเมือง กรมการเมือง มีหน้าที่ทำบัญชียื่นแก่ข้าหลวงแล้ว เมื่อถึงเวลาทำการผูกปี่จีน กรมการเมืองซึ่งใกล้ชิดราชการ ต้องมีหน้าที่ควบคุมดูแลชาวจีนมาผูกปี่โดยทั่วถึงกัน เพราะถ้าปรากฏว่ามีชาวจีนผู้ใดหลบหนี ไม่มารับการผูกปี่ข้อมือหรือทำตัวปี่ปลอมจับได้ปรับ 10 เท่า³ (40 บาท) และยังมีโทษหนัก แต่ถ้ามีผู้ทำตราไปล่อเงินประทุษร้าย

¹ กจช. ร.4 กท. เล่ม 16, ว่าควยให้ข้าหลวง ผู้ว่าราชการเมืองผูกปี่ข้อมือเงิน เรียกเงินค่าแรง

² เรื่องเดียวกัน.

³ มีปรากฏในสารตรา. จากเจ้าพระยามหาเสนา มาถึงเจ้าเมืองกรมการเมืองว่า ". . . เงินสูบเดินไว้เบี้ยที่ผูกปี่แล้วครั้งก่อน . . . ตามบังคับโดยง่ายในครั้งก่อน ในครั้งนี้ให้เสียแค่ 2 สลึง เท่านั้น อีก 1 ตำลึงยกพระราชทานให้เป็นรางวัล . . ." (อ้างจาก กจช. ร.4 กท. เล่ม 21, ว่าควยให้ข้าหลวง ผู้ว่าราชการ เมืองผูกปี่ข้อมือเงิน เรียกเงินค่าแรง)

ปลอมให้ ต้องได้รับโทษลงอาญา 50 ที แล้วส่งตัวไปเป็นตะพุ่นย่ำข้าง¹

อย่างไรก็ตาม จำนวนเงินผูกปี้ที่ได้แต่ละครั้งไม่แน่นอน เนื่องจากการหลบหนี การผูกปี้ของชาวจีน หรือเป็นปีที่กรมกรเงินเข้ามาทำงานน้อย ก็จะได้เห็นได้จากจำนวนเงินผูกปี้ ดังนี้

ตารางที่ 15 แสดงจำนวนชาวจีนและจำนวนเงินผูกปี้ในเมืองภูเก็ตระหว่าง

พ.ศ. 2399 - 2430

	ชาวจีนที่อาศัย ฝั่งภูเก็ต	ชาวจีนที่อาศัย ฝั่งกลาง	เสียคนละ	จำนวนเงิน ภูเก็ต	จำนวนเงิน กลาง
พ.ศ. 2399	892	162	2.5 เหรียญ	2,230	405
พ.ศ. 2402	2,141	151	2.5 "	5,352	377
พ.ศ. 2407	7,074	-	2.5 "	17,685	-
พ.ศ. 2428	8,450	-	2.5 "	20,280	-
พ.ศ. 2430	112	-	2.5 "	280	-

ที่มา กจช. ร.4 กท. เล่ม 13, สารตราคอบเมืองพังงาว่าควยส่งปี้จีน พังงา ภูเก็ต กลาง
 กจช. ร.4 กท. เล่ม 17, คอบเมืองพังงาว่าควยส่งเงินปี้จีน
 กจช. ร.4 กท. เล่ม 29, คอบเมืองภูเก็ตว่าควยส่งเงินผูกปี้จีน
 กจช. ร.4 กท. เล่ม 46, ถึงพระอนุรักษโยธาช้าหลวงให้เร่งเงินผูกปี้จีนเมืองภูเก็ต
 กจช. ร.4 กท. เล่ม 50, ถึงพระสุรินทรามาตย์ช้าหลวงใหญ่เร่งเงินผูกปี้จีนเมืองภูเก็ต

¹กจช. ร.4 กท. เล่ม 21, ว่าควยให้ช้าหลวง ผู้ว่าราชการ ผูกปี้ขอมือจีน
เรียกเงินค่าแรง

จากตารางจำนวนชาวจีนที่อาศัยอยู่ฝั่งภูเก็ตมีมากกว่าฝั่งกลาง เพราะฝั่งภูเก็ตมีการทำเหมืองแร่มาก จำนวนชาวจีนที่เข้ามาอยู่ส่วนใหญ่เป็นกรรมกรเหมืองแร่ จำนวนเงินค่าผูกปี้จากฝั่งภูเก็ตจึงมีมาก

นอกจากนี้ในการผูกปี้จีน ยังมีชาวไทยที่สูบฝิ่น ไว้หางเปียเหมือนจีน เนื่องจากมีพระราชบัญญัติห้ามคนไทยสูบฝิ่น ถ้าใครต้องการสูบฝิ่นต้องแปลงเป็นกนจีน โดยการไว้หางเปียเช่นเดียวกับชาวจีน¹ ซึ่งชาวไทยเหล่านี้จะต้องทำการผูกปี้ด้วย โดยคนไทยที่เคยสักหมายหมูแล้ว มาหลบหนีแปลงเป็นจีนเพื่อสูบฝิ่น จะต้องเสียปี้ละ 1 ตำลึง 2 บาท และค่าฎีกา 1 ตำลึง 2 บาท ส่วนคนไทยที่ยังไม่ได้สัก เสียปี้ละ 5 ตำลึง สามปีเสีย 15 ตำลึง ค่าศิคราอีก 3 สลึง²

จำนวนชาวจีนที่แปลงเป็นจีน มีไม่น้อยเท่าใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เข้าใจว่าคงมีมาก โดยเฉพาะในเมืองภูเก็ตซึ่งมีชาวจีนอยู่มาก สามารถซื้อชายฝิ่นได้สะดวก ทำให้ชาวไทยที่ไม่ต้องการรับภาระการส่ง ส่วยหรือเกณฑ์แรงงานแปลงเป็นจีนจำนวนมาก³

แสดงว่าการผูกปี้ชาวจีนแต่ละครั้งมีความยุ่งยากจากการที่ชาวจีนหลบหนี และจำนวนเงินที่ได้แต่ละครั้งไม่แน่นอน รวมทั้งมีชาวไทยที่แปลงมาเป็นจีนอีก ทั้งนี้ในระยะ

¹ กช. ร. 4 กท. เล่ม 16, ว่าด้วยตั้งข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ ผูกปี้ชื้อมือจีนเรียกค่าแรง

² เรื่องเดียวกัน.

³ ชาวไทยที่แปลงเป็นจีน และยอมปฏิบัติตามการผูกปี้ทั้งกล่าว บางครั้งจะมีการลดจำนวนผูกปี้ลงเพื่อเป็นรางวัล เพราะความซื่อตรงในครั้งก่อน ดังปรากฏในสารตราว่า ". . . พวกไทยสูบฝิ่น ถ้าครั้งที่แล้วเสีย 15 และ 1 2 ความประกาศ . . . เป็นผู้ทำคามโดยง่าย ไม่คิดออก ๆ แอศ ๆ . . . ในครั้งนี้ให้ลดเสียเพียง 5 เท่านั้น อีก ¹⁰ ยกพระราชทานให้เป็นรางวัล เพราะความซื่อตรงในครั้งก่อน

ที่พระยาภูเก็ทโลทเทศรารักษ์ (ลำควน) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ทอยู่ ได้เคยปรึกษากับจีน
หัวหน้าในเมืองภูเก็ทให้ผูกปี้จากก้อนดิน โดยเพิ่มก้อนละ 92 เซนท. หรือเป็นทึบเพิ่มอีก
ทึบละ 37 เหยียญ¹

ส่วนวิธีการเก็บเงินค่าผูกปี้ในก้อนดินนี้ เป็นหน้าที่ของพนักงานจะเก็บเพิ่มจากเงิน
ที่รับเงินไปจำหน่าย ดังปรากฏในรายงานจำนวนเงินค่าผูกปี้ของข้าหลวงใหญ่ใน พ.ศ. 2432 .

ตารางที่ 16 รายงานจำนวนเงินค่าผูกปี้เมืองภูเก็ท พ.ศ. 2432

เงินที่รับเงินมาจำหน่าย	จำนวนทึบ	เสียค่าผูกปี้ทึบละ 37 เหยียญ	คิดเป็นเงินค่าผูกปี้ (เหยียญ)
หลวงอรามสาครเขตยี่หอเงินเซ่ง	4	37 เหยียญ	148
จีนเจียซันยี่หอเฮงโฮ	22	37 "	814
จีนตันเหลกยี่หอสินฮัฮาก	11	37 "	407
จีนอองเลี้ยหอเฮียมอัน	79	37 "	2,923
จีนตันเลี่ยนกยี่หอฮัน	2	37 "	74
จีนตันจียี่หอเงินจุมทอง	1	37 "	37
จีนชทายยี่หอเตกวาน	9	37 "	333
จีนตันยงยี่หอเงินจุน	1	37 "	37
จีนแตชวณยี่หอเตกฮาก	3	37 "	111
จีนตันเอี้ยวยี่หอเงินตัน	3	37 "	111
จีนชหิมยี่หอทองวนฮาก	1	37 "	37
จีนตันหุง	46	37 "	1,702
จีนตันฮอน	15	37 "	555
โรงภาษีเงิน	66	37 "	2,442

ที่มา กจช. ร.5 ม.2.12ก/7, ข้าหลวงใหญ่รายงานจำนวนเงินค่าผูกปี้เงิน

¹กจช. ร.5 กท. เล่ม 40, ตอบพระอนุรักษโยชชาข้าหลวงและพระยาภูเก็ท
ให้เจ้าภาษีเงินเรียกเงินค่าแรงผูกปี้ในก้อนดิน; กจช. ร.5 กท. เล่ม 46, ถึงพระอนุรักษ
โยชชาข้าหลวงให้ผูกปี้เงินเมืองภูเก็ทเก็บเรียกค่าแรงในทึบดิน

จากตารางดังกล่าว การเก็บเงินค่าผูกปี้โดยคิดเพิ่มอยู่ในราคาที่ดินที่จะขายให้แก่ชาวจีน เพราะชาวจีนส่วนใหญ่ที่เข้ามาเป็นกรรมกรนั้นนิยมการสูบฝิ่น รัฐบาลเห็นว่าการเก็บโดยคิดเพิ่มราคาที่ดิน ทำให้ได้จำนวนเงินแน่นอน และไม่ต้องตั้งกรมการเพื่อทำการผูกปี้ข้อมือเงินด้วย

อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานปรากฏโดยตลอดว่าการเก็บค่าผูกปี้ในเมืองภูเก็ต ปี้โคเก็บโดยใช้วิธีโค และได้จำนวนเงินมากน้อยเพียงใด

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองภูเก็ตนั้น ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเฉพาะของตน ซึ่งคล้ายคลึงกับชาวจีนในเมืองปิ่นมิงมาก ในด้านการสร้างที่อยู่อาศัย การตกแต่งบ้านเรือน การจัดการศึกษา¹ รวมทั้งการแต่งกายและการรับประทานอาหาร ยังคงเป็นลักษณะเฉพาะแบบสังคมจีนจนถึงทุกวันนี้ วัฒนธรรมเฉพาะของชาวจีนนั้น ยังมีอิทธิพลต่อสังคมและชุมชนต่าง ๆ ของราษฎรไทยทั่วไปในเมืองภูเก็ตด้วย ดังจะเห็นได้จากมีราษฎรไทยเข้าร่วมสังคมแบบจีน เช่น แต่งกาย ไว้ผม สูบฝิ่น เล่นการพนัน แบบชาวจีน² การละเล่นตามแบบอย่างจีนด้วย³

อย่างไรก็ตาม ชุมชนชาวจีนในเมืองภูเก็ตเข้าได้เป็นอย่างดีกับสังคมของชาวพื้นเมือง ที่เห็นได้ชัดก็สืบเนื่องมาจากการแต่งงานกับหญิงไทย ทั้งนี้เพราะชาวจีนส่วนใหญ่ที่เข้ามาทำเหมืองแร่เป็นชายหนุ่ม การที่แต่งงานกับหญิงไทยเป็นผลดีต่อชาวจีนเอง ทำให้มีโอกาสเข้าสมาคมในสังคมไทย และเป็นการเพิ่มความสะดวกในการประกอบอาชีพของ

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู, หน้า 129.

²กจร. ร.4 กท. เล่ม 10, ประกาศผูกปี้ข้อมือเงิน ณ หัวเมือง

³พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128, หน้า 79.

ชาวจีน โดยภรรยาจะเป็นผู้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย เมื่อแต่งงานแล้วชาวจีนก็สามารถรับและปฏิบัติตามแบบวัฒนธรรมไทย ลูกจีนที่เกิดจากชายจีนและหญิงไทยในรุ่นแรก แม้จะรักษาวัฒนธรรมจีนไว้บ้าง อาทิ การแต่งกายไว้เปื้อนแบบจีน แต่ได้รับการอบรมสั่งสอนจากทางฝ่ายมารดา ซึ่งเป็นชาวไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณกษัตริย์เธอ ทรงกล่าวไว้ว่า

"... เพราะเหตุที่ไทยถือพระพุทธศาสนาร่วมกับจีน ลูกจีนที่เกิดในเมืองไทย ถ้าเป็นชายก็คงความเป็นจีนตามอย่างพ่ออยู่เพียงชั่วอายุหนึ่ง หรือสองชั่วอายุก็กลายเป็นไทย แต่ลูกผู้หญิงเป็นไทยไปสามแม่ตั้งแต่ชั่วอายุแรก"¹ ชาวจีนใช้เวลาเพียงสามชั่วอายุคน ก็สามารถเข้าถึงคนไทยได้อย่างสมบูรณ์ เหลือสังคมจีนแต่อยู่เพียงชนกลุ่มน้อย ซึ่งเป็นชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามา หรือชาวจีนที่ร่ำรวยมาก ๆ ในเมือง ซึ่งต้องการรักษาวัฒนธรรมแบบจีนไว้ โดยการจ้างครูมาสอนภาษาจีนและวัฒนธรรมจีนให้ลูกเป็นส่วนตัว รวมทั้งยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมจีน² เป็นต้น

ชุมชนชาวจีนจึง เป็นกลุ่มคนใหม่ในสังคมซึ่งชาวจีนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเมือง เป็นผู้เชื่อมทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างชนชั้นปกครอง และราษฎรสามัญ ชาวจีนเชื่อมช่องว่างโดยการแต่งงาน และได้รับเป็นเจ้าของที่ดินนายอาคาร หรือพ่อค้าคนกลาง นำผลผลิตเกษตรกรรมของราษฎร เข้ามาบริกาการผู้อุปโภคบริโภคในหัวเมือง ส่วนชาวพื้นเมืองทั่วไปอาศัยอยู่ตามชนานเมือง ยังคงมีการเก็บร่อนแร่แบบเก่า และทำการเพาะปลูกบ้าง การเกิดสังคมแบบจีนในเมืองภูเก็ต จึงเป็นสัญลักษณ์ของธุรกิจการค้า การทำเหมืองแร่ ภายในเมืองซึ่งขยายตัว อาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะสังคมตามเมืองใหญ่ ๆ ทั่วไป

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณกษัตริย์เธอ (พระนคร: คลังวิทยา, 2494), หน้า 260.

² บัณฑิตกา เรื่องระพี, "บทบาทชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมคอนตันรัตน-โกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 50.

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชาวจีนอพยพเข้าไปทำมาหากินกันมาก ๆ¹

ข. การพัฒนาคุณภาพการศึกษา การขยายตัวทางเศรษฐกิจมีส่วนผลักดันให้ต้องจัดการศึกษาในเมืองภูเก็ตควบคู่ไปด้วย เพราะจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะชาวจีน การจัดตั้งโรงเรียนให้ราษฎรมีความรู้ทั่วถึง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยการพัฒนาบ้านเมืองให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น ดังปรากฏในจดหมายของพระยาพิพิธโกษา ข้าหลวงใหญ่หัวเมืองชายทะเลตะวันตก กราบทูลกรมพระยาคำรงราชานุภาพเกี่ยวกับการจัดการศึกษาแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันตก โดยเสนอให้ตั้งโรงเรียนที่เมืองภูเก็ตเป็นแห่งแรกใน พ.ศ. 2438 เพราะเมืองภูเก็ตมีความเจริญทางเศรษฐกิจมากที่สุด ถึงข้อความตอนหนึ่งว่า

ช่วยในหัวเมืองมณฑลฝ่ายตะวันตก แต่เดิมมายังหาไม่มีโรงเรียนหนังสือไทยไม่
ที่เด็กได้เล่าเรียนกันอยู่ตามวัดบ้าง บ้านบ้าง วิธีเรียนนั้น ก็เรียนตามหนังสือ
เรื่องต่าง ๆ ถ้าใครเรียนตามแบบเรียนหลวงไม่ เพราะอาจารย์ที่จะเป็นครูสอน
ไม่มี ชาวพระพุทธรเจ้าเห็นกลัวเกล้าว่า ในชั้นแรกควรที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่
เมืองภูเก็ตสักคำลหนึ่ง เพื่อบุตรกรมการ ราษฎรจะได้เล่าเรียน ถูกรับรู้พระ
พุทธรเจ้าเขามารับราชการ ณ กรุงเพทฯ เมื่อปีศก 114 ชาวพระพุทธรเจ้าโคชวณ
นายเที่ยงซึ่งเป็นคนเคยได้เล่าเรียนหนังสือไทยและภาษามคธ ออกไปเป็นครู และ
ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนขึ้น ที่ศาลามงคณิมิตร . . .²

จะเห็นว่าการศึกษาในเมืองภูเก็ตก่อนปี พ.ศ. 2438 ยังเป็นแบบโบราณ คือ
ใช้วัดและบ้านเป็นสถานที่เรียนเท่านั้น สำหรับวัดจะมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษาให้กับเด็ก
ที่เป็นศิษย์วัด แต่ก็ยังมีปัญหาว่าพระสงฆ์ที่สอนมีน้อย และไม่สามารถบังคับให้เด็กที่อยู่ในวัย

¹การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตนี้ ยังทำให้เกิดชุมชนของชาวตะวันตก
และชาวอินเดียนในเมืองภูเก็ตด้วย แต่ไม่ปรากฏเป็นกลุ่มใหญ่ เช่นกลุ่มของชาวจีน

²กษ. ร.5 ค. 14.4ก/25, จดหมายพระยาพิพิธโกษากราบทูลกรมหมื่นคำรง
ราชานุภาพ ที่ 291/924 (5 กันยายน ร.ศ. 115)

เล่าเรียนไปเล่าเรียนได้ และประการสำคัญจำนวนวัดในเมืองภูเก็ตมีน้อยด้วย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2438 จึงมีการตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมงคลนิมิตร มีครูเป็นผู้สอนร่วมกับพระสงฆ์ วิธีการที่ใช้ยังคงเป็นแบบโบราณ ซึ่งยังล้าหลังอยู่ เพราะปรากฏว่าปี พ.ศ. 2439 มีคนมาเรียนเพียง 28 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุตรกรมการในเมืองภูเก็ต¹

แม้ว่าการศึกษจะเป็นสิ่งสำคัญมากก็ตาม ปรากฏว่าการจัดการศึกษาในเมืองภูเก็ตได้เริ่มต้นอย่างแท้จริง เมื่อรัฐบาลประกาศจัดการศึกษาหัวเมือง ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) มีคณะสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษา พระเจ้านองยาเชอกรมหลวงวชิรญาณวโรรสทรงเป็นผู้บังคับบัญชา ปรากฏว่าการจัดดำเนินการศึกษาตามหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเมืองภูเก็ต ไม่สามารถดำเนินงานได้ก้าวหน้านัก เพราะขาดเงินงบประมาณโดยเฉพาะ ต้องใช้เงินบำรุงเมืองจ่ายเงินเดือนครู เดือนละ 4 - 10 บาท ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เป็นข้าหลวงใหญ่จึงได้เก็บค่าเล่าเรียนคนละ 1 บาทต่อเดือน² ซึ่งการจัดการศึกษาแบบใหม่นี้ก็ไม่สามารถจัดให้ทั่วถึง ดังรายงานว่าปี พ.ศ. 2450 มีโรงเรียนในเมืองภูเก็ตเพียง 5 โรงเรียน มีครู 7 คน³

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2450 ทางรัฐบาลจึงได้จัดส่งพระไพศาลศิลปศาสตร์ เจ้ากรมการศึกษา กระทรวงธรรมการ พร้อมด้วยคณะออกไปสำรวจสภาพการศึกษา เพื่อจะทำรายงานเสนอรัฐบาลถึงความจำเป็น และวิธีการจัดการศึกษาในเมืองภูเก็ตและเมืองอื่น ๆ ให้เรียบร้อย โดยเฉพาะในเมืองภูเก็ต เสนอว่าเป็นดินแดนที่สามารถติดต่อกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษสะดวกที่สุด ราษฎรทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายกันเป็นประจำ การที่จะไม่ให้ราษฎรฝ่ายเราเสียเปรียบ จำเป็นต้องจัดการศึกษาให้มีความรู้กว้างขวางเทียบเทียมมลายู

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กจร. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 15 ร.ศ. 116, หน้า 333 - 334.

³ กจร. ร. 5 ศ. 12/50, รายงานการจัดการศึกษามณฑลภูเก็ต ร.ศ. 126 ของพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ที่ 7/259 (10 เมษายน ร.ศ. 127)

จะเป็นการลดข้อแตกต่างระหว่างราษฎรซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน เป็นการป้องกันมิให้อังกฤษถือโอกาสเข้าแทรกแซงได้ อีกประการหนึ่งในเมืองภูเก็ตมีราษฎรที่เป็นชาวจีนมากถว้ราษฎรไทย และรัฐบาลมีนโยบายที่พึงพาอาศัยคนจีนพัฒนาเศรษฐกิจ การที่มีชาวจีนผลัดเปลี่ยนเวียนกันเข้ามาก่อปัญหาทางกานชาดแคลนแรงงาน ถ้ารัฐบาลสามารถให้คนจีนเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งเป็นหลักฐานกลายเป็นพลเมืองไทยโดยสมบูรณ์ จะเป็นการแก้ปัญหาคารชาดแคลนแรงงานในการทำเหมืองแร่ ทำให้เศรษฐกิจกานเหมืองแร่ไม่กระทบกระเทือน ประการสำคัญในระยะนั้นเกิดปัญหาลูกจีนที่เกิดในไทย ซึ่งเรียกตัวเองว่า "มะป๋า" เมื่อเป็นชายและ "ย่าหย่า" เมื่อเป็นหญิง ซึ่งกระทำตัวเป็นจีนแท้ก็ไม่ใช่ไทยแท้ก็ไม่เชิง¹ การจัดการศึกษาที่เหมาะสมจะสามารถช่วยพวกจีนเหล่านี้ให้กลายเป็นไทยได้ หลังปี พ.ศ. 2450 จึงได้มีการปรับปรุงการจัดตั้งโรงเรียนไทย และการจัดตั้งโรงเรียนจีนขึ้น

การปรับปรุงการจัดตั้งโรงเรียนไทย การศึกษาที่จัดแผนใหม่ตามประกาศการเล่าเรียนหัวเมือง ร.ศ. 117 ยังมีข้อบกพร่อง โดยเฉพาะการขาดแคลนงบประมาณไม่สามารถจัดตั้งโรงเรียนและจ้างครูเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการเผยแพร่การศึกษากระจายไปสู่ประชาชนได้ทั่วถึง เพราะโรงเรียนที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่อยู่ในตัวเมือง ราษฎรที่อยู่ห่างไกลไม่มีโอกาสเข้าเรียนหนังสือตามระบบโรงเรียน พระไพศาลศิลปศาสตร์ เจ้ากรมการศึกษา จึงได้ทำโครงการศึกษาขึ้นใหม่ เช่น ตามวัดที่อยู่ห่างไกลทั่วไป ถ้าเป็นไปได้ให้จัดสอนชั้นมูลศึกษา ในเขตตัวเมืองหรืออำเภอจัดสอนชั้นประถมศึกษา ถ้าเป็นเขตที่ว่าการมณฑล ในเมืองภูเก็ต ซึ่งมีพ่อค้า นายเหมือง สามารถอุทิศทุน ให้ตั้งโรงเรียนมัธยม ส่วนเงินทะนุบำรุงการศึกษาทั้งในวัดและโรงเรียนที่จัดสร้าง ได้มาจากงบประมาณที่จัดสรร และเงินบริจาคต่าง ๆ²

¹สุนทร หิรัญวงศ์, "สภาพการณ์ในช่วงการปฏิรูปมณฑลภูเก็ต...", หน้า 310-311.

²กจช. ร.5 ศ. 12/50, รายงานการจัดการศึกษาในมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 126

ของพระไพศาลศิลปศาสตร์ ที่ 7/259 (10 เมษายน ร.ศ. 127)

การจัดตั้งโรงเรียนจีน การศึกษาของคนจีนก่อนมีการจัดตั้งโรงเรียนจีนนั้น มีการศึกษาจาก 3 แห่ง

1. สอนกันตามบ้าน โดยบิดามารดาของเด็กที่มีฐานะดีจะจ้างครูจีนมาสอน
2. สอนตามศาลเจ้า โดยมีผู้ดูแลศาลเจ้า (เฮียงกง) เป็นผู้สอนด้วยวิธีใช้ คัมภีร์สี่ธรรมเก่า ๆ และการสอนโดยการเล่านิทานประเภทวรรณคดี หรือเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จีนให้เด็ก ๆ ฟัง การสอนแบบนี้ผู้สอนจะสอนด้วยภาษาจีนล้วน ๆ สำหรับศาลเจ้าเรียนแล้วแต่ผู้ปกครองจะให้ อาจเป็นเครื่องอุปโภคหรือบริโภค
3. ให้ไปเรียนที่ประเทศจีนหรือปิ่นัง เพื่อให้บุคคลที่ไปเรียนเป็นผู้มีการศึกษาอย่างจีนแท้ ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่ร่ำรวย¹ โดยเฉพาะในเมืองภูเก็ต ศึกษากับปิ่นัง ไค้สะควักที่สุด พ่อค่านายเหมืองนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนจีนในปิ่นังมาก ปรากฏว่าก่อนที่จะมีการอนุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนจีนในเมืองภูเก็ตปี พ.ศ. 2455 ก็มีชาวปิ่นัง เชื้อสายจีนเข้ามาตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีนในเมืองภูเก็ต โดยมีเศรษฐีชาวจีนในเมืองภูเก็ตรับอุปการะ²

พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ใ้ต้นำความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้น พิจารณาให้จัดตั้งโรงเรียนจีน ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐ์เข้าใจเรื่องนี้ดี เพราะตัวท่านอยู่ในครอบครัวเชื้อสายจีน ทั้งท่านเองก็ไม่มีโอกาสรับการศึกษแบบไทย ทำให้ไม่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ และข้าราชการพ่อค้า ในเมืองภูเก็ตที่เป็นจีนหรือเชื้อสายจีนก็มีอยู่มากที่ไม่ได้รับการศึกษาคตามแบบโรงเรียนไทย ทางราชการจึงมักประสบปัญหาที่บุคคล

¹กรมวิสามัญศึกษา, "โรงเรียนราษฎร์เพื่อสอนภาษาจีน," เอกสารกรมวิสามัญศึกษา ฉบับที่ 7, หน้า 3.

²สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารและสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรเสนาบดี, สาส์นสมเด็จ เล่ม 7, หน้า 29.

เหล่านั้นไม่สามารถเข้าใจกฎระเบียบนัก

ในที่สุกสม เค็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า ไม่ควรห้ามตั้งโรงเรียนจีน เพราะจะทำให้ต่างประเทศทำได้ เนื่องจากทั่วโลกต่างก็ยอมรับว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็น ซึ่งอังกฤษก็ยอมให้มีการตั้งโรงเรียนจีนในป็นังได้ อีกประการหนึ่ง ถ้าห้ามมิให้ตั้งโรงเรียนจีน อาจทำให้ชาวจีนไม่พอใจ ก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นได้¹ รัฐบาลจึงตกลงให้จัดตั้งโรงเรียนจีนขึ้นในเมืองภูเก็ตครั้งแรกในปี พ.ศ. 2455 และการจัดการศึกษาเพื่อตั้งโรงเรียนในครั้งนี้ รัฐบาลได้ให้การอุปการะโดยอนุญาตให้ใช้ที่ดินเก่าของพวกอั้งยี่ที่รัฐบาลยึดไว้ครั้ง เกิดจลาจลให้ปรับปรุงเป็นโรงเรียนจีน ทั้งได้วางระเบียบการควบคุมโรงเรียนจีนขึ้น ดังนี้

1. ให้โรงเรียนจีนที่จัดตั้งขึ้นมาสุดจกทะเบียนเหมือนกับโรงเรียนอื่น ๆ ที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น
2. ให้คณะกรรมการโรงเรียนจีน และพ่อค้านายเหมืองที่ออกเงินค่าใช้จ่ายให้กับโรงเรียน มีหน้าที่จัดการบริหารโรงเรียน
3. มิให้โรงเรียนจีนสอนหรือใช้หนังสือเรียนที่จะทำความเสียหายให้กับประเทศ
4. การรับเด็กนักเรียนต้องรับทั้ง เด็กลูกหลานจีนและเด็กไทยเข้าเรียนเหมือนกัน และการสอนต้องสอนทั้งภาษาไทยและภาษาจีน¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2461 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ เพื่อวางระเบียบการดูแลให้รัดกุมขึ้น ซึ่งลักษณะของการควบคุมโรงเรียนจีนตาม พ.ร.บ. ปี 2461 นี้ พอจะสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สาส์นสมเด็จ เล่ม 3, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

1. โรงเรียนที่จัดตั้งอยู่แล้ว ครูที่สอนจะต้องพิสูจน์ได้ว่ามีความรู้ภาษาไทยพอที่จะพูด อ่าน และเขียน เพื่อประโยชน์ในการสอนและอบรมนักเรียนได้
2. ผู้จัดการ โรงเรียนต้องสอนนักเรียนให้อ่านเขียน เข้าใจภาษาไทยได้คล่องแคล่ว รวมทั้งปลูกฝังความจงรักภักดีต่อประเทศ ด้วยการสอนให้เข้าใจหน้าที่พลเมืองดี
3. กำหนดให้โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นใหม่ แจ้งความจำนงให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการทราบภายใน 2 เดือน เป็นอย่างน้อย¹

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติที่ใช้ควบคุมโรงเรียนจีน ตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2461 กระทรวงธรรมการมีความมุ่งหมายควบคุมครูโรงเรียนจีน มิให้เป็นจีนมากเกินไป พยายามกีดกันคนจีนแท้ ๆ ที่พูดภาษาไทยไม่ได้ มิให้สอนในโรงเรียน ทั้งเด็กจีนที่จะเข้าเรียนต้องเปลี่ยนชื่อเป็นไทย ซึ่งทำให้คนจีนต้องขวนขวายปรับปรุงตัวเองให้เป็นคนไทยมากขึ้น และปรากฏว่าการตั้งโรงเรียนจีนในระยะหลัง ๆ มีเพิ่มขึ้นอย่างแพร่หลาย โดยชาวจีนในเมืองภูเก็ตเป็นผู้ตั้งขึ้นเอง ดังเช่น โรงเรียนคณิศรนิชวิทยาคม เป็นของพระอร่ามสาครเขตร (ตันเพ็กฮวด)² ซึ่งสามารถชักจูงให้ชาวจีนส่งบุตรหลานของตนเรียนในเมืองภูเก็ตมากขึ้น แต่ผู้มีฐานะดีเป็นจำนวนมากในเมืองภูเก็ต ยังนิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อที่ป็นัง เพื่อให้เป็นผู้มีความรู้กว้างขวางมากขึ้น

ดังนั้นผู้ที่จะมาทำการปกครองดูแลมณฑลภูเก็ต ซึ่งต้องมีความรู้สูง กังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึง การจัดหาผู้ปกครองไปบริหารมณฑลภูเก็ตว่า " . . . คนภูเก็ตเป็นคนหนึ่งไม่เข้าเรื่อง ไว้ตัวเป็นคนนี้ยังอยู่เสมอ . . .

¹"พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461," ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 35,

หน้า 113 - 116.

²จช. ร.5 ศ. 12/50, รายงานการศึกษามณฑลภูเก็ต ร.ศ. 126.

เห็นว่าควรจะต้องหากคนที่มีความรู้พอที่จะได้รับพวกนั้นให้อยู่ได้ . . .¹ ผู้ที่จะมาปกครองเมืองภูเก็ต จึงไม่เพียงแต่จะคงปฏิบัติราชการที่เท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้มีความรู้กว้างขวางเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่เสมอ²

ค. การจัดกันสาธารณูปโภค การจัดสาธารณูปโภคเป็นแรงผลักดันโดยตรงจากการขยายตัวของเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ต เนื่องจากมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จำเป็นต้องมีสาธารณูปโภคให้เหมาะสมด้วย ซึ่งการจัดสาธารณูปโภคที่สำคัญ คือ

- การจัดการคมนาคมสื่อสาร
- การจัดสาธารณสุข
- การจัดสุขาภิบาล

1. การจัดการคมนาคมสื่อสาร การคมนาคมสื่อสารภายในเมืองภูเก็ต ก่อนสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เป็นไปอย่างลำบากมาก. เส้นทางติดต่อกภายในเมืองต้องใช้ทางเกวียน ส่วนการติดต่อกระหว่างเมือง ส่วนใหญ่เป็นทางเรือและไม่สะดวก ทางคมนาคมที่ไม่สะดวกเช่นนี้ เป็นที่โจมตีจากหนังสือพิมพ์หัวเมืองมลายูหลายครั้ง เช่นหนังสือพิมพ์ปีนังกาเซ็ท (The Penang Gazette) ได้ลงบทความของนักเขียนชื่อ นายเมโรวด์ ฟรอสต์ (Mr. Meadows Frost) กล่าวว่าถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลจะต้องจัดสรรเงินงบประมาณจากรายได้แผ่นดินมาทำนุบำรุงเส้นทางคมนาคม และสาธารณูปโภคอื่น ๆ อย่างรีบด่วน³ เพราะกิจการเหมืองแร่ในเมืองภูเก็ตทำให้เศรษฐกิจขยายตัว ควรจะนำรายได้

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กจร. สบ. 2. 28/29, บันทึกความทรงจำการสนทนากับพ่อค้ามณฑลภูเก็ตของจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต. (มกราคม 2473)

³ กจร. ร. 5 น. 53/5, จดหมายของกรมหลวงเทววงษ์โรปกการถึงกรมขุนสมมทอมรพันธ์ แนบสำเนาของนายเวสเทนการ์ด (Mr. Jens J. Westengard)

มาสร้างเส้นทางคมนาคมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจต่อไป¹ แต่การสร้างเส้นทางคมนาคมต้องใช้งบประมาณมาก รัฐบาลไม่สามารถจะสร้างได้อย่างทั่วถึง ต้องอาศัยความสามารถของผู้ปกครอง ซึ่งในสมัยที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ได้หาทุนนอกงบประมาณ จากการใช้ข้อบังคับใน พ.ร.บ. การทำเหมืองแร่ ให้เป็นประโยชน์ กล่าวคือ หมวดที่ 9 ว่าด้วยการทำเหมืองแร่ และหมวดที่ 10 ว่าด้วยทางน้ำ ได้บังคับไว้ว่าถ้าเหมืองแร่นั้น ๆ ทำให้เกิดความเสียหายแก่สาธารณสมบัติ เช่น ถนนและทางน้ำ ก็บังคับให้ผู้ขอทำถนนหรือขุดทางน้ำแทนของเดิมเสียก่อน ถ้าอยากลงมือทำเหมืองเร็ว ก็มักจะขอจ่ายเป็นเงินให้ทางข้าหลวงเทศาภิบาลไปทำการเอง แม้จะเรียกเป็นจำนวนเงินสูงก็ไม่รังเกียจ เงินดังกล่าวเรียกว่าเงิน "คอมเมนเซชัน" เมื่อนำไปซ่อมบำรุงถนนและทางน้ำในเขตเหมืองแร่ของผู้ที่เสียเงินแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้นำเงินที่เหลือไปสร้างถนนอื่น ๆ ที่ติดต่อกันภายในเมืองและระหว่างเมืองหลายสาย³

ส่วนการสื่อสารทางโทรเลขโทรทัณฑ์ติดต่อกันได้ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยติดต่อกันเมืองป็นัง⁴ เพราะไม่มีการติดต่อดสื่อสารโดยตรงกับเมืองภูเก็ตในขณะนั้น และปรากฏว่ามี พ.ศ. 2456 เปิดบริการขนานติระหว่างเมืองภูเก็ตกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเป็นครั้งแรกได้⁵

นับว่าการจัดการคมนาคมสื่อสารในเมืองภูเก็ตเป็นไปอย่างล่าช้ามาก มีการริเริ่มมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่จัดทำอย่างแท้จริงในสมัยรัชกาลที่ 6 ในแง่นี้กล่าวได้ว่า

¹ คุรุยาละเอียบค.ในมทที่ 3 หัวข้อการปรับปรุงการคมนาคม.

² คอมเมนเซชัน เพี้ยนมาจาก Compensation

³ B.P.P. 3/25, Diplomatic and Consular Reports 1913.

⁴ กจร. ร.6 คค.4/12, เรื่องเห็นควรจะให้มีเรือกลไฟหรือเรือยนต์รับส่งไปรษณีย์โทรเลขและคนโดยสาร (17 พฤษภาคม - 8 พฤศจิกายน 2455)

⁵ กจร. ร.6 คค.4/5, ใช้ไปรษณีย์และโทรเลขขนานติในที่ต่าง ๆ

รัฐบาลให้ความสนใจต่อการพัฒนากิจกรรมที่เป็นพื้นฐานโครงสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจน้อย
 ทั้ง ๆ ที่เมืองภูเก็ตมีรายได้ให้แก่รัฐบาลกลางเป็นจำนวนมาก เพราะรัฐบาลได้นำเงิน
 จากส่วนภูมิภาคไปใช้ในการพัฒนาประเทศทางส่วนกลาง เป็นส่วนใหญ่

2. การจัดการสาธารณสุข ก่อนการตั้ง โรงพยาบาลแห่งแรกในเมืองภูเก็ต
 ปี พ.ศ. 2434 การรักษาพยาบาลทั้งหมดเป็นแบบแผนโบราณ มีพระสงฆ์และแพทย์แผน
 โบราณเป็นผู้รักษา ถ้าเป็นโรคไม่ร้ายแรงมาก พอจะรักษาได้บ้าง เช่น โรคแผล
 (Plaque) เกิดจากน้ำสกปรกซึ่งเป็นกันมากในขณะนั้น ดังปรากฏว่าปี พ.ศ. 2450
 กุฉิจีนเมืองภูเก็ตเป็นโรคนี้ 59 คน¹ เสียชีวิตถึง 54 คน แต่ถ้าเป็นโรคร้ายแรง เช่น
 อหิวาตกโรค หรือไข้ทรพิษแล้ว ไม่มีทางป้องกันและรักษาเลย ปีหนึ่ง ๆ ตายเป็นจำนวน
 มาก² ทางแก้ไขที่ดีที่สุดของราษฎรในขณะนั้นคือหนีจากแหล่งที่พักอาศัยอยู่ ทั้งนี้จะเห็น
 ได้จากการเกิดไข้ทรพิษปี พ.ศ. 2424 ว่า " . . . เดือนเก้าเกิดไข้ทรพิษ พวกไทยแขก
 ถึงแก่กรรมเป็นจำนวนมาก ถึงเดือนยี่ ยังป่วยอยู่ ทำให้ราษฎรหนีไปอยู่พังงา ตะกั่วทุ่ง
 ผู้คนจึงน้อยลงมาก . . . " ³

แสดงว่าสาธารณสุขยังล่าหลังมาก โอกาสที่ผู้ป่วยจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บมี
 น้อย ราษฎรที่ไม่ป่วยจะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง โดยการอพยพไปอยู่ที่อื่น ซึ่งเป็นผลเสียต่อ
 การพัฒนาหากิน และต่อภาวะเศรษฐกิจของเมืองภูเก็ตที่กำลังขยายตัว จำเป็นต้องให้
 กำลังคนมาก แต่รัฐบาลยังไม่ได้ให้ความสนใจกับสาธารณสุขในเมืองภูเก็ตเท่าที่ควร
 จนกระทั่งมีแรงผลักดันจากอิทธิพลของหัวเมืองมลายู ให้จำเป็นต้องตั้ง โรงพยาบาลขึ้น
 เพื่อรักษาโรคภัยตามแผนใหม่ เพราะปรากฏว่าปี พ.ศ. 2434 มีราษฎรไทยจากเมือง

¹B.P.P. 3/12, Diplomatic and Consular Reports 1910.

²B.P.P. 3/12, Diplomatic and Consular Reports 1911.

³กข. ร.5 ม.2.12/1, โบบอกพระยาภูเก็ตโลหะเทศราชรักรัถถึงสมุหพระกลา-

ภูเก็ท 5 คน เมืองไทรบุรี 17 คน เข้าไปรักษาตัวในโรงพยาบาลเมืองปีนัง ซึ่งทางอังกฤษถือว่าเป็นมณฑลนอกเขตสหราชอาณาจักร เซตเติลเม้นต์ (Straits Settlements) รัฐบาลไทยต้องเสียค่าบำรุงทดแทน แต่พระยาพิชัยโกษา ข้าหลวงหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ขณะนั้นอ้างว่าการเรื่องนี้ไม่มีหลักฐานสิ่งใดซึ่งเป็นที่น่าใจวก เป็นคนเมืองโต¹ จึงได้กอบปฏิเสชกงสุลอังกฤษประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก แต่ก็มิผลให้พระยาพิชัยโกษาคิดจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นที่เมืองภูเก็ต เพราะเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง จะต้องจัดการสาธารณสุขให้ดีเพื่อมิให้กระทบกระเทือนทางเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว ดังจะเห็นได้จากเหตุผลของหวานในการขออนุญาตรัฐบาล ตอนหนึ่งว่า

... ซึ่งวิธีเคนเคาซิลเลอร์ มีหนังสือมาคั้งนี้ก็เพราะที่เมืองภูเก็ตไม่มีโรงพยาบาล ถาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพยาบาลขึ้นในเมืองภูเก็ต ก็เป็นการมีคุณประโยชน์แก่พลเมือง และทหารหลวงในพื้นที่เมืองทั่วไป ถาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แล้ว หมอสำหรับโรงพยาบาลนั้น จะโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปจากกรุงเทพฯ หรือจะไปภูเก็ตฯ ให้จักษุคนพื้นเมืองภูเก็ตก็สุดแต่จะโปรดฯ แต่ในครั้งแรกนี้ คิดควยเกล้าฯ ว่า จะทำแต่พอสมควรก่อน ประมาณเงินที่ใช้อย่างมากที่สุดมีหนึ่ง ไซเงิน 1,800 เหรียญมาเลย และถาช่วยมีอันจะกิน ก็จะต้องคิดคาพยาบาลตามสมควร เหมือนที่เมืองปีนัง . . .²

ในที่สุดรัฐบาลอนุมัติให้จัดตั้งโรงพยาบาลได้ และจัดส่งแพทย์ไปประจำอยู่ที่โรงพยาบาล แต่ปัญหาการปฏิบัติงานของโรงพยาบาลเมืองภูเก็ต คือการขาดเงินงบประมาณที่ใช้ในการซื้อเครื่องมือแพทย์ และยาสำหรับโรงพยาบาล เพราะไม่ค่อยได้รับเงินงบประมาณจากรัฐบาล จะเห็นได้จากในช่วงปี พ.ศ. 2435 - 2438 รัฐบาลได้จ่ายเงินสำหรับโรงพยาบาลไป 1,144 เหรียญ 6 เซนต. ซึ่งเป็นเงินยืมจากภานี้นั้น แสดงว่ารัฐบาลยัง

¹ กจช. ร. 5 ม. 53/11, จกหมายพระยาพิชัยโกษา กรวยเรียนสมุหพระกลาโหม ที่ 2/20 (1 ตุลาคม ร.ศ. 110)

² เรื่องเดียวกัน.

ไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาสวัสดิภาพของประชาชน จนกระทั่ง ในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ได้ปรับปรุงโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตให้เป็นโรงพยาบาลที่ทันสมัยแห่งหนึ่ง โดยนำเงินพิเศษที่ได้รับจากผู้ท่าเหมืองแร่มาใช้ในโรงพยาบาลตามกำลังความสามารถ เช่นในปี พ.ศ. 2453 มีการจัดซื้อเครื่องเอกซเรย์ (X - rays) พร้อมทวยเครื่องกำเนิดไฟฟ้ามาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศไทย¹ และอนุญาตให้หมอแบ็ค (Dr. Back) ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตไปศึกษาวิธีการใช้เครื่องมือ และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ยัง ได้ชักชวนพวกมิชชันนารีในหัว เมืองมลายูที่มีความรู้ทางการแพทย์เข้ามาอยู่ในโรงพยาบาลด้วย

นอกจากพระยารัษฎานุประดิษฐ์จะปรับปรุงโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตแล้ว ได้จัดตั้งโรงพยาบาลสำหรับกุลีจีนในเมืองภูเก็ตด้วย เพราะกุลีที่เข้ามาทำงานส่วนใหญ่ยากจนมักใช้ที่พักกุลีของส่วนรวมเป็นที่พักอาศัยหลัมนอน เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่มีบ้านพักเฉพาะ จำเป็นต้องมีโรงพยาบาลเป็นที่พัก พระยารัษฎานุประดิษฐ์จึงได้ประชุมนายเหมือง ขอรับรองให้นายเหมืองบริจาคออกทุนสร้างโรงพยาบาลได้เป็นผลสำเร็จ ส่วนกุลีจีนจะต้องจ่ายเงินบำรุงโรงพยาบาลจีนเดือนละ 4 อัฐ ด้วย³

จากเอกสารปรากฏว่าในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้พยายามจัดสาธารณสุขในแต่ละตำบล โดยการจัดหาแพทย์ประจำแต่ละตำบล แต่แพทย์สมัยใหม่หาได้ยากมาก พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้ใช้วิธีขอรับรองให้พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ที่มีความรู้ทางการแพทย์แผนโบราณ ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ราษฎร และยังได้ส่งเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนเรื่องสาธารณสุขออกไปแนะนำราษฎรให้รู้จักรักษาความสะอาดร่างกายและบ้านเรือน

¹ กจช. ร.5 ม.53/10, หนังสือกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (8 สิงหาคม ร.ศ. 129)

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช. ร.5 ม.53/10, รายงานราชการมณฑลภูเก็ต ร.ศ. 125

เป็นการป้องกันมิให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้เอาใจใส่ในเรื่องเหล่านี้ ผู้เฝ้าความผิดก็หาอูบายลงโทษทางอ้อม หรือกล่าวทำหนังสือใบบอกตัวเอง โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ช่วยดูแล และในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้ส่งชื่อวัคซีนป้องกันไข้ทรพิษ จากปีนังมาใช้ในเมืองภูเก็ตเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2450 แต่มีอุปสรรคสำคัญคือ ขาดหมอนที่จะใช้ปลูกฝี¹ รัฐบาลจึงแก้ปัญหาโดยให้ข้าหลวงเทศาภิบาล ส่งการไปยังกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ประกาศคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ทางการแพทย์อยู่บ้าง เข้าเป็นแพทย์ประจำตำบล โดยทางรัฐบาลจะออกใบอนุญาตให้ทำการปลูกฝี และจำหน่ายยาหลวง² เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปก่อน สำหรับใช้กาฬโรคนั้นมักจะระบาดเสมอในหมู่กรรมกรจีนที่ท่าเหมือง เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ของพวกนี้ไม่ค่อยสะอาดนัก³ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้มีคำสั่งบังคับออกไป ให้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในกรณีที่เกิดคนอยู่ในความดูแลป่วยเป็นโรคติดคอร้ายแรง ให้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ และนำผู้ป่วยเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลโดยเร็ว มิฉะนั้นจะมีความผิด และยังได้เตรียมการป้องกันโรคระบาดจากกรรมกรจีน ใช้วิธีตั้งสถานีอนามัย (Gurunting Station) หน้าเกาะภูเก็ตเพื่อตรวจเช็คร่างกายกรรมกรจีน โดยได้รับเงินอุดหนุนจากจีนหัวหน้าผู้ทำการขนส่งกรรมกร

อย่างไรก็ตาม มาตรการที่ใช้ป้องกันไม่ค่อยจะได้ผลนัก เนื่องจากเจ้าหน้าที่ความคุมไม่ทั่วถึง ทั้งนี้จะเห็นได้จากรายงานทางการแพทย์ของหมอ แอมเนอร์ ในปี พ.ศ. 2448 ว่าในบรรดาผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลประมาณ 1,182 ราย

¹ กจช. ร.5 ม.53/5, รายงานตรวจราชการมณฑลภูเก็ต ที่ 117/4181 (7 กันยายน ร.ศ. 119)

² หอสมุดตำราพระราชานุภาพ, "รายงานประชุมเทศาภิบาลกระทรวงมหาดไทย, "เทศาภิบาล เล่ม 2 ร.ศ. 126, หน้า 182.

³ กจช. ร.5 ม.53/5, จดหมายพระยารัษฎานุประดิษฐ์กราบทูลกรมหลวงคิรินพระราชานุภาพ (28 ธันวาคม ร.ศ. 120)

มีผู้ป่วยเป็นกาฬโรคเสีย 200 ราย เพราะการจะป้องกันและกำจัดโรคติดต่อจะต้องได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายและเจ้าหน้าที่จะต้องควบคุมดูแลอย่างทั่วถึง จึงจะได้ผลดี

3. การจัดสุขาภิบาล เป็นความพยายามที่จะชักจูงให้ราษฎรในเมืองภูเก็ตเห็นความสำคัญของการรักษาความสะอาด และทำในสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ ทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น โดยให้ราษฎร พ่อค้า นายเหมือง มีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาด และรับผิดชอบในการบำรุงรักษาด้วย เช่น ทางน้ำที่ใช้บริโภคของราษฎร โดยส่วนรวม บังคับให้ระวังมูลคินมูลแร่ มิให้ลงมาทับถมทำให้ดินเขิน หรือเปลี่ยนทางน้ำโดยพลการ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้ขอให้เจ้าภาษีนี้นช่วยบูรณะบ่อน้ำกินน้ำใช้สาธารณะหลายแห่ง¹ เช่น ขอให้เงินเค็ง เจ้าภาษีนี้นช่วยแต่งบ่อน้ำวัดมงคลนิมิตร ซึ่งราษฎรใช้คิมกิน²

สำหรับการจัดตั้งสุขาภิบาลในเมืองภูเก็ตไม่ยากเหมือนหัวเมืองอื่น ๆ เนื่องจากพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้พยายามจัดทาดถนนขึ้นทั่วไป แล้วบังคับให้ราษฎรมาตั้งบ้านตามริมถนน ให้เป็นระเบียบมาตั้งแคบปีที่ท่านเข้ารับตำแหน่ง ดังปรากฏในรายงานการตรวจราชการว่า

สังเกตดูความที่หมอกล่าวว่า ในเมืองภูเก็ตสกปรกมาก จึงทำให้มีโรคภัยไข้เจ็บไม่ใคร่จะหายนั้นก็เป็นการจริง บริเวณตลาดอาวเก้เหนือ บางุ้เหนียวใต้ ริมกำแพงศาลาการมณฑลทิศเหนือ บ้านกรมการ ราษฎร ตั้งอยู่สกปรก บ้าน

¹ ก่อนการสร้างท่อประปา ราษฎรต้องจ้างคนหาบน้ำ และบรรทุกเกวียนมาจากบ่อน้ำกินสาธารณะต่าง ๆ ทำให้ไม่สะดวกไม่ทันตามต้องการและไม่สะอาดนัก ปรากฏว่าปี พ.ศ. 2446 นายขอเตียวลิ้มชาวเมืองภูเก็ตจะขอทำ ก๊อกประปาจากวัดมงคลนิมิตรมาจำหน่ายให้พ่อค้าราษฎรในเมืองภูเก็ต และขอเก็บเงินตามอย่างนี้ถึง แต่รัฐบาลขณะนั้นไม่อนุญาต

² กจช. ร. 5 ม. 53/5, สำเนารายงานตรวจราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (1 พฤศจิกายน - 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 120) แบบมากับหนังสือกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 1193/11205 (17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120)

แช่น้ำดอกเข็ม แช่น้ำเหิน ทั้ง 4 คำบล สกปรกมากที่สุด ให้คัดถนบเสียก่อน แล้วจึงบังคับบีบหรือไปตั้งตามริมถนน เป็นแนวระยะห่างกัน . . .¹

จากข้อความดังกล่าว แสดงว่าการจัดสุขาภิบาลในเมืองภูเก็ต ทำให้การดูแลรักษาความสะอาดทำได้ง่ายและประหยัด พระยารัษฎานุประดิษฐ์จึงได้นำร่างประกาศจัดการสุขาภิบาลในเมืองภูเก็ต ซึ่งมีหลักการและความมุ่งหมายสำคัญในการรักษา ถนน ทางน้ำ อันเป็นสาธารณประโยชน์ เสนอรัฐบาล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณมณี ในหลวงรัชกาลที่ 5 และได้นำแบบอย่างร่างนี้ไปแก้ไข จนประกาศเป็น "พระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล ร.ศ. 127" และภายหลังได้นำแบบอย่างการจัดการสุขาภิบาลในเมืองภูเก็ต เป็นแบบอย่างในการจัดการสุขาภิบาลทั่วประเทศต่อไป²

โดยสรุปแล้วการจัดตั้งสาธารณสุขูปโภคต่าง ๆ ในเมืองภูเก็ต เช่น การจัดการคมนาคม การจัดสาธารณสุข การจัดสุขาภิบาล ล้วนเป็นแรงผลักดันให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในขณะนั้น โดยเฉพาะสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ท่านจัดเส้นทางคมนาคมไปมาอย่างทั่วถึง พร้อมทั้งมีการริเริ่มจัดสุขาภิบาลจนเป็นแบบอย่างไปทั่วประเทศ และได้ปรับปรุงโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตที่ตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2434 ให้เป็นโรงพยาบาลที่ทันสมัยแห่งหนึ่ง แต่มาเสียชีวิตที่หลังสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์พ้นจากตำแหน่งข้าหลวงมณฑลภูเก็ตแล้ว โรงพยาบาลเมืองภูเก็ตก็ทรุดโทรมลงมาก จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตขึ้นมาใหม่ในบริเวณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจข. ร.5 ม.53/5, รายงานการตรวจราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรพันธ์ (17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120)

² กจข. ร.5 ม.2.11/11, รายงานประชุมเทศาภิบาล ปีที่ 12 ครั้งที่ 1 (7 กันยายน ร.ศ. 125)

เขาร้าง ตำบลสามกอง ประมาณค่าใช้จ่าย 30,000 บาท¹ ทรงโปรดให้นำเงินงบประมาณที่จะสร้างสะพานเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา มาใช้สร้างโรงพยาบาลก่อน รวมกับเงินบริจาคของพ่อค่านายเหมือง เมืองภูเก็ท² และโปรดให้มีการแสดงละครเพื่อเก็บเงินบำรุงโรงพยาบาลด้วย และพระราชทานนามโรงพยาบาลว่า วชิรพยาบาล จนกระทั่งปัจจุบันนี้

การเก็บโตของเมืองภูเก็ต การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเมืองภูเก็ตมีผลให้จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จำเป็นต้องจัดสาธารณูปโภคให้สอดคล้องตามภาวะเศรษฐกิจด้วย เพราะว่าเศรษฐกิจขยายตัวเร็วจากกิจการเหมืองแร่³ จึงมีค่านสาธารณูปโภคมากกว่าหัวเมืองใกล้เคียง และจัดเป็นเมืองที่ทันสมัยมากที่สุด มีเส้นทางคมนาคมที่ดีตัดผ่านภูเขามากมาย ดังที่รัชกาลที่ 6 ทรงกล่าวถึงถนนเทพกษัตรีย์เมื่อคราวเสด็จทรงเปิดถนนว่า
 ". . . ถนนโรยศิลาแน่นหนาดี . . . ไค้คูที่ทั้งสองข้างทางเป็นที่เพลิกเพลินเจริญตาอย่างยิ่งนัก . . . มาได้เห็นที่ดินสูง ๆ ต่ำ ๆ . . . ถนนบ้างแห่งที่ผ่าเขาไปก็มี คือตัดเขาเป็นช่อง

¹ กช. ร.6 ม.12.3/5, สร้างโรงพยาบาลเมืองภูเก็ตและรายชื่อผู้บริจาค (13 มิถุนายน 2463)

² รายชื่อผู้บริจาคเงินสร้างโรงพยาบาลจังหวัดภูเก็ต มีดังนี้

- หลวงบริรักษ์โลหวิไลย (คอยู่จ่าย ณ ระนอง) กรบการพิเศษบริจาคเงินสร้างตึกในโรงพยาบาล เป็นเงิน 4,201 บาท
- คณะสงฆ์ทุกวัดในจังหวัดภูเก็ต 716 บาท
- หลวงบุญพัฒนาพิณ (ลิ้มเซงคิ้ว) บริจาค 4,500 บาท และค่าเครื่องใช้
 อีก 1,500 บาท

(อ้างจาก กช. ร.6 ม.12.3/5, สร้างโรงพยาบาลจังหวัดภูเก็ตและเรื่องผู้บริจาค)

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128, หน้า 79.

เฉพาะให้ถนนไปไค้ สองข้างเป็นกำแพงสูง . . . ทำให้นึกถึงเที่ยวยุโรป . . ."¹
และทรงกล่าวถึงถนนวิชิทสงคราม ว่า

. . . รูปถนนนี้เปรียบเหมือนบ่วงบาทบัวงอยู่ในหุบเขา โอบเมืองและหมู่บ้าน
กระทั่งไค้ ปลายเข็ญยื่นเขามาต่อกับตลาดในเมือง รวมระยะทางถนนทั้งสิ้น
สองร้อยเส้นเศษ ถนนนี้ถ้าไม่ผ่านไปในช่วงเมืองก็ไปริบ ๆ . . . ผ่านเขามาก
เพราะฉะนั้นก็มีห้วยหุบมาก . . . ถนนเข้าไปในเขา พอไค้ตลอดไปราวกับเปิด
ฉากละคร เขาซ้อนกันเป็นวงรอบ แล ๆ ไปราวกับจะไม่มีทางออก ถนนเลียบ
วงไปตามไหล่เขาข้างหนึ่ง . . .²

แสดงว่าการสร้างเส้นทางคมนาคมในเมืองภูเก็ต ต้องใช้การลงทุนมาก ทั้งต้อง
มีความชำนาญสูง ซึ่งการสร้างถนนทั้ง 2 สายดังกล่าว เป็นความสำเร็จอย่างงดงาม
เพราะถนนทั้งสองตัดเชื่อมฝั่งกลางและภูเก็ต ทำให้การคมนาคมติดต่อกันได้ทั่วทั้งเกาะ
ซึ่งในปัจจุบันนี้ยังคงมีถนนทั้งสองสายดังกล่าว

นอกจากนี้เมืองภูเก็ตยังเป็นแหล่งที่มีเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ก่อนบริเวณ
เมืองอื่น ๆ ก็คือ มีรถม้า รถลาก และรถยนต์ ใช้ตามท้องถนน³ และยังมีสถานเริงรมย์
ต่าง ๆ เช่น สโมสรของชาวจีน สโมสรของชาวตะวันตก และภูเก็ตสโมสร⁴
รวมทั้งมีโรงทานน้ำช็อคา โรงทานน้ำแข็ง เป็นต้น

พยานหลักฐานอีกอย่างที่แสดงถึงการเติบโตของเมืองที่เห็นเด่นชัดคือ การก่อสร้าง
ร้านค้า ตลาด ปรากฏว่าเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส
เมืองภูเก็ต ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองมณฑลไค้
ร. 11. 129, หน้า 85.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

⁴ดูรูปถ่ายในภาคผนวก ข.

. . . เฉพาะโรงตึก บ้านแถว ในตลาดเมืองภูเก็ต มีร้านค้า 311 หลัง
เรือน 367 หลัง รวม 678 หลัง พลเมืองมีอยู่ 2768 คน . . . ที่ตลาดกะทู้
มีจำนวนตึก 26 หลัง โรงงาน 112 หลัง รวม 138 หลัง คนชายหญิง เด็ก
ผู้ใหญ่ ที่อยูมี 623 คน . . .¹

การสร้างร้านค้าดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าของชาวจีน และชาวตะวันตก
บางหลัง ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นการถาวร ลักษณะการสร้างเป็นแบบสมัยใหม่ ส่วน
การสร้างสถานที่ทำการ บ้านพักของข้าราชการก็ล้วนสร้างตามแบบสมัยใหม่เช่นกัน

โดยสรุปแล้วการเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองภูเก็ตในด้านการศึกษา การจัก
สาธารณูปโภค และการก่อสร้างต่าง ๆ ล้วนมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจกึ่งกิจการ
เหมืองแร่และการค้าขาย ประกอบกับวิธีการอันชาญฉลาดของผู้ปกครองคือ พระยารัษฎา-
นุประสิทธิ์ (คอซิมบี๊ ๓ ระนอง) ให้นำเงินพิเศษที่ได้รับจากผู้ทำเหมือง มาบำรุงบ้านเมือง
จนกระทั่งเจริญเป็น เมืองที่มีความสำคัญต่อส่วนกลางตลอดมา.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136 - 137.